

Міністерство оборони України
Національна академія правових наук України
Секція права національної безпеки та військового права
Національної академії правових наук України
Науково-дослідний інститут інформатики і права
Національної академії правових наук України
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського
Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(За підтримки Міністерства закордонних справ Республіки Болгарія та Посольства Республіки Болгарія в Україні проекту з метою розвитку: «Підтримка демократичного контролю над сектором безпеки в контексті євроатлантичної інтеграції України»)

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

**Збірник матеріалів міжнародної
науково-практичної конференції**

**21 серпня 2020 р.
м. Київ**

**Київ-Одеса
Фенікс
2020**

УДК 34:[351.74:355/359](477)
П-68

*Рекомендовано до друку:
Вченою радою Науково-дослідного інституту інформатики і права
Національної академії правових наук України,
протокол № 9 від 15.09.2020 р.*

*Секцією права національної безпеки та військового права
Національної академії правових наук України,
протокол № 04-17/2-Б від 15.09.2020 р.*

П-68 **Правове забезпечення правоохоронної діяльності у сфері оборо-
ни України** : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної кон-
ференції / Упоряд.: П. Богущкий, В. Пилипчук, Ю. Бобров, М. Беланюк,
О. Довгань, С. Дорогих, О. Лебединська, О. Радзівська, В. Фурашев. –
Київ-Одеса : Фенікс, 2020. – 240 с.
ISBN 978-966-928-582-9

У збірнику висвітлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правове забезпечення правоохоронної діяльності у сфері оборони України», щодо стратегії розвитку сектору безпеки і оборони в сучасних умовах, актуальних питань формування і розвитку, організації діяльності та законодавчого забезпечення правоохоронної системи у сфері оборони в контексті євроатлантичної інтеграції України. Розглянуто моделі та напрями розвитку правоохоронних органів у сфері оборони з урахуванням досвіду держав-членів ЄС і НАТО, зосереджено увагу на практичних аспектах захисту прав і свобод військовослужбовців, протидії кримінальним правопорушенням і корупції та розвитку системи демократичного контролю у сфері оборони.

Видання розраховано на фахівців, експертів і вчених в галузі національної безпеки й оборони, права національної безпеки та військового права, представників вищих навчальних закладів, підрозділів сектору безпеки й оборони.

Матеріали подано у авторській редакції.

УДК 34:[351.74:355/359](477)

- © Міністерство оборони України, 2020
- © Національна академія правових наук України, 2020
- © Науково-дослідний інститут інформатики і права
НАПрН України, 2020
- © Секція права національної безпеки та військового пра-
ва НАПрН України, 2020
- © Національний університет оборони України імені
Івана Черняхівського, 2020
- © Військово-юридичний інститут Національного юри-
дичного університету імені Ярослава Мудрого, 2020
- © Військовий інститут Київського національного уні-
верситету імені Тараса Шевченка, 2020
- © Колектив авторів, 2020

ISBN 978-966-928-582-9

Зміст

I. ПРИВІТАННЯ ВИСТУПИ ДОПОВІДІ

Руслан Хомчак

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ. 7

Олександр Петришин

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ. 9

Костадин Коджабашев

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ. 11

Володимир Пилипчук

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПРАВОВОГО І НАУКОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ... 12

Тетяна Анакіна

НОВА БЕЗПЕКОВА СТРАТЕГІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
2020–2025. 21

Юрій Бобров

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СЕКТОРОМ
БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ У
ХОДІ РЕФОРМИ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ. 26

Іван Доронін

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ ЗА СЕКТОРОМ
БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ. 30

Володимир Яценко

ГРОМАДСЬКА РАДА ПРИ МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК
СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ 34

Павло Богущкий

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У
СФЕРІ ОБОРОНИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ
ОСОБЛИВОСТІ. 38

Сергій Мельник

ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД
ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ. 45

Олександр Шамара

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ВІЙСЬКОВА ПРОКУРАТУРА ЯК ОДИН ІЗ
ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ. 52

Юлія Боброва	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ.	57
Марина Беланюк	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.	61
Олександр Котляренко	
РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО КОДИФІКАЦІЇ.	68
Володимир Шульгін	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ.	73
Володимир Бевз	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ОБОРОННОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ.	79
Микола Карпенко	
КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.	84
Володимир Пашинський, Людмила Панасевич	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ОРГАНАМИ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ.	89
Віталій Вдовитченко	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБОРОНИ.	93
Олександр Кривенко	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННИХ ФУНКЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ.	101
Дмитро Ступак	
ПРАВООХОРОННІ ФУНКЦІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.	105
Михайло Возник, Юрій Уляченко	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ.	109
Олександр Кривенко, Максим Черній	
ДО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ.	112
Андрій Лапкін	
ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ ...	117

Микола Туркот	
ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ	122
Андрій Фоменко	
ЯКІСНА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦІВ –	
ЗАПОРУКА ОБОРОНОЗДАТНОСТІ КРАЇНИ	127
Олександр Бабарицький	
РОЛЬ ВІЙСЬКОВО-ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ	
В ПІДГОТОВЦІ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ СЕКТОРУ	
БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	131
Віктор Павленко, Вікторія Павленко	
ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЗАХИСТУ	
ПРАВ І СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	
ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ	135
Максим Даньшин	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО	
РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ	
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ І ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19	140
Олександр Кривенко, Вікторія Ігнатенко	
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОГО	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ЗАВДАНЬ	
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	145
Микола Луців	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 407–409 КК УКРАЇНИ ..	148
Любомир Зіняк	
УЧАСТЬ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В	
ГУМАНІТАРНИХ МІСІЯХ НА СХОДІ УКРАЇНИ	154
Сергій Казьмірук, Ігор Пампуха, Юлія Бура	
АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІГРАФА У	
ПРАВООХОРОННУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ОБОРОНИ	160
Владислав Мехеда, Євген Пащенко	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ	
ПРОВАДЖЕННІ ОСОБИСТОГО ОБШУКУ ОСОБИ В РАЙОНІ	
ПРОВЕДЕННЯ ООС	163
Наталія Опанасенко	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ	
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ	168
Іван Піскун	
ПРОВЕДЕННЯ СЛУЖБОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ЗБРОЙНИХ	
СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ	173

Микола Зайцев, В'ячеслав Семененко, Богдана Тична

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ
ЗБРОЇ ТА БОЙОВОЇ ТЕХНІКИ ПІДРОЗДІЛАМИ
Й ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ
У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ 176

Ірина Шенітько

РОЛЬ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ. 180

II. СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Олена Лебединська, Людмила Заславська

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ
НАД СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ
ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ. 184

Віталій Богомаз

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ
ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ. 188

Євген Васюра

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ
У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ. 193

Вадим Гуменюк

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В
МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ . .
197

Інна Дробіна

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ. 202

Олександр Третяк

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ
ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ
З ТЕРОРИЗМОМ 209

Артур Уступний

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД
ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ 212

III. ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1 217

I. ПРИВІТАННЯ, ВИСТУПИ, ДОПОВІДІ

Руслан Хомчак,

Головнокомандувач Збройних Сил України, генерал-полковник

Шановні організатори, учасники та гості конференції!

У Збройних Силах України одним із ключових пріоритетів діяльності упродовж останніх років є впровадження стандартів НАТО. На сьогоднішній день докладено значні зусилля для вирішення важливих завдань забезпечення національної безпеки у воєнній сфері, підвищення обороноздатності держави, рівня оперативних спроможностей та взаємосумісності Збройних Сил України з НАТО, співробітництва з питань трансформації, оборонних реформ та професіоналізації Збройних Сил України, забезпечення участі підрозділів та особового складу Збройних Сил України у операціях з підтримання миру та безпеки та Силах реагування НАТО.

Результати реалізації зазначених завдань Збройними Силами України залишаються предметом постійної уваги міжнародної спільноти.

Для ефективної реалізації цих завдань необхідна інтегрована система правового забезпечення національної безпеки у воєнній сфері, система, яка дозволить ефективно реалізовувати державну правову політику у питаннях національної безпеки і оборони. Сподіваюсь, що результати науково-практичної конференції матимуть важливе значення як для Збройних Сил України так і для складових сил оборони.

Україна остаточно зробила важливий стратегічний вибір, закріпивши у власній Конституції положення про набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО. Євроатлантичні прагнення, стратегічні питання зближення України та її входження до НАТО не можуть бути реалізованими без відповідних кроків у реформуванні Збройних Сил України.

Збройні Сили України повинні відповідати військовим критеріям членства в НАТО, відповідати технічним та організаційним критеріям армій держав-членів НАТО.

Саме тому наразі одним із актуальних питань сьогодення залишається реформування Військової Служби правопорядку у Збройних Силах України та створення нового, професійного правоохоронного органу – Військової поліції, яка матиме весь необхідний інструментарій для боротьби з військовими кримінальними правопорушеннями, забезпечення правопорядку серед військовослужбовців, виконання вимог законодавства щодо збереження військового майна, у тому числі зброї та боєприпасів, виконання інших правоохоронних завдань.

В умовах трансформаційних процесів, які відбуваються як у Збройних Силах України так і в Міністерстві оборони України, необхідно відзначити особливу роль у правовому забезпеченні діяльності Збройних Сил України військових юристів. Така діяльність має спрямовуватися, насамперед, на забезпечення формування та реалізації державної правової політики у сфері оборони і військового будівництва, на підвищення рівня оперативної сумісності Збройних Сил України з підрозділами збройних сил держав–членів НАТО та ЄС з урахуванням досвіду проведення АТО, ООС на території Донецької та Луганської областей.

Бажаю плідної праці та нових творчих звершень!

Олександр Петришин,
*дійсний член (академік) НАПрН України, доктор юридичних наук, професор,
президент Національної академії правових наук України*

Шановні організатори, учасники та гості конференції!

Від імені Національної академії правових наук України щиро вітаю представників Міністерства оборони та Збройних Сил України, інших державних органів та суб'єктів сектору безпеки і оборони, навчальних закладів і наукових установ України та іноземних гостей з початком роботи міжнародної науково-практичної конференції *«Правове забезпечення правоохоронної діяльності у сфері оборони України»*. Це другий захід, який ми проводимо за безпосередньої участі та підтримки наших партнерів і представників Посольства Республіки Болгарія в Україні.

Організаторами конференції виступили Міністерство оборони України, Секція права національної безпеки та військового права Національної академії правових наук України, Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України спільно з Національним університетом оборони України імені Івана Черняхівського, Військовим інститутом Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Військово-юридичним інститутом Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Зазначене наочно засвідчує реальне об'єднання зусиль науки, освіти і практики задля вирішення актуальних проблем захисту прав і безпеки людини та оборони держави в сучасних умовах.

Слід зауважити, що після проведення низки спільних заходів у 2019–2020 рр. набули подальшого системного розвитку **право національної безпеки та військове право**, що були запроваджені в Україні спільними зусиллями вчених НАПрН України та вищих військових навчальних закладів і підрозділів за підтримки керівництва Міністерства оборони і командування Збройних Сил України.

Також варто звернути увагу, що саме право і законодавство є основою для розвитку суб'єктів сектору безпеки і оборони, правоохоронних органів у сфері оборони, впровадження стандартів країн-членів НАТО та системи цивільного демократичного контролю.

Сучасна правова наука бере активну участь у вирішенні комплексу вказаних та інших завдань, які стосуються розбудови Української держави, становлення і розвитку правової системи країни, формування та діяльності державних і недержавних інституцій, забезпечення національної безпеки і оборони, захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

Необхідність досліджень у цій сфері, як відомо, значно актуалізувалася в умовах міжнародного збройного конфлікту, анексії Автономної республіки Крим та окупації окремих районів Донецької і Луганської областей. За цих умов розвиток права національної безпеки та військового права є цілком закономірним з погляду правового забезпечення державної, воєнної, інформаційної, кібернетичної та інших сфер національної безпеки.

Активізації наукового опрацювання цих важливих проблем, як свідчить аналіз, сприяло створення Секції права національної безпеки та військового права Національної академії правових наук України, до складу якої увійшли вчені НАПрН України, наукові, науково-педагогічні та практичні працівники й військово-вослужбовці суб'єктів сектору безпеки і оборони України.

Бажаю всім учасникам конференції конструктивного діалогу і плідної праці, всебічного обговорення наявних проблем та пошуку шляхів їх вирішення, а також подальшого об'єднання зусиль вчених та представників суб'єктів сектору безпеки для спільного опрацювання нагальних проблем забезпечення національної безпеки і оборони в контексті євроатлантичної інтеграції України.

Шановні організатори, учасники та гості конференції!

Від імені Міністерства закордонних справ та Посольства Республіки Болгарія в Україні щиро вітаю представників Міністерства оборони, Збройних Сил та інших державних органів, навчальних закладів і наукових установ та усіх учасників міжнародної науково-практичної конференції *«Правове забезпечення правоохоронної діяльності у сфері оборони України»*.

Винесені на обговорення в ході конференції питання, зокрема, щодо розвитку демократичного контролю над сектором безпеки, є важливими не лише для України, але й для інших держав і можуть бути корисними в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Також заслуговують на увагу висловлені українськими вченими оцінки, що право і законодавство є основою для розвитку суб'єктів сектору безпеки і оборони, правоохоронних органів, впровадження стандартів країн-членів НАТО та системи демократичного контролю.

Вказані та інші питання можуть бути предметом подальших спільних наукових розробок болгарських та українських вчених, а розвиток наукового співробітництва в гуманітарній, правовій та безпековій сферах між академіями наук, навчальними закладами і науковими установами наших країн сприятиме розвитку дружніх відносин та співробітництва між Республікою Болгарією та Україною.

Бажаю всім учасникам конференції конструктивної і плідної праці, нових наукових і прикладних здобутків в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Володимир Пилипчук,
*доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної
академії правових наук України*

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПРАВОВОГО І НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Кардинальні геополітичні зміни, які розпочалися наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, свідчать про те, що світ вступив у фазу глобальної трансформації і переходу до поліцентричності, формування якої супроводжується загостренням геополітичних, економічних, етноконфесійних, демографічних та інших протиріч глобального, регіонального (субрегіонального) і національного рівнів. Зберігається тенденція розв'язання протиріч із застосуванням воєнної сили, що не сприяє гармонізації суспільного буття у світовому масштабі.

Політика національної безпеки, яка здійснювалася Україною з моменту здобуття незалежності, ставила за мету утворення на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права дієвої системи захисту національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також системи забезпечення національної безпеки, яка почала формуватися в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Основні елементи системи забезпечення національної безпеки були визначені Конституцією України (ст. 17) та чинним законодавством. Зокрема, протягом останніх десятиліть прийнято низку законів: «Про національну безпеку України» (2018), «Про основи національної безпеки України» (2003 р., втратив чинність), «Про розвідувальні органи України», «Про оборону», «Про боротьбу з тероризмом», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України» та інші, які створили правові засади діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони.

При цьому, Закон України «Про національну безпеку України» започаткував процес розбудови нової моделі сектору безпеки і оборони, яка включає такі основні складові: *систему управління і демократичного контролю над сектором безпеки і оборони; сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс.*

В порядку порівняння зауважимо, що згідно зі ст. 17 Конституції України передбачено такі сфери забезпечення національної безпеки: захист суверенітету і територіальної цілісності України; забезпечення економічної безпеки; забезпечення інформаційної безпеки; оборона України (забезпечення воєнної безпеки); забезпечення державної безпеки; захист державного кордону (забезпечення прикордонної безпеки) [1].

Відповідно до вказаного Закону та Конституції України функція оборони України покладена на Збройні сили та інші військові формування України.

Крім цього, згідно з *Воєнною доктриною України (2015 р.)*, *Доктриною інформаційної безпеки України (2017 р.)* та *Річними національними програмами під егідою Комісії Україна – НАТО* Міністерство оборони і Генеральний штаб Збройних Сил України та інші державні органи мають забезпечити розгортання системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони.

Аналіз глобальних процесів також свідчить, що в сучасних умовах до **основних загроз** людині, суспільству і державі **у сфері національної та міжнародної безпеки** слід віднести:

1) сучасну кризу системи міжнародної безпеки, сформованої після другої світової війни;

2) грубе порушення міжнародних гарантій безпеки і державного суверенітету, наданих Україні при ліквідації третього у світі потенціалу ядерної зброї;

3) гібридну війну та формування за безпосередньої участі чи сприяння РФ зон «керованих конфліктів» (т.зв. «поясу безпеки») на пострадянському просторі;

4) проблеми становлення і розвитку політичної системи та системи державного управління, формування і реалізації державної політики та захисту національних інтересів;

5) масове застосування інформаційної зброї та негативного інформаційно-психологічного впливу на громадян і суспільство України, країн-членів ЄС та інших держав;

6) соціально-економічне розширення населення, створення механізмів передачі конституційних прав Українського народу щодо володіння надрами, земельними та іншими ресурсами фінансово-промисловим групам та іноземним організаціям, що створює передумови до суспільно-політичних конфліктів;

7) *проблеми організації нормотворчої діяльності та імплементації вимог законів у різних сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави.*

Вказані та інші загрози національним інтересам і національній безпеці враховувалися при розробці проекту нової Стратегії національної безпеки України, робота над якою здійснювалася фахівцями, експертами і вченими сектору безпеки і оборони протягом 2019–2020 рр.

При цьому, в основу проекту *Стратегії національної безпеки України «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ»* було покладено такі основні засади:

стримування – розвиток спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;

стійкість – здатність суспільства і держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища та підтримувати стає функціонування;

взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з країнами-членами ЄС і НАТО, а також прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями.

Слід звернути увагу саме на термін *«прагматичне співробітництво»* і зауважити, що організація міжнародного співробітництва в сучасних умовах і реалізація положень Стратегії мають передусім ґрунтуватися на захисті *національних інтересів* та розбудові *«комфортної для громадян держави»*. Останнє, за нашими оцінками, є вкрай важливим в контексті забезпечення сталого розвитку країни, децентралізації влади та адміністративно-територіальної реформи. Крім цього, вказана теза може бути взята за основу при подальшому визначенні *національної ідеї*.

Також заслуговують на увагу пропозиції щодо запровадження *національної системи стійкості*, що має включати:

- оцінку ризиків та своєчасну ідентифікацію викликів і загроз національній безпеці;
- ефективне стратегічне планування і кризовий менеджмент (з урахуванням досвіду країн-членів НАТО);
- ефективну координацію та взаємодію суб'єктів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу та інститутів громадянського суспільства;

- формування системи стратегічних комунікацій та цивільно-військового співробітництва із населенням, передусім в окупованих районах та зоні проведення операції об'єднаних сил.

В контексті зазначеного варто звернути увагу на розвиток **цивільно-військового співробітництва** як одну із функцій військового компоненту та невід'ємну частину сучасних *багатовимірних операцій (Multidimensional Operations)*, що охоплює усі заінтересовані сторони, задіяні у вирішенні конфлікту, та сприяє взаємній підтримці цивільного і військового компонентів. *Головний задум* такої взаємодії – досягти мети, поставленої та очікуваної усіма сторонами, з урахуванням інтересів місцевого населення. Запорукою успіху такого співробітництва є розуміння особливостей процесу планування та діяльності кожної зі сторін [2, 3].

В цілому, історико-правовий аналіз [4, 5, 6, 7, 8] дає можливість виокремити низку **основних подій та етапів становлення і розвитку правового забезпечення у сфері національної безпеки і оборони**, зокрема:

- до набуття Україною незалежності у 1991 р. поняття «національна безпека» переважно асоціювалося з терміном «державна безпека» і лише на початку 1990-х рр. різниця між цими поняттями була врегульована нормами законів та Конституції України;
- протягом 1991–2006 рр. було сформовано систему національної безпеки і оборони і законодавчі основи організації та діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони України;
- у 2001 р. в умовах скорочення Збройних Сил та «девоєнізації» силових структур було скасовано наукову і навчальну дисципліну «**військове право**», що поклало початок ліквідації системи військової юстиції в Україні;
- у 2008–2009 рр. вченими Інституту дослідження проблем державної безпеки СБ України, Національного інституту міжнародної безпеки при РНБО України було розроблено і надано до ВАК України пропозиції щодо відкриття спеціалізації «право» в рамках наукової спеціальності 21.01.01 – основи національної безпеки. Однак, внаслідок подальшої ліквідації ВАК України це питання на той час залишилося не реалізованим;
- протягом 2010–2018 рр. продовжувалися системні дослідження правових проблем національної безпеки переважно в рамках

наукових спеціальностей 21.07.01–21.07.05, пов'язаних із забезпеченням державної безпеки України;

- у 2018 р. на основі пропозицій, розроблених вченими Секції права національної безпеки та військового права НАПрН України та Науково-дослідного інформатики і права НАПрН України за участі представників Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка й за підтримки Міністерства оборони та Служби безпеки України, Міністерством освіти і науки України було затверджено перелік предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 – «Право», яким запроваджено новий напрям – **«право національної безпеки; військове право»**.
- у 2019 р. розпочато запровадження навчальних спеціалізацій *«право національної безпеки»* та *«військове право»* у закладах вищої освіти.

Слід зазначити, що хоча українським законодавством ще 1991 р. імплементовано поняття «національна безпека» і сформовано сукупність необхідних законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини у цій сфері, виокремлення права національної безпеки в окрему галузь права було запропоновано вітчизняними вченими порівняно недавно. При цьому, теоретичне визначення особливостей предмету та методу для нової галузі права у науковій літературі не набуло поширення, що не в останню чергу було викликано ліквідацією у 2010–2011 роках ключових науково-дослідних установ (науково-аналітичних центрів), які працювали у сфері національної та міжнародної безпеки, зокрема, *Національного інституту проблем міжнародної безпеки при РНБО України, Інституту проблем національної безпеки при РНБО України та Інституту дослідження проблем державної безпеки СБ України*.

Загалом, формула спеціалізації «право національної безпеки; військове право» була запропонована у такій редакції: *«Дослідження суспільних відносин у сфері національної безпеки і оборони, як однієї з основних функцій держави; правових основ державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності й недоторканості кордонів України, правового забезпечення державної і воєнної безпеки та прикордонної безпеки; системи і державно-правових механізмів забезпечення національної безпеки і оборони України; норма-*

тивно-правового регулювання діяльності суб'єктів сектору безпеки і охорони, військових правоохоронних органів та органів військового правосуддя; правових проблем імплементації стандартів країн-членів Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору у законодавство України». Зазначене та пріоритети досліджень за вказаним напрямом були затверджені наказом МОН України від 28.12.2018 № 1477 [9].

Загалом, проведений аналіз дає підстави дійти висновку, що навчальні заклади і наукові установи протягом 2021–2025 рр. мають зосередити увагу на проведенні фундаментальних і прикладних наукових досліджень **в галузі права національної безпеки і військового права** за такими пріоритетними напрямами:

- теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки і оборони, захисту суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності України, прав та безпеки людини і громадянина;
- правові засади формування та реалізації державної політики з питань національної безпеки і оборони, розвитку системи забезпечення національної безпеки, реформування і розвитку суб'єктів сектору безпеки і оборони та оборонно-промислового комплексу в контексті євроатлантичної інтеграції України;
- теоретичні основи розвитку права національної безпеки, права міжнародної безпеки та військового права; методологічні та прикладні засади розвитку законодавства з питань національної безпеки і оборони, правового забезпечення організації та діяльності суб'єктів сектору безпеки, функціонування недержавних суб'єктів сектору безпеки як складової системи забезпечення національної безпеки України;
- правові засади забезпечення національної безпеки у зовнішньо і внутрішньо політичній сферах, у сфері державної безпеки, у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону; модернізація правової політики України щодо стратегій економічної, енергетичної та екологічної безпеки в умовах глобальних і регіональних трансформацій;
- актуальні проблеми забезпечення інформаційної безпеки України як однієї з основних функцій держави; правові засади боротьби з кіберзлочинністю, кібершпиунством та кібертероризмом,

- правове забезпечення захисту персональних даних, інформації з обмеженим доступом, технічного захисту інформації, запобігання і протидії негативним інформаційним впливам та впливам інформаційних технологій на шкоду людині, суспільству, державі та міжнародному правопорядку;
- проблеми боротьби з тероризмом, організованою злочинністю і корупцією, протидії злочинам проти основ національної безпеки, проти миру і безпеки людства та міжнародного правопорядку; правового забезпечення оперативно-розшукової, розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-бойової діяльності;
- організаційно-правові засади цивільно-військового співробітництва, становлення і розвитку системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони в контексті євроатлантичної інтеграції України;
- правові проблеми формування і розвитку систем регіональної (субрегіональної) та міжнародної безпеки, міжнародного співробітництва у цій сфері та гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного права, законодавством ЄС і стандартами НАТО в галузі безпеки і оборони;
- *правові засади становлення і розвитку демократичного контролю над військовою організацією, державними і недержавними суб'єктами сектору безпеки і оборони.*

В цілому підсумуємо розглянуті питання такими основними **висновками і пропозиціями:**

1. До пріоритетів національних інтересів України в сучасних умовах пропонується віднести:

- *захист суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України;*
- *захист конституційних прав, свобод і безпеки громадян та інших осіб, які перебувають на території України;*
- *захист історичних, культурних і духовних цінностей Українського народу;*
- *розвиток людського капіталу, освіти і науки як базового ресурсу соціально-економічного розвитку країни;*
- *забезпечення пріоритетного розвитку інновацій, наукоємкого виробництва та оборонно-промислового комплексу;*

- *розвиток національного законодавства в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України.*

2. В Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відповідно до стандартів країн-членів ЄС і НАТО сформовано національне законодавство, що врегулювало створення системи національної безпеки і оборони, завдання, функції, повноваження та ресурсне забезпечення суб'єктів сектору безпеки і оборони. Окремі складові вказаного законодавства, з урахуванням сучасних трансформаційних процесів, досвіду і стандартів країн-членів НАТО та оцінок фахівців, експертів і вчених, потребують додаткового опрацювання і подальшого розвитку, зокрема:

- *відновлення системи військової юстиції;*
- *створення та організації діяльності спеціалізованої військової прокуратури;*
- *реорганізації Військової служби правопорядку у Військову поліцію;*
- *уточнення завдань та організації діяльності Державного бюро розслідувань у військовій сфері.*

3. Викладені у доповіді пріоритети наукових досліджень в галузі права національної безпеки та військового права доцільно включити до стратегії розвитку правової науки і Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр., а подальшу координацію фундаментальних і прикладних правових досліджень у сфері національної безпеки і оборони, з урахуванням вимог законодавства, залишити за Секцією права національної безпеки та військового права НАПрН України, на основі якої надалі може бути створене профільне відділення військового права, права національної та міжнародної безпеки НАПрН України.

Список використаної літератури:

1. Конституція України – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> .
2. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО : [навчальний посібник]. К. : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2015. – 87 с.
3. *Пилипчук В.Г., Компанцева Л.Ф., Кудінов С.С., Доронін І.М. та ін.* Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України : Монографія / В.Г. Пилипчук, Л.Ф. Компанцева, С.С. Кудінов, І.М.

- Доронін, О.В. Акульшин, О.П. Дзьобань, О.Г. Заруба; за заг ред. Пилипчука В.Г. – К.: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. – 274 с.
4. *Пилипчук В.Г.* Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека» / Пилипчук В.Г. // Стратегічна панорама. – 2006. – № 2. – С. 17–21.
 5. *Пилипчук В.Г.* Стан дослідження теорії забезпечення державної безпеки і практики становлення СНБ – СБ України : історіографічний аспект / Пилипчук В.Г. // Наук. вісн. НА СБ України. – 2006. – № 24. – С. 298–311.
 6. *Пилипчук В.Г., Дзьобань О.П., Настюк В.Я.* Система і компетенція державних органів зі спеціальним статусом у сфері національної безпеки України : Монографія / Пилипчук В.Г., Дзьобань О.П., Настюк В.Я. – Х.: Право. – 2009. – 196 с.
 7. *Пилипчук В.Г.* Пріоритети розвитку правової науки в галузі національної безпеки / Пилипчук В.Г. // Стратегічна панорама. – К.: НІСД. – 2009. – № 2. – С. 36–40; Вісник НАН України. – 2009. – № 5. – С. 30–35.
 8. *Пилипчук В.Г., Доронін І.М.* Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні / В.Г. Пилипчук, І.М. Доронін // Інформація і право. К., 2018. – № 2 (25). – С. 62–72.
 9. Наказ МОН України від 28 грудня 2018 р. № 1477 – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-ta-opisu-predmetnih-napryamiv-doslidzen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo>

*Тетяна Анакіна,
кандидат юридичних наук, доцент, Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

НОВА БЕЗПЕКОВА СТРАТЕГІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 2020–2025

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин все більша кількість держав усвідомлюють гостру необхідність взяти на себе відповідальність за підтримку миру та безпеки як на національному, так і регіональному і міжнародному рівні. Реагування на загрози і виклики нового типу на основі розробки стратегій боротьби з ними стало пріоритетним завданням для багатьох країн, у тому числі й для держав-членів Європейського Союзу.

Розробка безпечових стратегій ЄС була започаткована Амстердамським договором 1997 р. Зокрема, відповідно до ст. J.3 Договору на основі загальних положень, визначених Європейською Радою, Рада Міністрів (Рада ЄС) була уповноважена ухвалювати рішення, необхідні для визначення і здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Договором 1997 р. було запроваджено посаду Високого представника у справах спільної зовнішньої політики і політики безпеки (ст. J.8), до повноважень якого належить здійснення координації і забезпечення функціонування всієї системи Спільної зовнішньої та безпечової політики, а також ведення від імені Ради ЄС переговорів з третіми країнами, у тому числі з безпечовою проблематики (ст. J.16). Аналогічні статті зберіглися й у чинній Лісабонській редакції Договору про ЄС 2007 р. (далі – ДЄС) (ст. ст. 26 та 27 ДЄС).

Перша стратегія європейської безпеки «Безпечна Європа у кращому світі» була прийнята 12.12.2003 [1]. Основними загрозами безпеці Євросоюзу було визначено тероризм, поширення зброї масового знищення, регіональні конфлікти, розпад держав, організовану злочинність. Наголос було зроблено на наступних стратегічних цілях ЄС: протидія загрозам і їх нейтралізація; створення навколо ЄС поясу з дружніх сусідів, а також співпраця з міжнародними організаціями; взаємодія з ООН і її Радою Безпеки.

Зміни у геополітичній та безпечовій ситуації довкола ЄС спонукала останнього до вироблення нового комплексного бачення своєї безпечової політики. Так, 28.04.2015 була прийнята Європейська про-

грама з безпеки [2], розрахована на період 2015–2020 рр. Програма пріоретизувала тероризм, організовану злочинність та кіберзлочинність як загрози із сильним транскордонним виміром, де злагоджені дії держав-членів можуть мати реальний ефект. Зокрема, програма зосереджувалася на вдосконаленні обміну інформацією та оперативному співробітництві між правоохоронними органами. Вона також окреслила низку інструментів ЄС для підтримки дій шляхом навчання, фінансування та досліджень та інновацій.

28.06.2016 на засіданні Європейської Ради була схвалена нова Глобальна стратегія Європейського Союзу щодо зовнішньої політики і політики безпеки «Спільне бачення, Спільна дія: Сильніша Європа» [3]. Наголошуючи на тому, що громадяни держав-членів ЄС та весь світ зацікавлені в «сильній Європі», у документі акцентувалося на необхідності усунення існуючих загроз, що перешкоджають «європейському проєкту», який «приніс безпрецедентний мир, розквіт і демократію». Європейському Союзові відводилася роль «глобального провайдера безпеки», а також підкреслювалося на необхідності посилити внесок ЄС у безпеку регіону і світу. Крім того, вкотре наголошувалося, що лише об'єднавши зусилля члени Євросоюзу матимуть достатню вагу і потенціал, щоб забезпечити власну безпеку і зробити вагомий внесок для світу. П'ятьма пріоритетами ЄС були визначені: посилення безпеки й оборони; інвестування у стійкість держав і суспільств на сході і півдні; розвиток інтегрованого підходу до конфліктів і криз; сприяння і підтримка спільного регіонального порядку; посилення глобального управління на основі міжнародного права. Згодом для ефективної реалізації Глобальної стратегії упродовж 2016 р. було прийнято План реалізації Глобальної стратегії ЄС у сфері безпеки і оборони від 17.11.2016 та План дій у сфері європейської оборони від 30.11.2016.

Найновішим програмним документом Європейського Союзу на сьогодні є Безпекова стратегія ЄС від 24.07.2020 [4], що розрахована на період 2020–2025 рр. У ній акцентується увага на пріоритетних сферах, де ЄС може принести користь державам-членам «у підтримці безпеки для всіх, хто живе в Європі». Заходи охоплюють питання від боротьби з тероризмом та організованою злочинністю до запобігання та виявлення гібридних загроз та підвищення стійкості критичної інфраструктури, просування кібербезпеки та сприяння науково-до-

слідним та інноваційним стратегіям. Безпекова стратегія 2020–2025 визначає 4 стратегічні пріоритети, що мають бути реалізовані на рівні ЄС: 1) надійне середовище безпеки; 2) усунення загроз, що набувають поширення; 3) захист європейців від тероризму та організованої злочинності; 4) міцна європейська безпекова екосистема.

У рамках першого пріоритету Європейська Комісія зголосилася розробити правила ЄС щодо захисту та стійкості фізичної та цифрової критичної інфраструктури. Комісія сприятиме активізації державно-приватного співробітництва в цій галузі, щоб забезпечити посилення фізичного захисту громадських місць та адекватних систем виявлення. Крім того, до кінця 2020 року Комісія має завершити перегляд Директиви про мережеві та інформаційні системи (основне законодавство ЄС про кібербезпеку) та окреслити стратегічні пріоритети кібербезпеки для того, щоб ЄС міг передбачати та реагувати на зміни у цій сфері. Крім того, визначено необхідність створення Спільного кібер-підрозділу як платформи для структурованого та узгодженого співробітництва. Нарешті, ЄС повинен продовжувати будувати та підтримувати міцні міжнародні партнерства для подальшого запобігання, стримування та реагування на кібератаки, а також просування стандартів ЄС для підвищення кібербезпеки країн-партнерів.

На виконання другого пріоритету Європейська Комісія має перевірити, чи існуючі норми ЄС проти кіберзлочинності відповідають цілі та правильності їх виконання в умовах існуючих загроз, а також вивчить заходи щодо запобігання крадіжок персональних даних. Комісія розгляне також можливість розширення повноважень правоохоронних органів у рамках «цифрових розслідувань». Зазначений пріоритет охоплює також заходи із попередження і боротьби з тероризмом, екстремізмом чи сексуальним насильством над дітьми. Задля цього Європейська Комісія 24.07.2020 р. представила Стратегію більш ефективної боротьби з сексуальним насильством над дітьми в Інтернеті.

У документі наголошується, що протидія гібридним загрозам, спрямованим на послаблення соціальної згуртованості та підірив довіри до інституцій, а також підвищення стійкості ЄС є важливим елементом Безпекової стратегії 2020–2025. Основні заходи включають протидію гібридним загрозам: від раннього виявлення, аналізу, усвідомлення, підвищення стійкості та запобігання до реагування

на кризи та управління наслідками. У цьому напрямку Європейська Комісія та Верховний представник продовжуватимуть тісну співпрацю зі стратегічними партнерами, зокрема НАТО та G7.

Реалізація третього пріоритету («Захист європейців від тероризму та організованої злочинності») має розпочинатися з подолання поляризації суспільства, дискримінації та інших факторів, які можуть посилити вразливість людей до радикального дискурсу. Робота з антирадикалізації буде зосереджена на ранньому виявленні, зміцненні стійкості, а також реабілітації та реінтеграції в суспільстві. Окрім боротьби з першопричинами, важливим буде ефективне притягнення до відповідальності терористів, у тому числі іноземних терористичних винищувачів: для досягнення цього вживаються кроки щодо посилення законодавства про прикордонну безпеку та кращого використання існуючих баз даних. Співпраця з третіми країнами та міжнародними організаціями також матиме ключове значення у боротьбі з тероризмом, наприклад, для припинення всіх джерел його фінансування.

Серед ініціатив Європейської Комісії у цьому напрямку слід відзначити Програму ЄС щодо наркотиків, що спрямована на скорочення попиту та зменшення пропозиції та зміцнення співпраці із зовнішніми партнерами, та План дій ЄС проти торгівлі вогнепальною зброєю, які представлені також 24.07.2020. Крім того, незабаром Комісія висуне новий План дій ЄС проти контрабанди мігрантів, зосереджений на боротьбі зі злочинними мережами, активізації співпраці та підтримці роботи правоохоронних органів.

Основними заходами в рамках останнього пріоритету є посилення мандату Європолу та Євроюсту для кращого зв'язку судових та правоохоронних органів. Робота з партнерами за межами ЄС також має вирішальне значення для забезпечення інформації та доказів. Відтак має бути посилена співпраця з Інтерполом. Оскільки дослідження та інновації є потужним інструментом протидії загрозам та передбачення ризиків та можливостей, у рамках огляду мандату Європолу Комісія вивчить можливість створення Європейського центру інновацій для внутрішньої безпеки.

У Безпековій стратегії 2020–2025 окремий наголос робиться на тому, що базові знання про загрози безпеці та способи боротьби з ними можуть мати реальний вплив на стійкість суспільства. Це актуалізує значення Програми європейських навичок, що прийнята 1 липня

2020 року, яка заохочує розвиток навичок протягом усього життя, в тому числі в галузі безпеки.

Такими є основні програмні положення Безпекової стратегії ЄС на 2020–2025 роки. Вивчення її положень становить значний науковий і практичний інтерес у контексті дослідження кращих європейських практик і досвіду ЄС у виробленні вітчизняної стратегії національної безпеки, забезпеченні дієвих механізмів зміцнення національної безпеки та запровадження правових реформ, спрямованих на підвищення ефективності правоохоронних органів України.

Список використаної літератури:

1. European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World of 12.12.2003. URL: <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-securitystrategy-secure-europe-better-world>
2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions “The European Agenda on Security” of 28.04.2015. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/basic-documents/docs/eu_agenda_on_security_en.pdf
3. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy of 28.06.2016. URL: https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/regions/files/eugs_review_web.pdf
4. Communication from the Commission on the EU Security Union Strategy of 24.07.2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX:52020DC060>

Юрій Бобров,
*кандидат юридичних наук, начальник Управління правового забезпечення
Генерального штабу Збройних Сил України – начальник юридичної служби
Збройних Сил України, полковник юстиції*

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ У ХОДІ РЕФОРМИ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

Положеннями Закону України “Про національну безпеку України” [1] визначено поняття, засади, предмет і завдання демократичного цивільного контролю за складовими сектору безпеки і оборони держави, а також повноваження органів влади і громадських організацій щодо його здійснення.

Так, відповідно до названого Закону демократичний цивільний контроль – це комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов’язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України [1].

Дослідженню питання демократичного цивільного контролю за складовими сектора безпеки і оборони присвячено чимало праць вітчизняних науковців. Разом з тим, розпочата у березні 2019 року трансформація системи об’єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України потребує удосконалення існуючих та розробку нових механізмів цивільного демократичного контролю за воєнною організацією. Це викликано перш за все тим, що система військового керівництва, що функціонувала до цього, передбачала підпорядкування Генерального штабу Збройних Сил України та усієї армійської вертикалі Міністерству оборони України. Реформа ж передбачає розподіл повноважень між Міністерством оборони та Збройними Силами. При цьому, Міноборони перетворюється з органу військового управління на центральний орган виконавчої влади на якого покладаються завдання визначення засад політики у

сфері оборони, забезпечення демократичного цивільного контролю за діяльністю Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, здійснення військово-політичного та адміністративного керівництва Збройними Силами тощо.

Так, відповідно до наказу Міністерства оборони України від 29.03.2019 року за № 141 “Про трансформацію системи об’єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах” [2] трансформація системи об’єднаного керівництва повинна реалізовуватись відповідно до Основних принципів, серед яких першочергове місце займає демократичний цивільний контроль. Він передбачає, що Міністр оборони України обіймає політичну посаду та призначається Верховною Радою України за поданням Президента України з числа цивільних осіб. Саме на Міністра оборони покладаються питання забезпечення цивільного демократичного контролю у воєнному відомстві. Головнокомандувач Збройних Сил України є найвищою військовою посадовою особою у Збройних Силах України. Він підпорядкований Міністру оборони з питань досягнення воєнно-стратегічних цілей у сфері оборони військовими силами і засобами, а також за підтримання спроможностей цих сил і засобів до застосування. Головнокомандувач відповідає за готовність до виконання покладених завдань і за безпосереднє військове керівництво Збройними Силами України та управління застосуванням Збройних Сил і переданих у його підпорядкування сил і засобів інших складових сил оборони.

Серед інших важливих принципів трансформації об’єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах слід відмітити наступні:

- відокремлення функції з формування державної політики у сфері оборони від функції реалізації;
- відокремлення процесу планування розвитку спроможностей від операційної (поточної) діяльності Генерального штабу Збройних Сил України та органів військового управління;
- відокремлення функції генерування сил і засобів від функції їх застосування;
- об’єднаний характер усіх операцій, що проводяться Збройними Силами та іншими складовими сил оборони;
- делегування командних (управлінських) повноважень командирів, а не штабу;

- єдиноначальність, безперервність та чітка вертикаль управління;
- комплексний підхід до організації управління, міжвідомча взаємодія та прозорість процесу прийняття рішень [2].

Отже, демократичний цивільний контроль за Збройними Силами України та іншими, утвореними відповідно до законів, військовими формуваннями після здобуття незалежності нашою державою був орієнтований на воєнну структуру, яка існувала ще з часів колишнього СРСР. На сьогодні, у складі Збройних Сил України утворені нові органи військового управління: Командування сил логістики, Командування медичних сил, Командування сил підтримки тощо.

Тому, трансформація системи керівництва силами оборони та управління Збройними Силами України відповідно до принципів і стандартів НАТО, яка на сьогодні успішно реалізується в нашій державі, обумовлює необхідність удосконалення принципів та механізмів демократичного цивільного контролю за силами оборони уже з врахуванням організаційних змін в структурі не тільки Збройних Сил України, а й інших складових сил оборони держави.

При цьому, у зв'язку із введенням посади Головнокомандувача Збройних Сил України і зміни завдань і функцій Генерального штабу, нами пропонується змінити закріплений в чинному Законі України “Про національну безпеку України” порядок підлеглих у владній вертикалі оборонного відомства та армії та внести відповідні зміни до статей 14 та 16 вказаного Закону. Зокрема, слід передбачити норму, відповідно до якої Міністр оборони України підзвітний Президенту України (а не Верховному Головнокомандувачу ЗС України, як це передбачено чинною редакцією Закону) та як член Кабінету Міністрів України – Верховній Раді України. Також, пропонується визначити статус Головнокомандувача Збройних Сил України, згідно з яким він є вищою військовою посадовою особою в державі, підпорядковується Міністру оборони України та Президенту України як Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил України.

Також, слід встановити норму, відповідно до якої Командувач Об'єднаних сил Збройних Сил України, котрий підпорядковується Головнокомандувачу, повинен мати можливість доповідати про виконання стратегічних завдань застосування військ та інших складових сил оборони на відповідних стратегічних і операційних напрямках

безпосередньо Верховному Головнокомандувачу. Це дозволить у невідкладних випадках оперативно приймати стратегічні воєнно-політичні рішення.

Таким чином, запропонована владна вертикаль, яка ефективно функціонуватиме після проведення усіх необхідних заходів трансформації керівництва Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони держави, унеможливить використання їх для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкодження їх діяльності. При цьому, удосконалення механізмів демократичного цивільного контролю за воєнною організацією слід здійснювати виключно в рамках реформи, що проводиться, та з орієнтуванням на нові структури, що створюються у Збройних Силах України та інших, утворених відповідно до законодавства, військових формуваннях.

Список використаної літератури:

1. Закон України “Про національну безпеку України”, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Наказ Міністерства оборони України від 29.03.2019 року за № 141 “Про трансформацію системи об’єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/141_nm_2019.pdf

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Чинним законодавством у сфері національної безпеки і оборони України визначено та врегульовано функціонування системи демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони. Вказана система була створена на етапі реформування організації забезпечення національної безпеки при ухваленні відповідного спеціального законодавства у цій сфері. У першу чергу мова йде про Закони України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV та «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003 № 975-IV.

Останній з них створював систему демократичного цивільного контролю, основними складовими якої були парламентський контроль (контроль, що здійснювався Верховною Радою України та народними депутатами); контроль, що здійснювався Президентом України; контроль, що здійснювався органами виконавчої влади та місцевого самоврядування; громадський контроль.

Реформування системи національної безпеки України та відповідне правове забезпечення цих процесів зумовило зміни у традиційних підходах до виокремлення напрямів цивільного контролю. Так, чинний Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII, визначаючи систему контролю, дещо змінив порядок перерахування суб'єктів його здійснення, поставивши на перше місце серед них Президента України. Водночас, слід відмітити і певні протиріччя у законодавчих приписах. Так, ч. 1 ст. 4 Закону, розкриваючи систему цивільного контролю, зазначає, що він складається «з контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського контролю». Буквальне тлумачення законодавчого припису скла-

дає враження, що контроль, який здійснюється Президентом України та Радою національної безпеки і оборони (РНБО), належать до різних напрямів. Водночас, у подальшому характер здійснюваного РНБО контролю визначається як складова так званого «президентського контролю», що ґрунтується на вимогах чинної Конституції України. Таким чином, окремі повноваження РНБО у здійсненні контролю по суті відсутні, а така діяльність є лише складовою діяльністю у межах реалізації повноважень Президента України.

Слід загадати, що основна функція РНБО полягає у забезпеченні здійснення координації. Саме на це спрямована організація роботи цього органу. Зокрема, ст. 107 Конституції України визначає статус РНБО як координаційного органу з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Частина 2 цієї ж статті покладає на неї обов'язок здійснення окрім координації також і контролю діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. За таких умов можливо розглядати її як координуючий орган з правами здійснення контролю. Водночас, контрольні функції Президента України серед переліку його повноважень у ст. 106 Конституції України прямо не зазначаються. Управлінська практика безумовно свідчить про наявність у Президента України функцій контролю та створення у структурі органів, що забезпечують його діяльність, тих чи інших підрозділів з контрольними функціями (наприклад у вигляді здійснення повноваження забезпечення контролю за виконанням Указів та розпоряджень Президента України, що передбачено п.п. 15 п. 4 Положення про Офіс Президента України, затвердженого Указом Президента України від 25.06.2019 № 436/2019). Але здійснення прямого контролю у сфері національної безпеки і оборони можливо лише у межах загальної координації, що здійснюється РНБО.

Можливо також зазначити і про існування інших підходів до здійснення контролю внаслідок реалізації функції Верховного Головнокомандувача. Мова йде про певний дуалізм, що склався внаслідок неповної законодавчої регламентації правового статусу Президента України у системі державної влади. Зазначені правові неузгодженості призвели до виникнення останнім чином практики Конституційного Суду України, яка ґрунтується на буквальному тлумаченні положень ст. 106 Конституції України, що визначає обсяг повноважень Президента України. Під час існування Воєнної інспек-

ції здійснення постійного контролю за станом і діяльністю військ покладалось на неї з одночасним підпорядкуванням саме Президенту України (Указ Президента України від 27.02.1995 № 147/95 з наступними змінами і доповненнями). У часи її створення наявність у Президента України контрольних повноважень у військовій сфері під сумнів не ставилось.

Буквальне тлумачення приписів ст. 5 Закону України «Про національну безпеку України» не дає змогу чітко розмежувати або виокремити контрольну складову із діяльності по керівництву в сфері національної безпеки і оборони. Річ у тім, що серед повноважень Президента у ст. 106 Конституції України окреме повноваження контролю відсутнє. Хоча, безумовно, контроль є складовою діяльності з керівництва (управління) у будь-якій сфері. Але питання у визначенні обсягу повноважень у першу чергу стосується не повноважень безпосередньо Президента України, а повноважень, що виконуються від його імені або за його дорученням певними органами чи посадовими особами.

Як приклад можливо розглянути діяльність з контролю окремих посадових осіб, що мають статус Уповноваженого Президента України.

Так, постійний контроль за додержанням конституційних прав громадян і законодавства в оперативно-розшуковій діяльності, діяльності у сфері охорони державної таємниці органів і підрозділів Служби безпеки України, а також контроль за відповідністю Конституції і законам України виданих Службою безпеки України положень, наказів, розпоряджень, інструкцій, вказівок покладено на Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України (Указ Президента України від 18.05.2007 № 427/2007 «Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України»). Тобто у даному разі чітко визначено предмет та форми контролю. Але назвати його цивільним навряд чи можливо, з огляду на приписи п. 6–1 Положення про повноваження Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України, яка встановлює, що на цю посаду, як правило, призначається військовослужбовець Служби безпеки України, що відряджається до Адміністрації Президента України.

Саме по собі існування такої посадової особи і статус «уповноваженого» також не повною мірою відповідає Конституції України, оскільки за буквального тлумаченням його важко віднести до органів чи служб. На сьогодні чинним законодавством передбачено функціонування, окрім згаданого вище, Уповноваженого Президента України з прав дитини, Уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу та деяких інших. Але ст. 106 Конституції України передбачає, що Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам. Таким чином, характер діяльності Уповноважених у реалізації повноважень Президента України може бути тільки допоміжним.

Слід зазначити, що ст. 13 Закону України «Про національну безпеку України» конкретизує зміст повноважень Президента України зі здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони серед яких немає повноважень суто зі здійснення контролю.

Таким чином, зазначене дає змогу дійти висновку, що чинний організаційно-правовий механізм здійснення Президентом України демократичного контролю за сектором безпеки і оборони потребує суттєвого законодавчого удосконалення.

ГРОМАДСЬКА РАДА ПРИ МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

Демократичний цивільний контроль як невід'ємний атрибут громадянського суспільства стає сьогодні все більш вагомим чинником нарощування безпеко-оборонного потенціалу країни. Можемо зазначити, що нині суспільно значущі рішення влади знаходять свою оцінку з боку громадськості, у тому числі й різних політичних сил, що неоднозначно кваліфікують діяльність органів влади та управління.

В цих умовах аргументованість здійснюваних заходів, відкритість та прозорість дій владних структур, публічне попереднє громадське обговорення запланованих рішень, дають можливість більш об'єктивно представити наявні досягнення та проблемні питання функціонування безпеко-оборонної сфери в цілому та Збройних Сил України зокрема.

Одним із найбільш поширених і вагомих організаційних чинників формування структур громадськості на здійснення контролю є громадські ради, створені при органах влади та управління. При всьому розмаїтті суб'єктів громадського контролю і місій, які вони виконують, пріоритетність сьогодні належить громадським радам, як найбільш дієвої форми контролю, що безпосередньо відображає інтереси демократичного суспільства.

Сьогодні створення та діяльність громадських рад при органах влади здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 (зі змінами та доповненнями) «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» та затверджених нею «Порядку проведення консультацій із громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» і «Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністрацій» [1]. Відповідно до цих нормативних актів була створена і діє Громадська рада при Міністерстві оборони України.

Громадська рада при Міністерстві оборони України має свої особливості діяльності. Згідно Положення, її робота, перш за все, носить

полі-функціональний характер у зв'язку з багатоаспектністю функцій Міністерства, по – друге, орієнтована на реформування Збройних Сил України, приведення їх у відповідність до нових воєнних викликів [2].

Пропозиції та ініціативи членів ради, як правило, узагальнюють голос громадськості стосовно питань діяльності МОУ, зокрема, організуються проведення консультацій з громадськістю, здійснюється спільна підготовка проектів окремих нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної політики у військовій сфері, удосконалення роботи Міністерства оборони України. Важливо, що громадська рада також ініціативно напрацьовує пропозиції та зауваження, отримані за результатами консультацій з громадськістю та подає їх встановленим порядком керівництву Міністерства оборони України.

До повноважень ради включені також питання проведення громадської експертизи. Зокрема, вона проводить відповідно до законодавства України громадську експертизу діяльності Міністерства оборони України та громадську антикорупційну експертизу нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів (концепцій, програм, доктрин тощо), які розробляє Міністерство оборони України.

Особливо важливою для забезпечення відкритості та прозорості діяльності МОУ є такий напрямок роботи ради, як висвітлення перед громадськістю окремих напрямів діяльності ЗСУ, сприяння формуванню позитивного іміджу ЗСУ у суспільстві. Одним із основних напрямків роботи ради стали питання соціального захисту військовослужбовців.

Важливими здобутками ради є, зокрема, здійснення громадської експертизи роботи медичної служби ЗСУ із надання медичної допомоги, медичної евакуації та лікування поранених і хворих військовослужбовців у зоні АТО. В ході громадської експертизи були виявлені низка недоліків у організації медичного забезпечення військ (сил), задіяних у зоні АТО, розроблені пропозиції з удосконалення медичного забезпечення ЗСУ, питання грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та пенсійне забезпечення осіб звільнених у запас або у відставку, стан забезпечення житлом сімей військовослужбовців та розбудова житлової інфраструктури у військових містечках та на полігонах, зокрема на полігоні «Широкий лан» та інші важливі питання військової служби.

Слід особливо зазначити, що МОУ прихильно ставиться до діяльності громадських організацій, коло яких все більше розширюється за

різними ділянками роботи. Це, на нашу думку, специфічна соціально-культурна складова зв'язку з громадськістю МОУ шляхом підтримки волонтерських організацій, діяльності козацтва, душпастирської опіки, що сприяє все більшій відкритості МОУ перед громадськістю.

Водночас залишається простір для ще не вирішених питань діяльності громадської ради при МОУ. Слід об'єктивно визнати, що створення громадських рад у секторі безпеки та оборони і МОУ зокрема, ще не завжди призводить до якісних змін у способах ухвалення та впровадження державної політики у безпековій сфері.

В першу чергу мова йде про низьку активність громадських рад у їх впливі на роботу МОУ, зокрема, щодо способів здійснення контролю. У багатьох випадках рада обмежується звітуванням керівництва підрозділів МОУ, а власний моніторинг, спостереження за реалізацією тих чи інших програм, концепцій тощо ще потребує удосконалення.

Бажає також поліпшення безпосередній вплив громадської ради на здійснення професійно-військових заходів МОУ, що у цивільно-військових відносинах є одним із пріоритетних питань. На нашу думку, громадська рада при МОУ повинна вважати своєю головною функцією формування цивільно-військових відносин, які, власне, і є основою зв'язків між цивільною і військовою сферами. Тому актуальними в діяльності ради залишаються питання контролю за дотриманням чинного законодавства, що регламентує ці відносини. Як видається, для широкої громадськості все ще закритими залишаються власне, військові відносини.

Другий змістовний аспект діяльності громадської ради – збагачення контактів з громадськими радами інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України та правоохоронних органів, які теж є складовими безпеко-оборонного комплексу. В такому разі цей комплекс постане перед громадськістю як цілісний об'єкт оцінки його ефективності, спроможності до забезпечення надійної оборони країни і, разом з тим, зросте довіра до нього з боку громадськості.

Ще один важливий аспект роботи ради при МОУ пов'язаний із зростанням кількості цивільних осіб у військових структурах, які виконуючи військові функції, тим не менш зберігають свій цивільний статус. Ця ситуація потребує налагодження не лише зовнішніх, а й внутрішніх цивільно-військових стосунків на повсякденному рівні. Гармонійність цих стосунків, їх подальший розвиток мають стати предметом особливої турботи цієї громадської ради.

Потребує удосконалення і організаційна складова роботи громадської ради. Зокрема, Положенням про громадську раду передбачено, що вона «інформує громадськість про свою роботу» шляхом розміщення в обов'язковому порядку у спеціально створеній рубриці на офіційному сайті Міноборони та оприлюднення в інший спосіб матеріалів про установчі документи, план роботи, керівний склад, прийняті рішення, протоколи засідань, щорічні звіти про свою роботу.

Отже, звітування фактично є способом інформування громадськості про здійснення цивільного контролю та зазначена рада за результатами своєї діяльності не дотримується цього положення і не завжди звітує. Так, станом на серпень 2018 р. в зазначеній рубриці на офіційному сайті Міністерства оборони України містяться план її роботи на листопад – грудень 2017 р. та 4 протоколи її засідань, останній з яких датовано 30 листопадом 2017 р. [3], а звітність за ці періоди роботи відсутня. Нещодавно (червень 2020 року) робота Громадської ради була практично відновлена. Оновився її склад, сформовано нові організаційні структури, до яких ввійшли досвідчені представники громадськості, запропонована більш реальна етапність здійснення заходів, де серед першочергових – проведення громадської експертизи діяльності МОУ. [3,4].

Резюмуючи, зазначимо, що робота громадської ради при МОУ є необхідною складовою громадського контролю і формування цивільно-військових відносин. Водночас потребує нагального поліпшення як організація, так і змістовне збагачення її роботи.

Список використаної літератури:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики».
2. Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України, затверджене Міністром оборони України 18.10.2017 року.
3. Витяг з Протоколу №3 засідання Громадської ради при МОУ від 26.10.2017 року.
4. Протокол №1 першого засідання Громадської ради при МОУ від 03.06.2020 року.
5. Протокол №2 другого засідання Громадської ради при МОУ від 22.07.2020 року.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОБОРОНИ: НОРМАТИВНО- ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ

Правове забезпечення правоохоронної діяльності у сфері оборони полягає у законодавчому визначенні інститутів держави, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері оборони, їх завдань, повноважень та в ефективній реалізації такими інститутами правоохоронної функції.

Насамперед варто звернутися до визначення сфери оборони, як предметної сфери діяльності відповідних правоохоронних органів. Згідно з положеннями ст.1 Закону України «Про оборону України», оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [1]. Водночас, вказані положення кореспондуються з положеннями ст.1 Закону України «Про національну безпеку України», відповідно до якої сектор безпеки і оборони держави охоплює сили безпеки і сили оборони, до яких належать Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави[2]. Отже сили оборони не ототожнюються зі сферою оборони, оскільки, окрім іншого, до сфери оборони належить оборонно-промисловий комплекс, який Закон України «Про національну безпеку України» визначає як сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів

військово-технічного співробітництва України з іншими державами [2]. З огляду на це, правоохоронна діяльність у сфері оборони як діяльність системна, стосується не лише сил оборони, але й оборонно-промислового комплексу держави.

Необхідно зазначити, що у механізмі держави правоохоронні органи утворюють достатньо складну систему. Така система має власні інституційні закономірності, які стосуються як внутрішньої побудови, так і функціональних ознак. Система правоохоронних органів напряму залежить від визначених законодавством функцій, які полягають у захисті прав, свобод громадян, протидії правопорушенням, у забезпеченні правопорядку. Статусна організація правоохоронних органів визначена законодавством і зорієнтована на здійснення правоохоронної діяльності. Водночас, зміст правоохоронної діяльності засновується на особливостях державної функції щодо охорони визначених правом відносин та у правозастосуванні, коли відбувається порушення права або не виконуються юридичні обов'язки, приписи права.

Узгоджена позиція стосовно поняття, системи правоохоронних органів та правоохоронної діяльності у юридичній науці відсутня [3]. Правоохоронні інститути держави формуються відповідно до соціальних потреб, їх утворення затверджується відповідними законодавчими актами, норми яких відповідають положенням Конституції України, зокрема, у частині, що стосується поділу влади, а також – положенням про забезпечення національної безпеки. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» правоохоронні органи належать як до сил безпеки, так і до сил оборони, маючи відмінність призначення, яким в першому випадку є виконання функцій щодо забезпечення безпеки, а в іншому – забезпечення оборони держави [2]. Така юридична конструкція положень вказаного закону не є випадковою, адже правоохоронні органи, здійснюючи правоохоронну і правозастосовну діяльність, реально впливають на вирішення завдань забезпечення національної безпеки й оборони держави.

Узагальнююче поняття правоохоронної діяльності і правоохоронних органів запропоновано у розробках науковців Національного інституту стратегічних досліджень. Під правоохоронною діяльністю розглядається система оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та адміністративно-примусових заходів, які здійснюються у порядку, визначеному законодавством, з метою підтримання правопорядку, вияв-

лення і безпосереднього припинення правопорушень, що підпадають під дію Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також виконання кримінальних і адміністративних санкцій щодо правопорушників, а під правоохоронними органами слід розуміти державні органи, головним призначенням яких є здійснення правоохоронної діяльності [4].

Інституційна належність правоохоронних органів у механізмі держави визначається особливостями національної правової системи. Такий висновок обґрунтовується залежністю системи правоохоронних органів від інших компонентів національної правової системи, обумовленою її характеристиками і закономірностями.

Правоохоронні органи загалом і правоохоронні органи, що діють у сфері оборони, здійснюючи правоохоронну діяльність, поєднують функції державного управління з реалізацією охоронної функції права.

Система правоохоронних органів в Україні продовжує перебувати у процесі реформування, утворення і утвердження тих інституційних компонентів, які мають ефективно вирішувати проблеми протидії правопорушенням.

Правоохоронні органи, що здійснюють правоохоронну діяльність у сфері оборони є неодмінним компонентом системи правоохоронних органів держави, взаємодіють з іншими інститутами цієї системи. Проте діяльність таких правоохоронних органів полягає як у підтриманні військового правопорядку, так і у забезпеченні законності у сфері оборони, де основним соціальним завданням є досягнення стану воєнної безпеки. Усі аспекти діяльності правоохоронних органів загалом стосуються також військових правоохоронних органів з виокремленням певних особливостей, що стосуються сфери оборони [5].

Сфера оборони, як особливий предметний і суб'єктний соціальний простір, побудована за визначеними Конституцією України та військовим законодавством правилами, має власну структуру, організаційну форму і передбачає відповідні соціальні комунікації.

Здійснюючи свою діяльність у сфері оборони, правоохоронні органи стають залежними у своїй інституційній побудові не лише від передбачених законом функцій, але й від умов та організаційної форми, що притаманні сфері оборони, воєнній сфері суспільства, який визначається, насамперед, правовим режимом військової служби. Адже вій-

ськова дисципліна і статутний характер військового правопорядку формують особливості заходів, які є необхідними і достатніми для підтримання та забезпечення правопорядку серед військовослужбовців. У цьому вирішальне значення має військове право, норми якого регламентують військові відносини щодо встановлення і підтримання військової дисципліни, визначають військовий правопорядок і необхідні для його охорони правові засоби.

Забезпечення військового правопорядку, попередження та усунення конфліктів, правопорушень у сфері оборони напряму пов'язані з вирішенням надважливої для суспільства проблеми – створення умов для ефективної діяльності Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, усіх суб'єктів сил оборони щодо попередження та усунення загроз воєнній безпеці.

Отже, для правоохоронної діяльності у сфері оборони є притаманним військовий устрій, воєнна форма внутрішньої організації та загальної структури, що має послідовно відповідати військово-адміністративному поділу держави, урахувати структуру Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Серед особливих ознак правоохоронної діяльності у сфері оборони – правове забезпечення реалізації державної політики у цій сфері.

Правоохоронна діяльність у сфері оборони не підміняє діяльність органів державної влади, насамперед Міністерства оборони України з питань, які стосуються державної політики у сфері оборони, проте забезпечення відповідності дій і рішень службових осіб у цій сфері вимогам Конституції України та чинному законодавству багато у чому залежать від ефективності правоохоронної діяльності, яка має виключно спеціалізовані ознаки за рахунок предметної сфери та суб'єктів, які діють у цій сфері.

Особливого значення вказані питання набувають в умовах збройного конфлікту, у бойовій обстановці, за яких правоохоронні органи мають активно взаємодіяти з військовим командуванням, з органами військового управління. Взаємодія правоохоронних органів і органів військового управління полягає у вирішенні питань організації та виконання вимог військового права, права війни, міжнародного гуманітарного права, у підтриманні високого рівня військової дисципліни, тобто у підготовці та вирішенні завдань організаційного забезпечення військового правопорядку.

Упродовж усього часу незалежності нашої держави система правоохоронної діяльності у сфері оборони перебувала та перебуває сьогодні у стані реформування. Це не може не позначитися негативно на якісних характеристиках та ефективності забезпечення законності, військового правопорядку у силах оборони, в оборонно-промисловому комплексі держави.

Правоохоронна діяльність у сфері оборони зорієнтована на реалізацію важливих завдань, якими є: захист прав, свобод військовослужбовців; здійснення охорони військового правопорядку у військових частинах, у межах військових гарнізонів, на військових об'єктах; запобігання, протидія вчиненню військовослужбовцями адміністративних правопорушень, вирішення питань притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності; запобігання кримінальним правопорушенням серед військовослужбовців та здійснення кримінального переслідування за вчинені військовослужбовцями кримінальні правопорушення, забезпечення невідворотності кримінального покарання за вчинені кримінальні правопорушення; у визначених законом випадках проведення оперативно-розшукової діяльності; забезпечення законності в оборонно-промисловому комплексі. Ефективність такої правоохоронної діяльності є залежною від здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, а також – від здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері оборони.

За таких обставин ми можемо визначити правоохоронні органи у сфері оборони (військові правоохоронні органи) як систему інституційно відокремлених, наділених повноваженнями щодо протидії правопорушенням у сфері оборони і підтримання військового правопорядку, державних органів, правоохоронна діяльність яких спрямовується на забезпечення воєнної безпеки, захист прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців, резервістів, військовозобов'язаних, призваних для проходження зборів, та членів їхніх сімей.

Інтегральні ознаки спеціального правоохоронного органу, що діє у сфері оборони, має Військова поліція, проте нормативно-правове визначення такого інституту у системі правоохоронних органів України, його статус, повноваження наразі відсутні.

Необхідно зважити на важливе неодмінне завдання військово-поліцейського інституту – протидія правопорушенням, забезпечення

правопорядку, військової дисципліни серед військовослужбовців, забезпечення законності у сфері оборони. Поряд з цим важливо обмежити будь-який вплив військового командування, керівників органів військового управління на правоохоронну діяльність, у прийнятті процесуальних рішень, у вирішенні питань адміністративної та кримінальної відповідальності, у тому числі військових службових осіб. Однак відсутні підстави для віднесення правоохоронного органу з поліцейськими функціями, що має діяти у сфері оборони, до складу інших інститутів держави, зокрема, – Міністерства внутрішніх справ, функції якого не стосуються діяльності сил оборони, є несумісними з правовим режимом військової служби.

Правоохоронні органи у сфері оборони, забезпечуючи підтримання військового правопорядку у військових колективах, у військових частинах і підрозділах, у тому числі в умовах збройного конфлікту, реально впливають на вирішення важливих завдань зміцнення бойової готовності, забезпечення воєнної безпеки [6]. Процесуальна та інституційно-функціональна незалежність правоохоронних органів у сфері оборони є важливими чинниками, що засвідчують правові основи їх організації та діяльності, забезпечують реалізацію принципів права. Тут необхідним є дотримання певної інституційної рівноваги, яка б не дозволила використовувати повноваження щодо здійснення правоохоронної діяльності на шкоду інтересам забезпечення воєнної безпеки. Порушення такої інституційної рівноваги можуть виходити не лише від військового командування, але й можуть бути наслідком надмірності повноважень військових правоохоронних органів, відсутності необхідних і надійних факторів стримування. Зазначені фактори містить не лише якісне законодавче регулювання, але й формування на основі права та реалізація державної політики у сфері оборони, що належить виключно до повноважень Міністра оборони України та має забезпечуватися Президентом держави.

Відокремленість і незалежність Військової поліції від військового командування, органів військового управління у здійсненні правоохоронної діяльності у сфері оборони є можливими за рахунок законодавчо визначеного статусу вказаного правоохоронного органу, його завдань, повноважень, особливостей організаційної структури, що повністю охоплюється правовими основами організації та діяльності. Гарантією законності у діяльності вказаного органу держави є реалізація на прак-

тиці принципів верховенства права, незалежності, дотримання прав, свобод і законних інтересів людини, прозорості, взаємодії з громадськістю. Важливим у вирішенні цієї інституційної проблеми є виконання відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» вимог щодо демократичного цивільного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони держави [2], суб'єктом якого має бути Військова поліція.

Незалежність правоохоронної діяльності у сфері оборони є чи не основним питанням, яке стосується її ефективності, забезпечення виконання визначених законом завдань та реалізації повноважень. Серед таких повноважень особлива увага приділяється здійсненню досудового розслідування, дізнання та проведенню оперативно-розшукової діяльності. Зрозуміло, що для реалізації правоохоронної функції у сфері оборони такі повноваження є необхідними і мають знайти відповідне законодавче визначення.

Список використаної літератури:

1. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. Відомості Верховної Ради. –1992. –№ 9. – Ст. 106.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
3. Шоптенко С.С. Система правоохоронних органів України / С.С.Шоптенко // Науковий вісник публічного і приватного права. Збірник наукових праць. Випуск 3, т.1. – 2017. – С.150–155.
4. Гірич В.М. До проблеми визначення базових понять у контексті реформування правоохоронних органів. Аналітична записка / В.М.Гірич //URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1153/>.
5. Богуцький П. Військова правоохоронна система сучасної України: проблема інституціонального та законодавчого визначення /П.П.Богуцький // Юридичний вісник, 2015. – № 4 – С.54–59.
6. Правові основи воєнної безпеки України: монографія / Є.Л. Стрельцов, С.Т. Полторак, Ю.В. Аллеров, О.В. Кривенко, П.П. Богуцький; відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Львів : НАСВ, 2016. – 188 с.

ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

В провідних країнах світу функціонує розгалужена система військової юстиції, яка включає в свою структуру військові суди, військову прокуратуру, військову адвокатуру та військову поліцію. В Україні ж як така система військової юстиції відсутня, на даний час функціонує лише її один елемент – військова прокуратура яка перебуває в стані реорганізації. Проте не всі є прихильниками проведення реформ та створення системи військової юстиції. Наразі одним із основних аргументів, які приводять критики існування в Україні військової прокуратури та військових судів, є знищення рудиментів СРСР та перехід до стандартів країн НАТО. Вже декілька років науковці предметно досліджують реформування військової юстиції. Позиція вченого вимагає критично підходити до будь-якого висновку чи пропозиції, шукаючи у них як позитивні аспекти, так і негативні та використовувати міжнародний досвід з функціонування тих чи інших структур та систем. В цьому і полягає актуальність досліджуваної проблематики.

Як ми зазначали, система військової юстиції передбачає у своєму складі основні структурні елементи: військові суди, військову прокуратуру, військову адвокатуру та військову поліцію. Військові суди існували в нашій державі до 2010 р. Питання про створення військової поліції час-від-часу підіймається Міністерством оборони України, однак досі не вирішене. В рамках триваючої реформи прокуратури України відбувається реорганізація військової прокуратури. Створення військової адвокатури пропонується лише науковцями у їх працях. В той же час, зарубіжний досвід переконливо доводить, що лише наявність цілісної системи цих органів, їх злагоджена взаємодія дозволяють успішно відстоювати верховенство права і законність у військовій сфері. Тож наведу лише невеликий перелік провідних країн світу, які є членами Північноатлантичного альянсу, де визнана доцільність існування системи військової юстиції. Хочу відзначити, що жодна з цих країн не знаходиться в стані війни.

Перш за все варто виділити ряд країн-учасниць Північноатлантичного альянсу, у яких функціонує розгалужена система військових судів. Американська система військової юстиції діє з 1806 року і керується Єдиним кодексом військової юстиції. Існує три види військових судів: (1) дисциплінарний військовий суд – розглядає справи стосовно осіб рядового та сержантського складу, які скоїли незначні правопорушення; (2) спеціальний військовий суд – має право розглядати справи про малозначущі та тяжкі злочини, але обмежений у призначенні покарань (не більше шести місяців позбавлення волі або трьох місяців виправних робіт); (3) загальний військовий суд – може розглядати усі справи про злочини, скоєні військовослужбовцями, а також справи цивільних осіб, що перебувають на службі у ЗС США, або підлягають військовій юрисдикції у зв'язку з умовами воєнного часу. Цей суд має право призначати будь-яке покарання за законом, у тому числі смертну кару та довічне ув'язнення. Вищою апеляційною інстанцією для військових судів є військово-апеляційний суд виду ЗС США [1].

Ключовою структурою у системі військової юстиції Румунії є Управління військових судів. В структурі Міністерства національної оборони Румунії діє Дирекція військових судів, яка займається організацією діяльності в межах своєї компетенції. Управління військових судів є одним з центральних органів Міністерства національної оборони Румунії, який безпосередньо підпорядковується Міністру оборони країни. Військові установи, які здійснюють правосуддя, є такими: військові суди; територіальний військовий трибунал (Бухарест); військовий апеляційний суд (Бухарест); районні військові суди; військові суди, які мають статус військової частини[2].

У Канаді воєнний суд може відбуватися в будь-якому місці, де діють Збройні Сили Канади: від тимчасового притулку в Афганістані до військової зали суду в Оттаві. У разі оскарження рішення у судовому засіданні офіцер Канадської служби військової прокуратури представляє інтереси ЗС Канади перед Воєнним апеляційним судом[3].

Повертаючись до структури військової юстиції, необхідно виділити ще один елемент – військову прокуратуру. У Збройних Силах Великобританії Служба військових прокурорів (СВП) сформована 01.01.2009 р. шляхом злиття служб прокуратури Військово-морських сил, Військово-повітряних сил та Сухопутних військ ЗС

Великобританії. СВП є повністю незалежною організацією та не входить у систему військової ієрархії ЗС Великобританії [4].

Натомість у Збройних Силах США система військово-прокурорського нагляду відповідає структурам видів Збройних Сил. Елементи цієї системи є самостійними органами розслідування, не відносяться до федеральних органів прокуратури і входять до складу видів ЗС США.

Схожа система у Канадської служби військової прокуратури (КСВП), що є особливим підрозділом у складі Збройних Сил Канади. Ця служба була утворена 1 вересня 1999 року. Завдання КСВП полягають у справедливому, швидкому та доступному розгляді справ, вчинених військовослужбовцями. Девіз служби: «*Ordoper Justitia*» – «Дисципліна через справедливість».

В Іспанії функціонує військовий юридичний корпус, що виконує функції застосування правосуддя в межах Збройних Сил Іспанії. Його функції ідентичні тим, які виконують державні прокурори. Військова юстиція має свої представництва у постійних арміях, є частиною судової влади держави. Її юрисдикція поширюється на кримінальні справи, захист прав у дисциплінарному провадженні та інші питання, визначені законом[5].

У Данії та Ірландії військова прокуратура – це незалежний орган Міністерства оборони, який розслідує та розглядає військові кримінальні справи. Військовий прокурор не залежить від системи оборони та військового командування[6].

У Румунії створений відділ військової прокуратури який входить до кожного військового суду Румунії, та підпорядковується Управлінню військових судів, що є одним з центральних органів Міністерства національної оборони Румунії, який безпосередньо підпорядковується Міністру оборони країни. До системи військових прокуратур входять: відділення військової прокуратури при Верховному суді касації та юстиції; військова прокуратура при Військовому апеляційному суді Бухареста; військова прокуратура при військових трибуналах. До складу військової прокуратури входять: кримінальна та судова служби; служба мобілізації, людських ресурсів; економіко-фінансовий, бухгалтерський та адміністративний відділ; відділ обліку документів з обмеженим доступом[7].

В Італії створена розгалужена структура військових прокуратур, які діють при судах. Органами військової юстиції першої інстанції є

три військові прокуратури та три трибунали – у містах Рим, Верона та Неаполь. До органів другої інстанції відносяться: Генеральні військові прокуратури Італії при Верховному касаційному суді та при Військовому апеляційному суді, а також сам Військовий апеляційний суд. При кожному представництві Військового апеляційного суду існують відділи Генеральної військової прокуратури на чолі з генеральними військовими адвокатами[8].

У системі органів прокуратури Болгарії функціонують 5 військово-окружних прокуратур, на які покладено обов'язок розслідувати справи про злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил та працівниками Міністерства внутрішніх справ, які беруть участь у міжнародних військових чи поліцейських представництвах за кордоном.

Існування військових прокурорів у Греції передбачено окремим військово-кримінальним та процесуальним кодексом, на них покладено обов'язок кримінального переслідування за військові злочини та підтримання обвинувачення в суді.

У Португалії військова державна прокуратура входить до Федеральної державної прокуратури і є відомством, відповідальним за військові злочини в рамках військового правосуддя. Вона створена в 1920 році з появою Кодексу судової організації та військового процесу. Діяльність військової прокуратури регулюється спеціальним законом, який відносить цю структуру до Військових органів юстиції. Військова державна прокуратура здійснює кримінальне переслідування, вирішує питання несумісності або недостойності перебування на військовій службі, організовує досудове розслідування органами військової поліції, координує їх діяльність, підтримує обвинувачення в суді[9].

У структуру прокуратури Республіки Польща входить Департамент з військових справ, а також відділення окружних прокуратур та районних прокуратур, що відповідають за розгляд військових справ військовими судами та інші повноваження, які підпорядковуються заступнику Генерального прокурора з військових справ[10].

З проаналізованих нами країнах НАТО у всіх діють органи, які відповідають за розслідування та розгляд військових справ, тільки мають різні назви: служба військових прокурорів, військовий юридичний корпус, військова прокуратура. Але необхідність та доцільність

даного органу не викликає сумнівів, а професіоналізм та відданість справі високо оцінюється керівництвом країни та громадськістю.

Якщо говорити про військову адвокатуру, то наприклад, кожен вид Збройних Сил США має свою власну суддівську адвокатську групу (JAG). Військова адвокатура представлена адвокатами, які працюють виключно з військовослужбовцями та можуть представляти їх інтереси у цивільних та кримінальних справах. Більшість військових адвокатів є цивільними особами, за винятком адвокатів ВМС та корпусу морської піхоти США, які є військовослужбовцями та підпорядковуються військовому командуванню.

Крім того, у штабах американського командування передбачені посади юридичних радників (юрисконсультів), що не залежить від командира. На них призначаються дипломовані юристи, компетентні у різних галузях права (від військового до міжнародного), здатний оцінити правові наслідки будь-яких дій командира і дати їм юридичне тлумачення.

І також четвертий необхідний, на мою думку, елемент військової юстиції – військова поліція – функціонує у таких країнах як: США, Португалія, Канада, Нідерланди, Італія. В останній функції військової поліції виконують карабінери – це військові, організовані за територіальною ознакою як для національних, так і для міжнародних місій. З питань оборони вони підпорядковуються Міністерству оборони Італії, з питань громадського порядку – Міністерству внутрішніх справ Італії.

На нашу думку, оптимальною для України, а заодно й апробованою зарубіжною практикою системою військової юстиції можна вважати такою:

- 1) військові суди, що розглядатимуть кримінальні провадження про військові злочини та інші злочини, вчинені військовослужбовцями, а також інші справи у військовій сфері. Окрім того, за часів існування військових судів в Україні була досить поширеною позитивна практика розгляду судом кримінальних проваджень у виїзних судових засіданнях на території військових частин, військовослужбовці яких притягались до кримінальної відповідальності. У таких випадках судові засідання відбувались за участі великої кількості військовослужбовців, що мало значний профілактичний ефект для підтримання дисципліни у військових частинах;

2) військова прокуратура, що здійснюватиме процесуальне керівництво відповідними розслідуваннями та підтримуватиме в суді публічне обвинувачення, а також представлятиме інтереси держави у військовій сфері у виключних випадках, визначених законом;

3) військова адвокатура, що здійснюватиме захист від обвинувачення, представництво прав особи та надання інших видів юридичної допомоги у військовій сфері;

4) військова поліція, якій має бути передано існуючі функції Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та підслідність військових злочинів від ДБР. Таким чином, військова поліція здійснюватиме підтримання дисципліни у Збройних Силах України, реагуватиме на різноманітні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, а у найбільш серйозних випадках проводитиме оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування за їх фактами. Окрім того, маючи статус військовослужбовців, на відміну від слідчих ДБР, військовослужбовці військової поліції зможуть відряджатись безпосередньо до військових частин та з'єднань на період проведення слідства, а також для підтримання дисципліни у військовому формуванні на час виконання завдань поза межами пункту постійної дислокації військової частини. На відміну від цивільних слідчих ДБР, військовослужбовці військової поліції без усіляких труднощів зможуть ставати на всі види забезпечення у військовій частині та постійно перебувати у відповідних підрозділах;

Таким чином, створення в Україні цілісної системи військової юстиції стане дієвим засобом забезпечення верховенства права і законності у військовій сфері, дозволить забезпечити захист прав і свобод людини (як військовослужбовців, так і цивільного населення) в умовах військової агресії. Для цього наявні всі необхідні передумови, а також існує потужний соціальний запит з боку військових та громадськості.

Список використаної літератури:

1. Schluter D. A. The Court – Martial: A Historical Survey. *MilitaryLawReview*. 1980. Voi. 87
2. The functioning of judicial systems and the situation of the economy in the European Union Member States. Strasbourg, 15 January 2013 http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/cepej_study_justice_scoreboard_en.pdf.

3. Canadian court system [Online] // Canadian Department of Justice. – Available : <http://www.justice.gc.ca/eng/dept-min/org.html>
4. United Kingdom /URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents>.
5. Конституція Королівства Іспанія. Електронний ресурс. [Режим доступу]: <https://legalns.com/download/books/cons/spain.pdf>
6. Danish Ministry of Defence. Електронний ресурс. [Режим доступу]: <https://fmn.dk/eng/allabout/Pages/DDIStasks.aspx>
7. Конституція Румунії від 21.11.1981р.
8. Італія. Конституція і законодавчі акти/ [Редкол.:Г.В. Барабашев, О.А. Жидков]; М.: Прогрес, 1988. – С.306–307.
9. Грицаєнко Л.Р. Прокуратура в країнах Європи: навч. посіб. К.: Біноватор, 2006. -С. 56–58.
10. Halina Zięba-Załucka Prokuratura Rzeczypospolitej polskiej – czas na zmiany // [https:// aplikanci.profinfo.pl/gfx/lexisnexis/userfiles/files/prokuratura_rzeczypospolitej_polskiej__czas_na_zmiany.pdf](https://aplikanci.profinfo.pl/gfx/lexisnexis/userfiles/files/prokuratura_rzeczypospolitej_polskiej__czas_na_zmiany.pdf)

*Олександр Шамара,
доктор філософії в галузі права, старший науковий співробітник,
НДІ інформатики і права НАПрН України*

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ВІЙСЬКОВА ПРОКУРАТУРА ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

В контексті триваючого міжнародного збройного конфлікту, анексії РФ Автономної республіки Крим та м. Севастополя, окупації окремих районів Донецької і Луганської областей, а також положень підготовленої у 2019–2020 рр. нової редакції Стратегії національної безпеки України досить важко збагнути пропозиції попереднього керівництва Генеральної прокуратури України щодо внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» згідно з яким фактично було припинено діяльність військової прокуратури.

Подібні процеси вже відбувалися у 2010–2011 рр., коли органи військової прокуратури також були ліквідовані, а з початком збройного конфлікту у серпні 2014 р. знову було створено Головну військову прокуратуру України і введено посаду заступника Генерального прокурора – головного військового прокурора.

19 вересня 2019 року Верховна Рада України ухвалила законопроект про реформу прокуратури за № 1032 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури», який передбачає ліквідацію військових прокуратур до 1 січня 2021 року.

У цьому зв'язку слід зазначити, що для зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору Україна планує досягти у максимально стислі строки достатньої взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу. Також слід звернути увагу, що у більшості країн-членів НАТО діють органи, які відповідають за розслідування та розгляд військових злочинів (служба військових прокурорів, військовий юридичний корпус, військова прокуратура тощо).

Зокрема, у Збройних Силах Сполучених Штатів Америки система військово-прокурорського нагляду побудована за принципом архітекτονіки Збройних Сил цієї країни. Військова прокуратура окре-

мого роду військ є самостійним органом розслідування, а головне – її виокремлює те, що військові прокуратури певного роду військ не відносяться до федеральних органів прокуратури і входять до складу видів Збройних Сил США.

Схожа побудова Канадської служби військової прокуратури, що є особливим підрозділом у складі Збройних Сил Канади. Завдання Канадської служби військової прокуратури полягають у справедливому, швидкому та доступному розгляді справ, вчинених військовослужбовцями.

Якщо звернутися до питання функціонування військових прокуратур країн-членів НАТО на європейському континенті, то передусім слід звернути увагу на досвід Республіки Польща, яка відновила свою військову прокуратури у період подій на Сході України, зважаючи на позитивний досвід України з цього питання.

У структуру прокуратури Республіки Польща входить Департамент з військових справ, а також відділення окружних прокуратур та районних прокуратур, що відповідають за розгляд військових справ військовими судами, здійснюють інші повноваження та підпорядковуються заступнику Генерального прокурора з військових справ.

Румунська військова прокуратура побудована за принципом побудови військових судів цієї країни. У складі румунської прокуратури функціонує відділ військової прокуратури, який входить до кожного військового суду Румунії, та підпорядковується Управлінню військових судів, що є одним із центральних органів Міністерства національної оборони Румунії, який безпосередньо підпорядковується Міністру оборони країни. Систему військових прокуратур Румунії складають: відділення військової прокуратури при Верховному суді касації та юстиції; військова прокуратура при Військовому апеляційному суді Бухареста; військова прокуратура при військових трибуналах. До складу військової прокуратури входять: кримінальна та судова служби; служба мобілізації, людських ресурсів; економіко-фінансовий, бухгалтерський та адміністративний відділ; відділ обліку документів з обмеженим доступом.

У Болгарії функціонують 5 військово-окружних прокуратур, на які покладено обов'язок розслідувати справи про злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил та працівниками Міністерства внутрішніх справ, які беруть участь у міжнародних військових чи поліцейських представництвах за кордоном.

Військова прокуратура Ірландії та Данії є незалежним органом Міністерства оборони, який розслідує та розглядає військові кримі-

нальні справи. Військовий прокурор не залежить від системи оборони та військового командування.

Військові прокурори Нідерландів відповідають за виконання завдань військової поліції та підтримують обвинувачення в суді.

Військова державна прокуратура Португалії входить до Федеральної державної прокуратури і є відомством, відповідальним за військові злочини в рамках військового правосуддя. Діяльність військової прокуратури Португалії регулюється спеціальним законом, який відносить цю структуру до Військових органів юстиції. Військова державна прокуратура Португалії здійснює кримінальне переслідування, вирішує питання несумісності або недостойності перебування на військовій службі, організовує досудове розслідування органами військової поліції, координує їх діяльність, підтримує обвинувачення в суді.

Військовий юридичний корпус Іспанії виконує функції застосування правосуддя в межах Збройних Сил Іспанії. Його функції ідентичні тим, які виконують державні прокурори. Військова юстиція має свої представництва у постійних арміях, є частиною судової влади держави. Її юрисдикція поширюється на кримінальні справи, захист прав у дисциплінарному провадженні та інші питання, визначені законом.

Військова прокуратура Італії, діє при судах. Органами військової юстиції першої інстанції є три військові прокуратури та три трибунали – у містах Рим, Верона та Неаполь. До органів другої інстанції відносяться: Генеральні військові прокуратури Італії при Верховному касаційному суді та при Військовому апеляційному суді, а також сам Військовий апеляційний суд. При кожному представництві Військового апеляційного суду існують відділи Генеральної військової прокуратури на чолі з генеральними військовими адвокатами.

Військово-кримінальним та процесуальним кодексом Греції передбачено функціонування військових прокурорів, на них покладено обов'язок кримінального переслідування за військові злочини та підтримання обвинувачення в суді.

Враховуючи наведене можна дійти висновку про необхідність створення, в рамках тривалого реформування прокуратури України, спеціалізованої військової прокуратури України.

Це може здійснити очільник Офісу Генерального прокуратура, оскільки згідно з частиною другою статті 7 Закону України «Про про-

куратуру», у разі потреби за рішенням Генерального прокурора можуть утворюватися спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, на правах обласних прокуратур, на правах підрозділу обласної прокуратури, на правах окружних прокуратур, на правах підрозділу окружної прокуратури. Крім цього, утворення, реорганізація та ліквідація спеціалізованих прокуратур, визначення їх статусу, компетенції, структури і штатного розпису також здійснюються Генеральним прокурором.

Створення спеціалізованої військової прокуратури буде одним із напрямів виконання положень Стратегії національної безпеки України, у тому числі у сфері зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору Україна, в частині взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу. Реалізувати зазначене можна в рамках діяльності робочої групи з опрацювання Стратегії розвитку прокуратури на 2021–2023 роки.

Офісом Генерального прокурора, за результатами опрацювання всіх за та проти створення спеціалізованої військової прокуратури України, з урахуванням думки практиків, фахівців, науковців, які є фахівцями в сфері, повинні бути подані зміни до статті 7 (Система прокуратури України) Закону України «Про прокуратуру», де слід передбачити у частині першій цієї статті підпункт «б) *спеціалізована військова прокуратура*».

Як видається, робоча група з питань координації доопрацювання Стратегії розвитку прокуратури на 2021–2023 роки повинна врахувати у своїй роботі положення Стратегії національної безпеки України, де зокрема передбачається визначення, що серед поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов є процеси, що продовжуються, а саме зростають виклики трансатлантичній та європейській єдності, що може спричинити ескалацію наявних і виникнення нових конфліктів. Ситуацією намагається скористатися Російська Федерація, яка продовжує збройну агресію проти України. Для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і воєнні засоби. Посилюються

угруповання збройних сил Російської Федерації та його наступальний потенціал, регулярно проводяться масштабні військові навчання поблизу державного кордону України, що свідчить про збереження загрози військового вторгнення. Зростає мілітаризація територій тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Зберігається загроза з боку Російської Федерації вільному судноплавству у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці.

Створення спеціалізованої військової прокуратури, крім інших чинників, обумовлена необхідністю встановлення дієвого контролю за законністю в усіх військових формуваннях України. Загальна чисельність особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань держави, на даний момент складає близько 350000 осіб.

Розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу, передбачені кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), статті 401–435, а Кримінальний кодекс України, передбачає також інші злочини, які є елементом документування військовими формуваннями сектору безпеки і оборони України фактів агресії по відношенню до України, у тому числі, в рамках тих заходів, про які йдеться у тексті Стратегії національної безпеки України.

Слід констатувати, що це є доволі значний масив кримінальних правопорушень, що потребує певних (вузьких, специфічних) навиків, знань та вмінь зі сторони прокурорів (військових прокурорів).

З огляду на викладене важливим є питання щодо підвищення кваліфікації та спеціальної підготовки прокурорів (військових прокурорів), яку відповідно до Закону України «Про прокуратуру» має здійснювати Тренінговий центр прокурорів України. В рамках його функціонування пропонується запровадити посадову особу з числа керівництва Тренінгового центру прокурорів України, яка повинна організовувати підвищення кваліфікації та спеціальної підготовки військових прокурорів з відповідним досвідом слідчої, оперативної, науково-викладацької роботи та підпорядковуватися заступнику Генерального прокурора – керівнику спеціалізованої військової прокуратури.

Загалом, наведені та інші проблемні питання щодо реформування прокуратури України потребують подальшого наукового опрацювання і правового врегулювання з урахуванням положень нової редакції Стратегії національної безпеки України.

Юлія Боброва,

доктор юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Проведення реформи у воєнній сфері нашої держави шляхом трансформації системи керівництва силами оборони та управління Збройними Силами України відповідно до принципів і стандартів країн-членів НАТО вимагає також пошуку оптимальних шляхів удосконалення законодавства, котре б унормувало правоохоронну діяльність у воєнній організації. Зокрема, потребує вирішення питання простворення незалежних спеціалізованих інституцій, котрі б здійснювали оперативно-розшукову діяльність та досудове слідство у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені військовослужбовцями, військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних або спеціальних зборів, а також працівниками Збройних Сил України при виконанні ними своїх службових обов'язків тощо.

Відповідно до підпункту “б” пункту 11 Указу Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 “Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави” Кабінет Міністрів України зобов'язано до 31 березня 2020 року розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо утворення в системі Міністерства оборони України Військової поліції як правоохоронного органу [1].

Наразі вказаний законопроект розроблений у Міністерстві оборони України та проходить процедуру зовнішнього погодження [2]. При цьому, уже на сьогодні зрозуміло, що окремі його положення суперечать Конституції України та законодавству України і не можуть бути прийнятними.

Зокрема, законопроектом пропонується передбачити одним із основних завдань Військової поліції проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень та здійснення оперативно-розшукових заходів, тобто створюється військове формування з повноваженнями щодо обмеження прав та свобод громадян [3].

Зазначене не узгоджується з положеннями частини четвертої статті 17 Конституції України[4], за приписами якої військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності, а також рішенням Конституційного суду України від 24.04.2018 у справі № 1–22/2018 (762/17) за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України[5].

Позитивний обов'язок держави стосовно створення ефективної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає, насамперед забезпечення ефективного розслідування злочинів. Таке розслідування має бути, у тому числі, незалежним, тобто з погляду безстороннього спостерігача не має існувати жодних сумнівів щодо інституційної або ієрархічної незалежності органу (його службових осіб), уповноваженого здійснювати офіційне розслідування порушень прав людини, гарантованих статтями 27, 28 Конституції України[6]. Незалежність розслідування порушень конституційних прав людини на життя та повагу до її гідності не може бути досягнута, якщо компетентний орган належить до системи Міністерства оборони, а його службові особи перебувають в ієрархічній залежності від вищих посадових осіб цієї системи.

Також, розслідування неналежного поведіння з боку уповноважених державою осіб вважатиметься ефективним за дотримання такого загального принципу: особи – і ті, які здійснюють перевірки, і ті, які здійснюють розслідування – повинні бути незалежними ієрархічно та інституційно від будь-кого, хто причетний до подій у справі; тобто слідчі мають бути незалежними на практиці (пункт 260 рішення Європейського суду з прав людини у справі “Карabet та інші проти України” від 17 січня 2013 року)[7].

Таким чином, ієрархічне підпорядкування слідчих органів Військової поліції вищим посадовим особам Міністерства оборони України не здатне забезпечити дотримання конституційних вимог щодо незалежності офіційного розслідування злочинів, вчинених проти осіб, які перебувають в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах. Така ієрархічна залежність нівелює процесуальні гарантії

незалежності слідчого, тобто він буде певним чином упередженим під час здійснення досудового розслідування злочинів, вчинених проти осіб, які перебувають в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторів.

Також, положення законопроекту не узгоджуються з положеннями Закону України “Про національну безпеку України”[8] в частині покладення на Головнокомандувача Збройних Сил України завдань, що не належать до його компетенції.

Відповідно до частини другої статті 5 законопроекту на Головнокомандувача покладаються завдання щодо організації підготовки Військової поліції з виконання заходів правового режиму воєнного стану та завдань територіальної оборони, визначення порядку забезпечення потреб Військової поліції під час її підготовки та залучення до виконання завдань з оборони України, забезпечення у межах компетенції комплектування Військової поліції. Зазначене не відповідає вимогам Указу Президента України від 27.03.2020 № 123/2020 “Питання Головнокомандувача Збройних Сил України”[9] відповідно до якого Головнокомандувач здійснює управління застосуванням переданих в його підпорядкування сил і засобів інших складових сил оборони, організовує підтримання їх спроможностей та здійснює контроль їх готовності.

Також, підпорядкування всієї Військової поліції під час дії правового режиму воєнного стану Головнокомандувачу Збройних Сил України не відповідає вимогам статті 16 Закону України “Про національну безпеку України”[10], відповідно до якої Головнокомандувач здійснює управління застосуванням переданих в його підпорядкування сил і засобів інших складових сил оборони.

Одним із основних завдань Військової поліції відповідно зазначеного законопроекту є здійснення контролю за пропускним режимом на технічні території важливих об’єктів Міністерства оборони України, на яких зберігаються ракети, боєприпаси та вибухові речовини, а також участь у протидії диверсійним проявам та терористичним актам, і проведенні на них заходів антитерористичного забезпечення. Відсутність повноважень Військової поліції із виконання зазначених заходів на об’єктах Збройних Сил України потребуватиме покладення на підрозділи Збройних Сил України невласливих завдань, або передачі баз, арсеналів та складів до Міністерства оборони України.

Крім того, реалізація положень законопроекту стосовно підпорядкування Військової поліції Міністерству оборони України унеможливить здійснення нею ефективної превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню кримінальних та інших правопорушень у Збройних Силах України.

Список використаної літератури:

1. Закон України “Про національну безпеку України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–19#Text>
2. За даними Департаменту юридичного забезпечення Міністерства оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/>
3. Проект Закону України “Про військову поліцію” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/>
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24.04.2018 № 3-п/2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710–18#Text>
6. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі “Карабет та інші проти України” від 17 січня 2013 року (Заяви №№ 38906/07 і 52025/07) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c69#Text
8. Закон України “Про національну безпеку України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–19#Text>
9. Указ Президента України від 27.03.2020 № 123/2020 “Питання Головнокомандувача Збройних Сил України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/2020#Text>
10. Закон України “Про національну безпеку України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–19#Text>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Після прийняття Верховною Радою України у липні 1990 р. Декларації про державний суверенітет України, розпочався процес перебудови судової системи, приймалися основні закони та інші нормативно-правові акти, які забезпечували створення національних Збройних Сил та інших військових формувань. На момент прийняття Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. [1] система військової юстиції будувалась на основі положення, затвердженого Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р.

Після прийняття 24 серпня 1991 року постанови Верховної Ради Української РСР *«Про військові формування на Україні»* [2], розпочався період розбудови власних державних інституцій, у тому числі, і правоохоронної системи у сфері оборони. Усі військові формування, розташовані на території республіки перейшли у підпорядкування ВР України, регламентувалося утворення Міністерства оборони України та ставилося завдання урядові щодо створення Збройних Сил і національної гвардії.

12 вересня 1991 року прийнято Закон України *«Про правонаступництво України»* відповідно до якого всі існуючі на території України органи прокуратури і суди продовжували свою діяльність *«до створення нових органів на підставі нової Конституції України»* [3].

Процес розбудови нової правоохоронної системи України у сфері оборони розпочався з введення військових трибуналів, які діяли на території України за радянських часів, до загальної судової системи України. До прийняття нової Конституції в Україні продовжувала діяти система судів загальної юрисдикції, побудована за радянським зразком: районні (міські), міжрайонні (окружні) суди та військові трибунали гарнізонів як суди першої інстанції; Верховний суд Автономної Республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські суди та військові трибунали регіонів і Військово-Морських сил України як суди другої інстанції. Вищий судовий орган – Верховний

Суд України – здійснював правосуддя у складі судових колегій у цивільних і кримінальних справах та Пленуму Суду.

5 листопада 1991 року були внесені зміни до Конституції України (стаття 162), відповідно до яких вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів, у т.ч. військовими частинами та іншими військовими формуваннями, було покладено на Генерального прокурора України і підпорядкованих йому прокурорів [4].

6 грудня 1991 року відповідно до Закону України «Про Збройні Сили України» [5] вся військово-судова система, яка до прийняття Акту незалежності України не входила до судової системи УРСР, а була загальносоюзною, повністю перейшла у підпорядкування України. Верховному Суду України, на підставі Указу Президії Верховної Ради України від 15 січня 1992 року [6] надано повноваження касаційної інстанції стосовно справ, які розглядаються по першій інстанції військовими трибуналами Київського, Одеського, Прикарпатського військових округів та Чорноморського флоту, а також повноваження щодо перегляду в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами справ, розглянутих військовими трибуналами, дислокованими на території України. Аналогічні повноваження надано військовим трибуналам округів стосовно справ, які розглядалися розташованими на території цих округів військовими трибуналами з'єднань і гарнізонів видів Збройних Сил України. Повноваження суддів військових трибуналів було продовжено до 1 січня 1993 року.

14 лютого 1992 року після внесення змін до Конституції України, визначення порядку організації і діяльності органів суду і прокуратури України віднесено до виключного відання Верховної Ради України [7].

Організаційне і кадрове забезпечення військових трибуналів було покладено на Міністерство юстиції України, а матеріально-технічне, поряд із забезпеченням прав і пільг, передбачених для військовослужбовців військових трибуналів та їх сімей, – на Міністерство оборони України та інші державні органи [8]. Порядок матеріально-технічного і фінансового забезпечення військових трибуналів та проходження військової служби офіцерським складом було продовжено до кінця 1993 року.

17 червня 1992 року Верховна Рада України внесла зміни до чинної на той час Конституції України (Закон «Про внесення змін і допов-

нень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР», Кримінально-процесуального і Цивільного процесуального кодексів Української РСР»). Статтею 149 Конституції визначено, що судами України є Верховний Суд України, обласні суди, Київський міський суд, міжрайонні (окружні) суди, районні (міські) народні суди [9]. Слід зазначити, що на той час *«автори змін до Конституції не врахували Концепцію судово-правової реформи щодо долі військових трибуналів»* [10]. Лише згодом, Законом України «Про внесення змін до статей 149 і 150 Конституції (Основного Закону) України від 24.02.1994 року це питання було врегульовано, про що мова піде пізніше.

У цей же час 17 червня 1992 року прийнято Постанову Верховної ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР», Кримінально-процесуального і Цивільного процесуального кодексів Української РСР» [11]. Певні зміни торкнулись і військових трибуналів України. З цього часу голови військових трибуналів Київського, Прикарпатського, Одеського військових округів та Чорноморського флоту отримали право створювати склад суду для колегіального розгляду справ з числа суддів військових трибуналів гарнізонів і військових з'єднань, підпорядкованих трибуналам цих округів та флоту.

Наступним кроком стало перейменування військових трибуналів на військові суди, також було продовжено повноваження суддів військових судів, оскільки законодавством ще не були врегульовані питання статусу цих суддів і порядку формування суддівського корпусу.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 3 лютого 1993 року [12] *система військових судів України складалася з військового суду Центрального регіону України (Донецька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Чернігівська області та місто Київ); військового суду Південного регіону України (Республіка Крим, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області та місто Севастополь); військового суду Західного регіону України (Вінницька, Волинська, Закарпатська, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області); військового суду Військово-Морських сил України; військових судів гарнізонів за місцем їх дислокації. Було збережено штатні кате-*

горії цих судів та продовжено їх повноваження до створення зазначених судів на підставі нової Конституції України.

Слід зазначити, що до 1994 року в Україні продовжувала діяти система судів, визначених Законом УРСР «Про судоустрій в Українській РСР» від 5 червня 1981 р., тому Комісії Верховної Ради України у питаннях законодавства і законності та Верховному Суду України пропонувалося протягом трьох місяців внести на розгляд Верховної Ради України законопроект про внесення змін та доповнень до Конституції України, Закону Української РСР «Про судоустрій в Українській РСР», Кримінально-процесуального кодексу України та інших нормативно-правових актів у питаннях, що стосувалися військово-судової системи України [12].

Процес формування правоохоронної системи у сфері оборони України продовжився у 1994 р., коли постановою Верховної Ради України було внесено зміни до статей 149 і 150 Конституції України [13]. Військові суди регіонів, Військово-Морських Сил і гарнізонів було віднесено до загальних судів України. Зазначалося, що судді військових судів регіонів, Військово-Морських Сил і гарнізонів обираються Верховною Радою України, а народні засідателі військових судів з числа військовослужбовців обираються відкритим голосуванням на зборах військовослужбовців військових частин. Судді військових судів обираються строком на десять років, а народні засідателі – строком на п'ять років. Для суддів, які вперше пройшли конкурсний відбір термін обрання скорочувався до п'яти років.

З цього часу, відповідно до Постанови Верховної Ради України від 24 лютого 1994 р. № 4007-XII «Про утворення в складі Верховного Суду України військової колегії» вищий нагляд за діяльністю військових судів відповідно було покладено на Військову колегію Верховного суду України [14].

Одночасно Законом України від 24.02.1994 р. «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» Розділ II зазначеного закону був доповнений «главою 3–1. Військові суди», яка визначала правовий статус, організацію та повноваження військових судів України. Зокрема було зазначено, що «*військові суди здійснюють правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, передбачених законодавством України. Їх діяльність спрямована на охорону від будь-яких посягань на безпеку України, боєз-*

датність і боєготовність Збройних Сил та інших військових формувань, захист прав і свобод військовослужбовців та інших громадян, а також прав і законних інтересів військових частин, установ, організацій» [15].

Законом визначався порядок обрання і склад військових судів, до компетенції військових судів було віднесено [16]: *справи про всі злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил та інших військових формувань, а також військовозобов'язаними під час проходження ними зборів; всі справи про шпигунство; справи про злочини проти встановленого порядку несення служби, вчинені особами начальницького складу виправно-трудових установ; справи про злочини, вчинені певними категоріями осіб, що визначаються законодавством України; справи про адміністративні правопорушення військовослужбовців; справи за скаргами військовослужбовців на неправомірні дії військових службових осіб і органів військового управління; справи про захист честі і гідності, сторонами у яких є військовослужбовці або військові організації; інші справи, пов'язані із захистом прав і свобод військовослужбовців та інших громадян, а також прав і законних інтересів військових частин, установ, організацій.*

Слід зазначити, що військові суди разом з кримінальними справами мали розглядати й цивільні позови про відшкодування майнової шкоди, заподіяної внаслідок злочину. Чітко розмежовувалися повноваження військових судів.

У порівнянні з Положенням про військові трибунали 1958 р. в редакції від 25.06.1980 р. [17] та Законом «Про статус суддів в СРСР» від 04.08.1989 р. [18], якими не висувалося вимог щодо стажу роботи військових суддів, нормативно-правовим актом самостійної України висувались вимоги до стажу роботи на посаді військового судді не менше 3 років. Також в СРСР військові судді обирались терміном на 5 років, в Україні цей термін збільшено до 10 років. Зміни у позитивний бік стосувались і спрямування діяльності військових судів. Крім покладення на них діяльності, спрямованої на охорону від будь-яких посягань на безпеку країни, боєздатність і боєготовність Збройних Сил та інших військових формувань, відтепер військові суди мали захищати права і свободи військовослужбовців та інших громадян, а також права і законні інтереси військових частин, установ та організацій.

Загалом, у 1990–1991 рр. в Україні відбувся демонтаж радянської правоохоронної системи, а протягом 1991–1994 рр. Було створено нову

правоохоронну систему у сфері оборони, спрямовану на дотримання принципів верховенства права, надалі закріплену Конституцією України (*ст. 124 та 125 Конституції України від 28 червня 1996 р.*) [19], що свідчить про намагання закласти демократичні принципи функціонування правоохоронної системи у сфері оборони, спрямовані на захист від посягань на безпеку країни, забезпечення боєздатності Збройних Сил та інших військових формувань, захист прав і свобод військовослужбовців та інших громадян. Однак, протягом 2001–2012 рр. досить дієву на той час систему військової юстиції було ліквідовано. Натомість, нині лише ведеться дискусія щодо формування нової системи військових правоохоронних органів та розробки відповідних законопроектів. Вказана проблема, як видається, потребує нагального наукового і правового опрацювання.

Список використаної літератури:

1. Про оголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради від 24.08.1991р. № 1427- XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>
2. Про військові формування на Україні. Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 р. № 1431-XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1431-12>
3. Про правонаступництво України. Закон України від 12.09.1991 № 1543- XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12>
4. Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) України. Закон України від 05.11.1991 № 1791 XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1791-12>
5. Про Збройні сили України. Закон України від 06.12.1991 № 1934- XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
6. Про надання Верховному Суду України повноваження касаційної інстанції стосовно справ, які розглядаються по першій інстанції військовими трибуналами в Україні. Указ Президії Верховної Ради України від 15.01.1992 № 2044-XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2044-12>
7. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України. Закон України 14.02.1992 № 2113- XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-12>
8. Про організаційне, кадрове і матеріально-технічне забезпечення військових трибуналів в Україні. Указ Президента України від 29.02.1992 № 118

- від 29.02.1992 // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118/92>
9. Про внесення змін до статті 149 Конституції (Основного Закону) України. Закон від 17.06.1992 № 2462- XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-12>
 10. Охотницька Н.В. Становлення судової системи України (1991–2012 р.р.): історико-правовий аспект: дисс. кандидата юрид. наук : 12. 00. 01 / Охотницька Наталія Володимирівна. – Л.: Вид-во Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 212 с.
 11. Про порядок введення в дію Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР», Кримінально-процесуального та Цивільного процесуального кодексів Української РСР». Постанова Верховної Ради України 17 червня 1992 року N 2465-XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-12>
 12. Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів. Постанова Верховної Ради України від 03.02.1993 № 2979- XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2979-12>
 13. Закон України «Про внесення змін до статей 149 і 150 Конституції (Основного Закону) України». Постанова Верховної Ради України від 24 лютого 1994 року N 4013-XII . URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T401300.html Закон втратив чинність (згідно із Законом України від 28 червня 1996 року N 254/96-ВР)
 14. Постанова Верховної Ради України «Про утворення в складі Верховного Суду України військової колегії» від 24 лютого 1994 р. № 4007-XII XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4007-12>
 15. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР. Закон України від 24.02.1994 № 4017- XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-12>
 16. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР. Закон України від 24.02.1994 № 4017- XII // База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-12>
 17. Закон СССР от 25.12.1958 «Об утверждении Положения о военных трибуналах» (в ред. Закона СССР от 25.06.80 N 2371-X) URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=16156&fld=134&dst=100001,0&rnd=0.326390808929788#009847801600074724>
 18. Про статус суддів в СРСР. Органи влади СРСР; Закон від 04.08.1989 № 328-I URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0328400-89>
 19. Конституція України від 28 червня 1996 р. : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254>

*Олександр Котляренко,
кандидат юридичних наук, полковник юстиції, Центр воєнно-стратегічних
досліджень Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського*

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО КОДИФІКАЦІЇ

Докорінні зміни в суспільно-політичних та інших сферах життя суспільства і держави на нинішньому етапі соціально-економічного розвитку України, а також закріплені в Конституції України стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, створили передумови для проведення системних реформ за всіма векторами діяльності.

За таких обставин надзвичайно важливе значення для національної безпеки набуває підвищення обороноздатності держави, забезпечення воєнної безпеки, розвиток потенціалу Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, з метою гарантування безпеки людини і громадянина, утвердження й забезпечення їхніх прав і свобод.

З урахуванням потреб національної безпеки і необхідності запровадження системного підходу до розв'язання проблеми на загальнодержавному рівні, створення ефективної системи законодавства у сферах національної безпеки і оборони України є одним із пріоритетів у реформуванні сектору безпеки і оборони України.

Системне удосконалення законодавства у сфері оборони є необхідною передумовою для наближення чинних правових норм до потреб сьогодення. Проте, з огляду на динаміку сучасних кризових ситуацій, чинне законодавство у сферах оборони і військового будівництва відстає від розвитку суспільних відносин. Процес удосконалення законодавства у цій сфері здійснюється переважно шляхом внесення чисельних, проте точкових змін без урахування принципу системності.

Пояснюється таке становище тим, що у питаннях законодавчих змін стосовно сфери оборони, парламент протягом 2014–2019 років звертав увагу здебільшого на вирішення невідкладних проблем, «латаючи дірки» постфактум. Отже більшість законів, які приймалися Верховною Радою України у цей період стосовно сфери оборони, були

спрямовані переважно на внесення змін і доповнень до чинних законів України. У результаті чого в деяких законодавчих актах спостерігається співіснування успадкованих застарілих і новітніх європейських положень.

Проведена в рамках комплексного огляду сектору безпеки і оборони оцінка стану воєнної безпеки держави виявила низку проблем функціонування сил оборони в умовах існуючих загроз серед яких – “надмірність обсягів та неактуальність нормативно-правової бази у сфері оборони” [1].

Загалом, за кількістю внесених змін до законодавчих актів у сфері оборони, законодавство про оборону характеризується певною новизною, проте враховуючи безсистемність процесу його оновлення, за рівнем урегульованості воно залишається малоефективним. Така нестабільність та недосконалість законодавчих актів у сфері оборони негативно впливає як на впевненість у своїх діях громадян України, які захищають Вітчизну, так і на прогнозованість ухвалення політико-правових рішень у сфері оборони України, що підвищує уразливість до загроз воєнній безпеці держави.

Разом з тим, швидкозмінний характер “гібридних” впливів стимулює відмову від попередніх та вироблення нових нормативно-правових стандартів. Адже наразі з’явилося розуміння, що основною метою майбутніх “гібридних” війн будуть дії нижче порогу реагування, а ключові цілі досягатимуться ще до того, як буде розгорнуто ефективний захист. Тому на сучасному етапі розвитку законодавства у сфері оборони, найбільш актуальним завданням є створення гнучкої, несуперечливої, спрямованої у майбутнє системи правових координат.

Необхідним є також зменшення кількості підзаконних нормативно-правових актів у сфері оборони для полегшення доступу до них та підвищення зручності користування ними. Не менш важливим є питання множинних визначень однакових понять, адже не уніфікованість дефініцій ускладнює як розвиток законодавства, так і його правозастосування.

Очевидно, що вирішальним чинником для проведення кодифікації законодавства є нормативно-правове визначення (удосконалення) галузевої структури та системи законодавства, з урахуванням розвитку правових інститутів і формуванням нових галузей законодавства

України. До того ж передумовою для проведення кодифікації законодавства у сфері оборони повинна стати загальнодержавна Концепція кодифікації національного законодавства, а також методологія систематизації нормативно-правових актів. Водночас потребують уніфікованого законодавчого визначення ряд базових дефініцій, таких як “законодавство”, “законодавство у сфері оборони”, “військове законодавство” та інші.

Ускладнюється становище ще й тим, що під час ухвалення нових законів України, чинні акти не приводяться у відповідність. Перш за все це стосується Закону України “Про національну безпеку України” [2], з прийняттям якого надано старт реформам, що передбачають глибинну трансформацію системи забезпечення національної безпеки і оборони, виведення її на новий рівень. Зокрема, уточнено зміст складових сектору безпеки й оборони, визначено критерії для розмежування їх компетенції. Водночас враховуючи складність і різноплановість започаткованих реформ, заходи стосовно імплементації положень Закону України “Про національну безпеку України” натеper ще незавершені. При цьому маємо відмітити міжгалузевий характер згаданого закону України, приписи якого стосуються одночасно сфери національної безпеки та сфери оборони держави. Зазначене зумовлює необхідність взаємоузгодження положень законодавчих актів у сфері оборони та вказаного закону України.

Враховуючи, що законодавство у сфері оборони України знаходиться сьогодні на одному із найскладніших етапів свого розвитку, ураховуючи високу ймовірність повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України та абсолютно нові реалії функціонування державних безпекових та оборонних інститутів, саме час розпочати моніторинг, інвентаризацію та якісне оновлення всього масиву вітчизняного законодавства у сферах оборони і військового будівництва, здійснити його гармонізацію із законодавством держав-членів НАТО.

Зважаючи на викладене, з метою виконання Указу Президента України від 08.11.2019 № 837 “Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави” (абзац третій підпункту “г” пункту 11 статті 1) та прийнятих керівництвом Міністерства оборони України щодо нього рішень, науковцями-юристами Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського (далі – Університет) розроблено проект “Концепції розвитку законодавства у сфері оборони України та його кодифікації на 2021–2025 роки” (далі – Концепція).

Метою Концепції є визначення пріоритетних проєктів законодавчих актів у сферах оборони і військового будівництва на найближчу перспективу, забезпечення планомірного їх розроблення та прийняття, з урахуванням суспільної потреби розвитку законодавства у цій сфері, передбачення можливості створення алгоритму, який дозволить забезпечити впорядкування та взаємоузгодження як законодавчих актів, так і процесу внесення до них змін, підвищення практичності й ефективності їх правозастосування.

До короткострокових (до двох років) завдань визначених Концепцією належить розроблення та прийняття законодавчих актів, спрямованих на удосконалення законодавства та впорядкування суспільних відносин у сфері оборони України, створення в системі Міністерства оборони України підрозділу (установи) наукового та експертно-аналітичного супроводу нормотворчої діяльності Міністерства оборони України – Центру військово-правових досліджень, удосконалення та розвитку законодавства у сфері оборони України.

Виконання середньострокових (3–5 р.) завдань передбачає завершення формування якісно нової, ефективної, стабільної та гнучкої системи законодавчого регулювання у сфері оборони, гармонізацію вітчизняного законодавства із законодавством держав-членів НАТО у сферах безпеки та оборони.

У довгостроковій перспективі (10 р.) завершальним етапом розвитку законодавства у сфері оборони може стати підготовка і прийняття Кодексу про оборону України (Військового кодексу України).

Реалізація цієї Концепції дасть змогу забезпечити істотне підвищення ефективності законодавства у сфері оборони держави, вивести його на новий якісний рівень, створити алгоритм, який дозволить забезпечити впорядкування та взаємоузгодження законодавчих актів, які б передбачали своєчасне та адекватне реагування на всі види загроз національній безпеці у війсьній сфері, що сприятиме підвищенню обороноздатності держави, зміцненню потенціалу Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, та авторитету держави.

Положення законодавчих актів у сфері оборони будуть ґрунтуватися виключно на базових засадах, визначених Конституцією України, а подальший прогресивний розвиток законодавства у сфері оборони, відповідно до обраного нашою державою курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, орієнтований на гармонізацію вітчизняного законодавства із законодавством держав – членів НАТО у сферах безпеки та оборони.

Також реалізація Концепції буде сприяти стабілізації законодавства у сфері оборони України, запровадженню систематизації і перспективного прогнозування нормотворчої діяльності Міністерства оборони України.

Таким чином, у разі схвалення Кабінетом Міністрів України проекту згаданої Концепції, передбачені нею організаційно-інституційні заходи щодо прогресивного розвитку вітчизняного законодавства у сфері оборони України створять належні умови для подальшої його кодифікації.

Список використаної літератури:

1. Стратегічний оборонний бюлетень України, схвалений Указом Президента України від 6.06.2016 № 240. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/240/2016>.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

*Володимир Шульгін,
кандидат юридичних наук, доцент, Військовий інститут Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Указом Президента України (далі – УПУ) від 08.11.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) поставлено завдання вжити заходів у сфері обороноздатності, серед яких до 31.12.2020 стосовно «кодифікації законодавства у сфері оборони» (пп. 11 п. 1) [1].

З метою реалізації цього надважливого державного завдання на військово-відомчому рівні Першим заступником Міноборони України (далі – МОУ) 29.11.2019 затверджено Перелік проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів (6 законів, 3 УПУ, 2 акти КМУ), який складений Юридичним департаментом МОУ та серед інших проектів передбачає розробку проекту розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції кодифікації законодавства у сфері оборони». У графі «Стислий опис проекту акта, ціль державної політики» зазначено «Ціль 15.1 Програми діяльності КМУ». Відповідальним виконавцем визначений Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (далі – НУОУ), співвиконавцями – ДВПСПМС МОУ, структурні підрозділи МОУ та Генерального штабу Збройних Сил України (далі – ГШ ЗСУ), ВНУ ГШ ЗСУ, ДССТ. Визначено термін внесення на розгляд КМУ – 30.11.2020.

Урядовий План реалізації цілі 15.1. (нова оборонна політика) визначає завдання по підцілі «Проведення кодифікації законодавства у сфері оборони». Але за період з 01.12.2019 по 30.11.2020 передбачає лише один «результативний» захід – розроблення проекту акта КМУ щодо схвалення Концепції кодифікації законодавства у сфері оборони. На урядовому рівні відповідальними визначені – МОУ, МВС, ДССЗІ, СБУ, СЗР, ДССТ, ГШ ЗСУ[2].

Аналіз історичного та сучасного міжнародного досвіду систематизації законодавства у вказаній формі та сфері свідчить про відсутність аналогічної світової практики щодо реалізації такого надзвичайно важливого та складного загальнодержавного завдання, яке задекларо-

ване Президентом України та формально переадресоване на відомчий рівень Урядом України.

Адже кодифікація (суттєва переробка, оновлення норм) галузі є найбільш складною формою систематизації на відміну від інкорпорації та консолідації. І в першу чергу вимагає копіткої, зваженої, рутинно-тривалої (не менше 5–10 років), високопрофесійної, командної роботи не тільки військових юристів, практиків та науковців у сфері оборони, фахових нормо творців на відомчому рівні, але у першу чергу – на рівні спеціально створеної для цієї мети комплексної Урядової Кодифікаційної комісії (15–25 осіб) під керівництвом Міністерства юстиції України, як головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної правової політики [3].

Але те, що відбувається зараз навіть на організаційному рівні, а також запропонований проект Концепції розвитку законодавства у сфері оборони України та його кодифікації на 2021–2025 роки (із зміненою назвою) ставить під сумнів реалізацію цього завдання. Адже не можливо здійснити систематизацію національного законодавства у сфері оборони у вузько відомчому колі, у відриві від системи актів у сфері безпеки (Закон «Про національну безпеку України» ввів поняття сектору безпеки і оборони). А без здійснення загальної систематизації законодавства України хоча би у формі інкорпорації (Звід законів України) це завдання так і залишиться на рівні формальної та нікчемної «концепції».

До того ж, невизначеність інституціоналізації та концептуальних понять Сектору безпеки і оборони держави взаємообумовлені і тягнуть окрім суто практичних також і науково-теоретичні негативи, що віддзеркалюється на процесі класифікації галузей системи законодавства України. Зокрема, це призводить до розмивання предмету правового регулювання у сфері оборони та сфері безпеки. Що у свою чергу ускладнює виокремлення підгалузей та інститутів законодавства України у сфері оборони, які кладуться в основу його систематизації (кодифікації, інкорпорації та консолідації). І як наслідок – виникнення прогалин та колізій в системі актів у сфері оборони, а як результат – зниження ефективності процесу їх реалізації, руйнація законності та військового правопорядку.

Це яскраво ілюструє нам Класифікатор галузей законодавства України (далі – Класифікатор) [4] метою якого є підвищення ефек-

тивності правового регулювання, вдосконалення обліку, класифікації та систематизації актів законодавства; призначенням – ведення ЄДРНПА, інших електронних баз даних правової інформації та формування Зводу законів України. Серед визначених Класифікатором 38 галузей законодавства України виокремлені такі галузі законодавства як: 300.000.000 – «Оборона» (19 підгалузей, що включають 62 інститути) та 310.000.000. «Національна безпека» (9 підгалузей та 1 інститут).

Загальновідомо, що підгалузі та інститути законодавства регулюють певний вид та сторону однорідних суспільних відносин. Але, Класифікатором до галузі законодавства 300.000.000 – «Оборона» включено підгалузь 300.030.000 – «Збройні Сили України. Склад Збройних Сил України», до складу якої, на наш погляд, цілком необґрунтовано включені такі інститути (включаючи неіснуючі) як: 300.030.070 – «Державна прикордонна служба України»; 300.030.080 – «Війська цивільної оборони України»; 300.030.090 – «Служба безпеки України»; 300.030.100 – «Інші військові формування»; 300.030.110 – «Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України». Причому, це не має логіки навіть не зважаючи на те, що ДПС України перетворена із військового формування у правоохоронний орган із спеціальним статусом – Адміністрацію ДПС України, а Війська цивільної оборони – у Сили цивільного захисту, ВВ МВС України з 16.03.2014 року ліквідовані, а їх правонаступником є Національна гвардія України [5], які з рештою інших військових формувань (ДССТУ, ДССЗІУ) та правоохоронних органів із спеціальним статусом (СБУ, ДПСУ) складають сектор безпеки і оборони держави, але аж ніяк не ЗС України як військове формування.

Також, Класифікатором до вищевказаної підгалузі віднесені окремі інститути: 300.03.120 – «Військова автомобільна інспекція»; 300.030.130 – «Військова служба правопорядку у Збройних Силах України», яка, у свою чергу, одночасно включена як підгалузь до галузі законодавства 310.000.000. «Національна безпека». Хоча, загальновідомо, що Військової автомобільної інспекції не існує, а її правонаступники – підрозділи Безпеки дорожнього руху [600] структурно входять до інституту 300.030.130 – «Військова служба правопорядку у Збройних Силах України» та ні в якому разі не можуть бути окремим інститутом підгалузі 300.030.000 – «Збройні Сили України. Склад Збройних Сил України».

Безпідставно до підгалузі 300.090.000 – «Постачання військ. Загальні питання» включений інститут 300.090.010 – «Фінансування», що виокремлений від інституту 300.090.090 – «Види забезпечення військовослужбовців», який у свою чергу необґрунтовано ототожнюється із постачанням військ і включений до підгалузі 300.090.000 – «Постачання військ. Загальні питання».

Зовсім безглуздо виглядають виокремлені як різні інститути різних підгалузей: інститут 300.010.040 – «Статuti Збройних Сил України» підгалузі 300.010.000 – «Загальні положення про оборону» та інститути: 300.030.020 – «Внутрішня служба»; 300.030.040 – «Гарнізонна служба та військові ритуали»; 300.030.050 – «Вартова служба» підгалузі 300.030.000 – «Збройні Сили України. Склад Збройних Сил України», які у своїй сукупності саме і складають зміст інституту 300.010.040 – «Статuti Збройних Сил України».

До того ж, у Класифікаторі відсутні такі необхідні та об'єктивно існуючі інститути як: «Служба у військовому резерві» підгалузі 300.130.000 – «Виконання військового обов'язку в запасі»; «Проходження військової служби за контрактом», «Проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства» підгалузі 300.120.000 – «Проходження військової служби».

Підгалузь 310.090.000 – «Соціальне забезпечення працівників і військовослужбовців національної безпеки» віднесена до складу галузі законодавства 310.000.000 «Національна безпека». Але вбачається, що ця підгалузь є інститутом уніфікованої підгалузі 300.180.000 – «Соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» галузі законодавства 300.000.000 – «Оборона». Інститут 300.190.010 – «Миротворча діяльність» підгалузі 300.190.000 – «Питання міжнародного військового співробітництва» галузі законодавства 300.000.000 – «Оборона» не відповідає сучасній назві – «Діяльність з підтримання миру і безпеки».

На наш погляд, у Класифікаторі необґрунтовано відсутня узагальнена синтетична назва такої комплексної галузі національної системи законодавства як військове законодавство України, яка генетично пов'язана із зазначеною системою актів та налічує станом на 01.01.2020 р. тільки відносно життєдіяльності ЗС України не менш як 35 законів, 840 нормативно-правових актів на рівні Президента,

КМУ, міжвідомчих наказів, 342 наказів Міністра та Міноборони України та 208 міжнародних договорів відомчого характеру, зареєстрованих у Мін'юсті України, 4 кодифікованих нормативно-правових актів (не рахуючи бойових статутів). Причому, це тільки первинні законодавчі акти, які постійно удосконалюються шляхом внесення змін та доповнень. Наукове обґрунтування цієї назви доведено вітчизняними науковцями, і в горизонтальній структурі законодавства України військове законодавство займає місце окремої комплексної галузі законодавства України [6, с. 190]. Адже мета правового регулювання, як невід'ємний елемент у складі галузевого правового режиму дозволяє поряд з іншими ознаками ідентифікувати ту чи іншу сукупність правових норм, які здійснюють регулятивну функцію стосовно однорідних за своєю соціальною природою суспільних відносин у військовій сфері [7, с. 6].

Висновки: Реалізацію концепції кодифікації законодавства у сфері оборони та безпеки України доцільно розпочати з інвентаризації актів, упорядкування обліку чинних, з подальшою інкорпорацією чи консолідацією у цих сферах, актуалізуючи у першу чергу зміст діючого Класифікатора до сучасних вимог у зв'язку із його цілковитою дисфункцією відносно системи законодавства (за предметом регулювання) у сфері оборони.

Пропозиції: Конче важливо ввести в обіг Класифікатора синтетичну назву комплексної галузі національної системи законодавства – Військове законодавство України, існування та наявність якої переконливо обґрунтовано вітчизняними науковцями. Зазначені напрями упорядкування законодавства у сфері оборони та безпеки України потребують органічного узгодження із особливостями головних пріоритетних завдань оборонної реформи, сформульованих у проектах Стратегічного оборонного бюлетеня України до 2025 року та Державної програми розвитку ЗС України на період до 2025 року.

Список використаної літератури:

1. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 № 837. Урядовий кур'єр. 13. 11.2019. № 217.
2. Концепція державної політики по досягненню цілі 15.1. «Українець є більш захищеним від воєнних загроз через нову оборонну політику» Програми

- діяльності Кабінету Міністрів України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/konzerziya_15_1.pdf (дата звернення: 03.08.2020).
3. Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228. Урядовий кур'єр. 11.07.2014. № 123.
 4. Класифікатор галузей законодавства України: Наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 № 43/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04#Text (дата звернення: 03.08.2020).
 5. Про Національну гвардію України: Закон від 13.03.2014 № 876-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 24. Ст. 728.
 6. Прохоренко М.М. Система військового законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 218 с.
 7. Богуцький П.П. Військове право у системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса., 2009. 23 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ОБОРОННОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Проблема боротьби з корупцією в Україні залишається загрозливою як для держави, так і суспільства в цілому. На жаль, оборонний сектор не став винятком. Корупцією суттєво вражені практично всі сфери діяльності оборонних інституцій, а особливо там, де розподіляються ресурси. Нинішній небезпечний рівень корупції в оборонному секторі спричиняє негативні наслідки у вигляді збереження тенденцій відволікання й без того обмежених ресурсів держави від завдань безпеки і оборони, зниження боєздатності військових формувань та обороноздатності держави в цілому.

Попри високий рівень довіри, яким користуються Збройні Сили серед громадян більшості країн світу, проведені Transparency International (TI – міжнародна громадська організація по боротьбі з корупцією та дослідженні питань корупції у світі) дослідження свідчать, що сфера оборони належать до одних із найбільш вразливих для корупції сфер діяльності [1].

Водночас реальний стан справ в оборонній сфері, посилення різноманітних чинників, динамічні зміни в чинному законодавстві, спонукають до переосмислення підходів в організації діяльності зі здійснення превентивних заходів та реагування на прояви корупції у структурах оборонного сектору.

Незважаючи на численні наукові дослідження, методичні розробки та здійснення практичних заходів з виконання положень Закону України “Про запобігання корупції” [2], далі залишаються певні суперечності та прогалини, особливо щодо функціонування антикорупційних інституцій.

МО України має певний позитивний досвід функціонування уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції.

Наказом МО України від 24.11.2015 № 646 “Про утворення системи роботи з питань запобігання корупції в МО України та ЗСУ України”

[3] передбачено утворення та функціонування підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в усіх структурах ЗС України, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які належать до сфери управління військового відомства.

Правовою підставою для здійснення таких організаційних заходів була постанова уряду від 04.09.2013 р. № 706 “Питання запобігання та виявлення корупції” [4], якою затверджено Типове положення про уповноважений підрозділ (особу) з питань запобігання та виявлення корупції.

Наразі правовою підставою для створення та функціонування таких підрозділів є стаття 13¹ “Уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції”, якою доповнено Закон України “Про запобігання корупції” відповідно до Закону № 140-IX від 2 жовтня 2019 року [5]. Ця норма набула чинності з 18 жовтня 2019 року.

Актуальною проблемою є узгодження із зазначеною нормою Закону статусу, засад організації та діяльності уповноважених підрозділів (осіб) на рівні відомчих нормативно-правових актів, а також порядку взаємодії з НАЗК, здійснення координації та методичного забезпечення діяльності уповноважених підрозділів.

У зв'язку з цим слід виокремити низку першочергових організаційно-управлінських заходів, а саме:

- 1) забезпечити удосконалення антикорупційного законодавства, в тому числі його стабільність і систематичність, оцінювання практики його застосування, розробку правок і доповнень із залученням до цієї роботи авторитетних правників-науковців та професійних юристів-практиків;

- 2) забезпечити послідовний розподіл функцій з надання адміністративних послуг, здійснення управлінських функцій, функцій контролю та нагляду за дотриманням процедур і чітким виокремленням правоохоронних функцій;

- 3) послідовно впроваджувати в практичну діяльність стандарти і кращі антикорупційні практики, нові форми співпраці державних інституцій та неурядових структур у процесах запобігання і протидії корупції.

Відповідно до вимог наказу Міноборони від 24.11.2015 № 646 на керівників (командирів, начальників) усіх рівнів покладається обов'я-

зок щороку установчими наказами визначати (уточнювати) прізвище уповноважених посадових (службових) осіб з питань запобігання та протидії корупції.

Сталою є практика покладання додаткових службових обов'язків на посадових осіб різних служб і підрозділів щодо виконання функцій з питань запобігання корупції. Такий “позаштатний формат” функціонування уповноважених осіб створює певні ризики і загрози щодо ефективного виконання визначених Законом завдань, що полягає у:

- формальному виконанні невластивих обов'язків з питань запобігання корупції, які не охоплюються службовою інструкцією за штатною посадою;
- постійно триваючому (перманентному) конфлікті інтересів при взаємодії з керівним складом та іншими посадовими особами (колегами) державної установи;
- неправомірному тиску з боку керівників, в підпорядкуванні яких перебувають уповноважені підрозділи (особи) за штатним розписом.

Слід зазначити, що відсутність уповноваженого підрозділу (особи), незалежно від першопричин цього факту, слід розцінювати як невиконання положень антикорупційного законодавства, що є підставою для відповідного реагування по відношенню до керівника державного органу.

Прийнятним варіантом вирішення цієї проблеми в масштабах Збройних сил, а також інших військових формувань, може бути внесення змін до типових положень про підрозділи (служби) та/або посадових інструкцій окремих категорій працівників (юридична служба, підрозділи кадрового забезпечення, внутрішнього аудиту, внутрішньої безпеки тощо), для яких виконання функцій, покладених на уповноважені підрозділи (особи), охоплюється сферою професійної діяльності.

У такий спосіб вбачається раціональним урегулювати питання щодо завдань, обов'язків та повноважень окремих категорій посадовців з виконання превентивних (профілактичних) функцій, а також виявлення та реагування на факти корупції. Насамперед це стосується посад керівного складу, а також посад спеціалістів профільних структурних підрозділів (служб) державних органів за відповідними напрямками: адміністрування, персонал, правова робота, внутрішній

контроль, внутрішня безпека тощо. Таке корегування функціоналу в повній мірі має стосуватися і військових посадових осіб за основними сферами діяльності.

Формування в суспільстві атмосфери нетерпимості до проявів корупції та довіри до антикорупційної політики держави вимагає виділити в окремий пріоритетний напрямок роботу з викривачами.

У жовтні 2019 року було прийнято ініційований Президентом України Закон України “Про запобігання корупції” Про внесення змін до Закону України “Про запобігання корупції” щодо викривачів корупції” [5], яким з 1 січня 2020 року було запроваджено низку принципово нових механізмів захисту викривачів корупції.

В цьому контексті актуалізується ще один аспект діяльності уповноважених підрозділів (осіб). Зокрема, постає питання щодо їх спроможності організувати роботу внутрішніх каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов’язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також реалізації інших важливих повноважень з питань захисту викривачів.

Наразі в МО України профільне Управління з питань запобігання та виявлення корупції роботу з повідомленнями викривачів сконцентрувало на своєму рівні. У цьому питанні показовим є використання мережі Інтернет для контактів із потенційними викривачами корупції через функцію “Не будь байдужим – повідом про корупцію” на веб-сайті МО України.

Проте залишається на порядку денному для практичного опрацювання питання щодо захищеності анонімних каналів зв’язку (канали онлайн зв’язку, анонімні гарячі лінії, електронні поштові скриньки та інше), через які викривач може здійснити повідомлення, гарантовано зберігаючи свою анонімність. Ця проблема має і технічну складову: яким параметрам мають відповідати засоби зв’язку, яке програмне забезпечення прийнятне для застосування тощо. Також постає питання щодо підвищення кваліфікації персоналу уповноважених підрозділів зі специфічних питань застосування ІТ-технологій.

Заходами, які дозволять належним чином налагодити діяльність уповноважених підрозділів, слід визначити:

- вивчення передових практик в оборонних структурах країн-членів НАТО в антикорупційній сфері та їх імплементація у

практичну діяльність антикорупційних структур сектору безпеки та оборони з урахуванням наших вітчизняних реалій;

- забезпечення повноцінного функціонування системи професійної підготовки персоналу уповноважених підрозділів та посадових осіб, які здійснюють функції з питань запобігання та протидії корупції.

З цього приводу доречно звернутися до узагальнення аналітичних та експертних досліджень, проведених в рамках Самооцінки стану виконання Програми розбудови доброчесності НАТО [6] у національних відомствах оборони. У нагоді будуть ґрунтовні рекомендації авторитетних міжнародних експертів за конкретними напрямками антикорупційної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Як підвищити ефективність допомоги у сфері оборони. Дослідження. Оборонна сфера // <https://ti-ukraine.org/research/yak-pidvyschyty-efektyvnist-dopomohy-u-sferi-oborony/>
2. Закон України “Про запобігання корупції” // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
3. Наказ Міністерства Оборони України №646 від 24.11.2015 р. «Про утворення системи роботи з питань запобігання корупції в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України» // <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zapobigannya-proyavam-korupczii/>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 вересня 2013 року № 706 «Питання запобігання та виявлення корупції» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-p>
5. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції». щодо викривачів корупції Закон України . Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20>
6. Самооцінка стану виконання Програми розбудови доброчесності НАТО. Звіт за результатами експертного аналізу в Україні, 2019 р. // http://bitec.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/Звіт_Самооцінка-стану-виконання-Програми-ВД_2019.pdf

КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВООПОРУШЕННЯ

Аналіз військової злочинності за вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень), передбачених розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), за останні вісім років (2012–2019 рр.) свідчить про її зростання. Свідченням цього є значне збільшення військовослужбовців, засуджених за вчинення військових злочинів. Якщо за 2012 рік таких військовослужбовців згідно з офіційною статистикою, отриманою із статистичної звітності № 6 Державної судової адміністрації України, було 287 осіб, то за 2019 рік їх стало 2560 осіб, тобто у 8,92 разів більше. Причини цього негативного явища різні. На думку офіцерів військової прокуратури України (228 осіб), опитаних влітку 2018 р., причинами різкого збільшення вчинених протягом 2014–2017 рр. військових злочинів є наступні основні причини:

«А) Проведення мобілізації поза бажанням громадян, різке збільшення кількості військовослужбовців; неналежні умови та низький рівень підготовки; недисциплінованість цих військовослужбовців; низькі морально – ділові якості осіб, призваних на військову службу (в т. ч. призов на військову службу раніше судимих людей); небажання проходити військову службу в умовах АТО про що зазначили 45,29 % від загальної кількості опитаних офіцерів військової прокуратури, (так як «мобілізація проведена за правилом, кого знайшли, того і направили, без відповідного психічного та медичного обстеження; не підготовленість мобілізованих до бойових дій»).

Б) Недостатнє матеріальне (в т. ч. грошове, побутове, житлове, речове, технічне) забезпечення призваних по мобілізації військовослужбовців; не забезпечення належних умов військової служби взагалі і, зокрема, в умовах ведення бойових дій, про що зазначили 23,32 % від загальної кількості опитаних офіцерів військової прокуратури.

В) Низькі морально – ділові якості командирів первинної ланки, недостатній контроль з їх сторони за підпорядкованим їм особовим складом, недоліки комплектування цих посад, погане їх ставлення по відношенню до підлеглих. Про це заявили 23,32 % від загальної кількості опитаних офіцерів військової прокуратури»[1, с. 441].

Яким же чином кримінальна політика держави, під якою розуміється стратегія і тактика (напрями) державної діяльності в галузі боротьби зі злочинністю[2, с. 397], впливала і продовжує впливати на запобігання військовим кримінальним правопорушенням, що є одним із основних завдань КК, визначених ч. 1 ст. 1.

Аналіз системи, видів і міри покарання стосовно військовослужбовців засвідчує, що нині спостерігається процес пом'якшення покарання за вчинення військових злочинів, передбачених стст. 402–422, 425–435 КК України 2001 р. порівняно з КК УРСР 1960 р. Це підтверджується відсутністю такої виняткової міри покарання, як смертна кара, що була передбачена раніше у 15 випадках, зменшення максимальних строків покарання у виді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років, а також більш широким застосуванням по відношенню до військовослужбовців покарань не пов'язаних із ізоляцією від військового середовища, що свідчить про процес гуманізації у кримінальній політиці держави.

Зокрема, протягом 2019 р. такі види кримінального покарання, як тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (30 осіб), арешт (126 осіб), який військовослужбовці відбувають на гауптвахті; службові обмеження для військовослужбовців (17 осіб), штраф (234 особи) були застосовані до 16 % засуджених від загальної кількості.

Разом з тим, аналіз більше 600 судових рішень, винесених судами України щодо осіб, які вчинили військові злочини, дані статистичної звітності про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за вказаний період засвідчують, що велика частка покарань, винесених судами протягом 2015–2018 рр., відповідно за 2015 р. становить 52,22 %; за 2016 р. – 59,98 %; за 2017 р. – 65,1%; за 2018 р. – 54,82 % від загальної кількості засуджених військовослужбовців за ухилення від військової служби (переважно за ст. 407 КК), передбачає звільнення від

відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) [1, с. 429]. Але чи виправдана така судова практика, коли держава більше шести років знаходиться у стані війни і наскільки такі занадто «м'які» покарання позитивно впливають на запобігання військових злочинів, що є одним із завдань КК. Більше того, обставиною, яка обтяжує покарання, є вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій. А особливий період, що включає і воєнний стан, є підставою і обставиною, яка обтяжує покарання.

Т.Б. Ніколаєнко теж наголошує, що «...постала необхідність посилити кримінальну відповідальність за порушення військової дисципліни в особливий період...» [4, с. 530].

Показовим прикладом зазначеного може бути зміст вироку Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 30.03.2020 р. по обвинуваченню солдата запасу ОСОБА_1 у вчиненні злочину за ч. 3 ст. 407 КК України. Обставини вчиненого кримінального правопорушення наступні: «ОСОБА_1, будучи військовослужбовцем за призовом під час мобілізації військової частини А2167, знаходячись у розпорядженні командира військової частини, діючи з прямим умислом та з метою ухилитися від військової служби (текст виділений автором – М.К.), без наказу або дозволу відповідних командирів і начальників о 8 годині 00 хвилин 1 вересня 2014 року не з'явився вчасно без поважних причин на службу до військової частини А2167, щодислокується у м. Біла Церква Київської області, та до 13 січня 2020 року проводив час на власний розсуд, не пов'язуючи його з виконанням обов'язків військової служби» [3]. Суд підтримав кваліфікацію вчиненого злочину за ч. 3 ст. 407 КК (у редакції, яка була чинна у 2014 р.), запропоновану органом слідства, визнавши його винним у вчиненні вказаного злочину і визначивши йому покарання «за ч. 3 ст. 407 КК Україниу виді 2 (двох) років позбавлення волі».

На підставі ст. 75 КК України звільнити від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробуванням, із встановленням іспитового строку 1 рік, з покладенням обов'язків, передбачених п.п. 1, 2 ч. 1, п. 2 ч. 3 ст. 76 КК України, а саме: 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання; 3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації [3].

На нашу думку, дії ОСОБА_1 належало кваліфікувати як дезертирство за ч. 1 ст. 408 КК України, оскільки солдат 5 років і 8 місяців ухилявся від військової служби, що свідчить про його небажання проходити військову службу у Збройних Силах України. Крім того, у мотивувальній частині вироку від 30.03.2020 р. головуєчий судового засідання – суддя П. сам зазначає, що ОСОБА_1, «діючи з прямим умислом та з метою ухилитися від військової служби, (що відповідає тексту диспозиції ч. 1 ст. 408 КК України – М.К.) без наказу або дозволу відповідних командирів і начальників о 8 годині 00 хвилин 1 вересня 2014 року не з'явився вчасно без поважних причин на службу до військової частини А2167» [3]. Той факт, що максимальне покарання до п'яти років позбавлення волі передбачено, як санкцією ч. 3 ст. 407 КК, так ч. 1 ст. 408 КК, не повинен був братися до уваги, а належало більш змістовно, як слідству, так і суду установити спрямованість суб'єктивної сторони в діях ОСОБИ_1 і не обов'язково брати до уваги лише його пояснення та визначити більш суворе покарання, яке б сприяло також запобіганню вчинення нових кримінальних правопорушень, зокрема, проти порядку проходження або несення військової служби, пов'язані з місцем перебування або виконання обов'язків військової служби, як засудженими, так і іншими військовослужбовцями.

Мета застосування покарання має визначатися не лише змістом ст. 50 КК («Поняття покарання та його мета»), але і його «духом», що передбачає враховувати моральний стан серед військовослужбовців в окремих підрозділах, військових частинах щодо недопущення порушень військової дисципліни. Вельми важливе значення при застосуванні покарання має також врахування обстановки здійснення військового злочину, яка робить суттєвий вплив на суспільну небезпеку й караність діяння. Одні і ті дії можуть представляти різну небезпеку для військового правопорядку і тягнути за собою різні покарання, у залежності від того, чи вчинені вони під час війни / збройного конфлікту, у бойовій чи мирній обстановці. При цьому особливо важливе значення має неминучість, економічність, своєчасність застосованого покарання і його відбування. Виховні цілі покарання досягаються застосуванням у кожному конкретному випадку законної і справедливої міри покарання, яка має відповідати тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного і іншим обставинам кримінального провадження.

Таким чином, сувора індивідуалізація покарання необхідна для успішного виконання завдань правосуддя. На нашу думку кримінальна політика держави за вчинення військових кримінальних правопорушень в особливий період має бути переглянута в сторону посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців за найбільш небезпечні для військового правопорядку військові злочини.

Список використаної літератури:

1. Карпенко М.І. Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики : Монографія / М.І. Карпенко. К.: ЗВО «Національна академія управління», 2019. 458 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2001. Т. 3: К-М. 2001. 792 с.: іл.
3. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської від 30 березня 2020 р. Справа № 357/547/20. Провадження № 1-кп/357/500/20. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88472718> (дата звернення: 08.04.2020).
4. Ніколаєнко Т.Б. Теоретико – правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців : монографія / Т.Б.Ніколаєнко. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2018. 564 с.

*Володимир Пашинський,
кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського
Людмила Панасевич,
молодший науковий співробітник, Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ОРГАНАМИ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

Законність як політико-правове явище відображає правовий характер організації суспільного життя у правовій державі, органічний зв'язок права та влади, права та держави, прав та обов'язків людини і прав та обов'язків органів публічного управління. Важливого значення законність набуває у сфері публічного державного управління, адже це вид діяльності публічних органів держави, що має виконавчий і розпорядчий характер, і полягає в організуючому впливі на суспільні відносини шляхом застосування державно-владних повноважень [1, с.119–120], для забезпечення прав і законних інтересів всіх учасників правовідносин.

В умовах російської військової агресії особливого значення набуває забезпечення законності в діяльності суб'єктів оборони України, органів військового управління, які повинні реалізувати свої державно-владні повноваження виключно у відповідності до Конституції та законодавства України. У Конституції України визначено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, посадові особи, громадяни та їхні об'єднання, в тому числі органи військового управління зобов'язані дотримуватись Конституції України та законів України [2]. Отже, законність передбачає суворе і обов'язкове дотримання Конституції та законодавства України усіма суб'єктами правовідносин: органами публічного державного управління, громадськими організаціями, їх посадовими особами та громадянами, і поширюється на всі сфери суспільного життя, включно із сферою національної безпеки і оборони держави.

До суб'єктів військового управління, які забезпечують законність у сфері оборони держави належать: Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів

України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, а також військові комісаріати, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації [3].

Так, Міністерство оборони України є центральним органом виконавчої влади та військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають Збройні Сили України та Державна спеціальна служба транспорту [4] і який забезпечує проведення в життя державної політики у сфері оборони, функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєздатність і підготовку Збройних Сил України до здійснення покладених на них функцій і завдань [5].

Міністерство оборони України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, у сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період. У своїй діяльності Міністерство оборони України керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства [6], тобто діє в межах повноважень визначених Конституцією та законодавством України.

В той же час, як суб'єкт забезпечення законності Міністерство оборони України в межах повноважень, передбачених законом, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України видає накази, організовує і контролює їх виконання. Слід наголосити, що нормативно-правові акти які видаються Міністерством оборони України та іншими органами військового управління видаються виключно на основі положень та на виконання Конституції та законодавства України, у межах повноважень.

Накази Міністерства оборони України, видані в межах повноважень, передбачених законом, є обов'язковими для виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими держадміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форми власності і громадянами [6].

В свою чергу, Міністр оборони України, як посадова особа, що здійснює відомчий контроль за станом законності і правопорядку у підлеглих підрозділах персонально входить до складу Ради національної безпеки і оборони та особисто відповідальний перед Президентом України щодо впровадження її рішень та забезпечення законності у діяльності Збройних Сил України.

Генеральний штаб Збройних Сил України як головний орган військового управління з планування оборони держави, стратегічного планування застосування Збройних Сил України та визначених сил і засобів інших складових сил оборони, координації і контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами оборони у межах, визначених законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України [4] у своїй діяльності також керується виключно Конституцією та законодавством України.

Аналіз чинного військового законодавства України дає підстави стверджувати, що нині склалася досить чітка система органів військового управління, які здійснюють управління у сфері національної безпеки і оборони держави. Виходячи зі змісту ст. 12 Воєнної доктрини [7], інших нормативно-правових актів таке управління має два види: по-перше, воєнно-політичне – здійснюється органами державної влади; по-друге, безпосереднє військове управління – здійснюється органами військового управління, створеними у силах оборони.

Слід наголосити, що свої повноваження у сфері військового управління всі суб'єкти такого управління здійснюють на основі принципу законності. Законність постає як принцип здійснення державою владних повноважень через: законодавче закріплення компетенції органів публічного управління, ухвалення рішень у межах компетенції та на підставі закону, дотримання в діяльності органів публічного управління конституційних прав і свобод людини; як принцип поведінки

юридичних і фізичних осіб у сфері права, здійснення ними наданих їм прав за умови неухильного виконання покладених на них обов'язків, конституційне закріплення правового статусу осіб; можливість звернутися по судовий захист власних прав і наявність ефективних засобів юридичної відповідальності; як принцип побудови системи нормативних актів, ієрархічність цієї системи, відповідність законів і підзаконних актів Конституції України; як режим суспільного життя, вимога точного й неухильного виконання законів і заснованих на них підзаконних актів усіма суб'єктами правовідносин у правовій державі.

Таким чином, принцип законності виступає одним із основних принципів військового управління, а діяльність органів військового управління на основі принципу законності забезпечує виконання ними своїх повноважень у сфері оборони у відповідності до Конституції та законів України.

Список використаної літератури:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Українська енциклопедія, 1999. – Т. 2: Д – Й. – 744 с. – С. 119–120.
2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про оборону України: Закон України від 5 жовтня 2000 року №2020III. Відомості Верховної Ради України. 2000. №49. Ст. 420.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106.
6. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671. Офіційний вісник України. 2014. № 97. Ст. 2796.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 2 верес. 2015 р. № 555/2015.

*Віталій Вдовитченко,
військовий прокурор Західного регіону України, полковник юстиції,*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБОРОНИ

Si vis pacem, para bellum (якщо ви хочете миру, готуйтеся до війни) – відомий латинський вислів.

З 2014 року у нашій країні фактично триває неоголошена війна, частина нашої території є окупованою Російською Федерацією. В умовах збройного конфлікту на перший план висувається завдання із забезпечення захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, що є найважливішими функціями держави. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України (далі – ЗС України). Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом (ст. 17 Конституції України).

Успішність захисту національних інтересів України значною мірою залежить від ефективності діяльності правоохоронних органів. Належне забезпечення законності та правопорядку у сфері оборони є головною метою правоохоронної діяльності на цьому напрямку.

Відповідно до статті 131–1 Конституції України в Україні діє прокуратура, яка, серед іншого, здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку, у тому числі і у сфері оборони.

Останні роки можна охарактеризувати як період розвитку та можливого занепаду діяльності військових прокуратур. Ліквідація військових прокуратур у 2012 році суттєво вплинула на ефективність виконання завдань під час проведення антитерористичної операції на

першочерговому етапі, а отже, і на ефективність виконання покладених завдань системи органів прокуратури в цілому.

Як показав нам досвід подій 2014 року, правоохоронна система держави виявилась неготовою для роботи в умовах особливого періоду. Різке збільшення чисельності ЗС України та інших військових формувань, внаслідок приведення їх до штатів військового часу, комплектування їх за рахунок особового складу призваного за мобілізацією, переміщення великої кількості військових частин зі штатним озброєнням до місць виконання бойових задач, реальні бойові дії, тощо призвели до різкого росту рівня злочинності у секторі оборони, що є закономірним. Натомість система військової юстиції була фактично зруйнована. Військова служба правопорядку у ЗС України права на проведення досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності не мала, працівники територіальних правоохоронних органів (МВС, СБ України тощо) у спеціфіці правоохоронної діяльності у сфері оборони не орієнтувались, а спеціалізована прокуратура з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері в силу недостатньої штатної чисельності та укомплектованості цивільним персоналом не могла ефективно виконувати передбачені Законом функції в умовах бойових дій. Як наслідок, це вкрай негативно відобразилось на попередженні та розкритті злочинів, якості досудового розслідування, а також призвело до уникнення винними особами відповідальності за вчинене. По сьогоднішній день військовою прокуратурою Операції Об'єднаних сил (далі – ООС) здійснюється процесуальне керівництво у багатьох кримінальних провадженнях, де внаслідок неналежного розслідування на першочерговому етапі (не проведення огляду місця події через бойові дії, не вилучення необхідних речових доказів та ін.) так і не можливо встановити осіб, які вчинили кримінальні паравопорушення.

Очевидно вищевказані події були рушійною силою для відновлення у 2014 році діяльності військових прокуратур, що дозволило у взаємодії із іншими правоохоронними органами значно підвищити ефективність процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях у сфері оборони. Однак, зміна політичної еліти в державі тягне за собою і перегляд ідеологічних засад функціонування державних інституцій. Вересень 2019 року

став черговим етапом у літописі діяльності військових прокуратур, Верховною Радою України внесені зміни до Закону України «Про прокуратуру» чим ліквідовано військові прокуратури. Станом на серпень 2020 року остаточне рішення про подальшу долю вказаної інституції не прийняте. Безперечною є помилковість зазначеного рішення, перш за все через неврахування законодавцем специфіки правоохоронної діяльності у сфері оборони. Цілком слушними були і зауваження Головного науково-експертного управління від 05.09.2019 у висновку до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури», фахівці якого зазначали, що не можна погодитись із пропозицією законопроекту щодо ліквідації системи військових прокуратур (зміни до статей 7, 8, 15, 27, 39, 41, 51, 81 Закону України «Про прокуратуру»). Така позиція Головного управління обумовлена тим, що, хоча військові прокурати виконують загальні функції органів прокуратури, військові прокуратури здійснюють це у специфічній, військовій сфері правовідносин, якою є сфера життєдіяльності держави, що об'єктивно необхідна для забезпечення її динамічного, стійкого і безпечного розвитку, в якій зайнята велика кількість спеціально підготовлених (тих, хто має стосунок до військової сфери) людей і яка передбачає у своєму функціонуванні використання державою в потенційній або реалізованій формі військової міцності держави та регулюється засобами військової політики на основі воєнно-доктринальних установок і визначеної нормативно-правової бази, що має особливе значення в умовах окупації частини території України і проведення ООС на сході країни. Тоді як у зв'язку з ліквідацією військових прокуратур буде зруйнована система підготовки військових прокурорів з певним рівнем знань військового законодавства і військової специфіки (озброєння та бойова техніка, порядок користування військовим майном, порядок підлеглості, стратегія і тактика військових дій тощо), що може призвести до зниження якості досудового слідства у певних категоріях справ та рівня захисту прав і свобод військовослужбовців, а також державних і громадських інтересів у сфері оборони держави. Можливість у разі потреби створювати спеціалізовані прокуратури (як це пропонується у законопроекті) не вирішить цього питання через брак кадрів із відповідною підготовкою у сфері військового права [1].

Отож, при вирішенні питання про ліквідацію військових прокуратур законодавцем не враховано того, що процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у секторі національної безпеки і оборони має свою специфіку, а особливо коли така діяльність здійснюється у зоні проведення бойових дій.

На наш погляд можна виділити правові, криміналістичні та організаційні основи процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері оборони.

Під правовими основами необхідно розуміти комплекс законодавчих змін здійснених для покращення діяльності правоохоронних органів у особливий період (зміни до відповідних законів, статутів кодексів, тощо), які дають можливість удосконалити діяльність правоохоронних органів у оборонній сфері, спрощення процесуальних аспектів досудового розслідування, посилення кримінальної відповідальності за злочини вчинені в бойовій обстановці чи в умовах особливого періоду тощо.

До криміналістичних основ слід віднести особливості розслідування певних видів злочинів. Розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями і у мирний час має свою специфіку та потребує від слідчих, прокурорів певних знань необхідних для їх розкриття. Однак, під час ведення бойових дій методика розслідування певних видів злочинів набуває ще більш складного характеру, що пов'язано із специфічною обстановкою їх розслідування, яку необхідно враховувати слідчим та прокурорам. Так, С. В. Маліков у своїй праці слушно виділяє у районах збройного конфлікту військово-стратегічну та військово-тактичну обстановку розслідування. До військово-стратегічної обстановки розслідування відноситься уся сукупність факторів та умов військової (бойової) обстановки, що склалася у районах збройного конфлікту та тих, які впливають на організацію розслідування злочинів в цілому, а до військово-тактичної обстановки розслідування – тільки ті умови, певної бойової обстановки, які здійснюють безпосередній вплив на проведення окремих слідчих дій, та які відрізняються в залежності від видів бойових дій (наступ, оборона, відступ). [2, с. 237]. Окрім того, слідчий, прокурор з урахування вищевказаної обстановки повинен володіти спеціальними знаннями та відповідними засоба-

ми для розслідування зазначеної категорії злочинів. Таким чином слідчі, прокурори при розслідуванні (процесуальному керівництві) злочинів вчинених в умовах збройного конфлікту повинні постійно підтримувати свій фаховий рівень розслідування відповідних видів злочинів у бойовій обстановці. На жаль розвитку військово-польової криміналістики у нашій юридичній науці ще недостатньо приділено уваги та потребує наукове переосмислення цієї дисципліни з урахування досвіду діяльності військових прокуратур та слідчих підрозділів відповідних правоохоронних органів у зоні проведення ООС (АТО).

І нарешті вкрай важливими для прокурора є організаційні основи процесуального керівництва досудовим розслідуванням злочинів у сфері оборони, оскільки прокурор в силу ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, має ряд процесуальних повноважень та фактично несе повну відповідальність за досудове розслідування від його початку до завершення, а у випадку скерування обвинувального акту до суду для розгляду по суті підтримує публічне обвинувачення. Як слушно зазначають М. С. Туркот, О. М. Толочко, Г. О. Ганова при визначенні алгоритму процесуального керівництва в умовах антитерористичної операції (АТО) необхідно керуватись поняттям процесуального керівництва як комплексу процесуальних і організаційних заходів, які здійснюються прокурором – процесуальним керівником і спрямовані на виконання представниками сторони обвинувачення у межах своєї компетенції завдань кримінального провадження. При цьому потрібно враховувати, що процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях про злочини проти порядку проходження або несення військової служби – це законний та ефективний засіб спрямування прокурором за допомогою наданих йому процесуальних повноважень перебігу процедури досудового розслідування на досудовому провадженні. Отже, окрім суто процесуальних повноважень на військового прокурора лягає ще ряд питань пов'язаних із забезпечення належної організації досудового розслідування, що мають свою особливу специфіку у зоні бойових дій[3, с. 155]. Особливої важливості ці питання набувають коли військовій прокуратурі в силу певної оперативно-стратегічної (оператив-

но-тактичної) обстановки, що склалася у зоні бойових дій необхідно переміщуватись разом із військами. Належну увагу слід приділити забезпеченню прокурорських працівників транспортними засобами, засобами індивідуального захисту, зброєю та боєприпасами. Важливим є також налагодження взаємодії із командуванням військових формувань та представниками інших правоохоронних органів, які знаходяться у зоні відповідальності прокуратури, що дозволить своєчасно отримувати інформацію про злочини та події, а також забезпечувати виїзд слідчих та прокурорів на місце події з урахуванням конкретної обстановки у зоні бойових дій.

На жаль, існує ряд проблемних питань, які не сприяють процесуальному керівництву досудовим розслідуванням у цій сфері. Так, незважаючи на стан війни у якому перебуває наша держава шостий рік, законодавець так і не прийшов до необхідності формування дієвої системи військової юстиції. Єдиного слідчого органу (військова поліція, відповідні слідчі підрозділи ДБР тощо), працівники яких мали б статус військовослужбовців так і не створено. Це призводить до того, що злочини, вчинені військовослужбовцями, розслідують слідчі ДБР (злочини проти встановленого порядку несення військової служби та злочини скоєні працівниками правоохоронних органів) та слідчі національної поліції (інші загальнокримінальні злочини). Такий принцип розподілу підслідності ускладнює належну координацію прокурором роботи органів досудового розслідування. Військовому прокурору при здійсненні процесуальних обов'язків доводиться контактувати із слідчими багатьох органів досудового розслідування ДБР та поліції, організовувати їх виїзди на місце події, а також розслідування ними злочинів. Виникають труднощі із виїздом таких слідчих для роботи в зону бойових дій, оскільки слідчі цих органів є цивільними особами та не зобов'язані працювати із ризиком для життя, натомість військовим прокурорам доводилось неодноразово самостійно виконувати ті чи інші слідчі дії. Ще одним, не менш важливим проблемним питанням, є відсутність відповідної підготовки у слідчих, які розслідують злочини, вчинені військовослужбовцями. Вони не знають методики розслідування військових злочинів та не орієнтуються у особливостях розслідування злочинів у бойовій обстановці, особливостях організації повсякденної діяльності військ, тактиці дій підрозділів, характеристиках та особли-

вості експлуатації основних зразків озброєння та військової техніки тощо. Зазначені прогалини поки ще компенсуються за рахунок фахового рівня військових прокурорів, які мають спеціальну підготовку та досвід процесуального керівництва у відповідних категоріях кримінальних проваджень. Однак, реалізація законодавчих змін та звільнення військових прокурорів з військової служби неминуче призведе до відтоку кваліфікованих кадрів та зниження якості процесуального керівництва досудового розслідування у кримінальних правопорушеннях у сфері оборони.

Проблемним є також питання відсутності спеціалізованих військових судів, або хоча б спеціалізованих суддів, які б розглядали по суті обвинувальні акти щодо військовослужбовців, а також протоколи про скоєння ними адміністративних правопорушень та виконували б функцію щодо захисту прав і свобод військовослужбовців шляхом можливості розгляду їх скарг на незаконні дії військового командування. Відсутність в Україні військових судів, тим більше в умовах військового конфлікту, віддаляє правосуддя від військовослужбовців та не сприяє належному захисту їх законних прав та інтересів. На даний час діяльність судів загальної юрисдикції відбувається без врахування особливостей дислокації ЗС України та інших військових формувань, а також специфіки їх діяльності. Розгляд справ постійно затягується, учасники судового процесу постійно відриваються від виконання службових обов'язків, що не сприяє належному підтриманню військової дисципліни.

Отже ситуація із реформуванням правоохоронних органів, військової прокуратури та загалом системи військовою юстиції в Україні є невтішною. Вітчизняна практика такого реформування не лише не враховує зарубіжний досвід функціонування цих інститутів, але і власний досвід, напрацьований протягом років незалежності та з урахуванням бойових дій на Сході України. Важко уявити як недосконала система (якщо більш точно – відсутність будь-якої системи) зможе злагоджено працювати у випадку ведення активних бойових дій та постійного переміщення великої кількості військ, важко спрогнозувати про можливість забезпечення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях та здійснення правосуддя у таких надскладних умовах. Відповідь існує, але така відповідь породжує закономірне запитання – невже гіркий досвід 2014 року нікому не навчив?

Список використаної літератури:

1. Висновок головного науково-експертного управління від 05.09.2019 до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури»: URL: <https://cutt.ly/HfyY19g> (ДАТА ЗВЕРНЕННЯ 10.08.2020)
2. Маликов С. В. Расследование преступлений в районах вооруженного конфликта: монография. Москва, 2004. 421 с.
3. Організація діяльності прокурора у надзвичайних ситуаціях : наук.-практ. посіб. / О. І. Богатирьова, Г. О. Ганова, А. П. Горзов, О. О. Долгий, І. В. Європіна; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. 343 с

Олександр Кривенко,
кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, генерал-лейтенант у відставці,

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННИХ ФУНКЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Політична криза в Україні початку 2014 року, анексія Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, початок бойових дій на Сході держави виступили вагомими чинниками прискорення реформування як Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів, так і в цілому Сектору оборони и безпеки держави.

Низька готовність частин і підрозділів Збройних Сил України до виконання поставлених завдань за призначенням, початок реформування системи МВС спонукали нове керівництво держави сформувати в березні 2014 року на базі Внутрішніх військ МВС України нове військово-формування з правоохоронними функціями – Національну гвардію України (далі – НГУ). Прийнятим законом на НГУ покладались наступні завдання: захист та охорона життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій, участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони[1, ст.1].

Слід зазначити, що проект закону розроблявся в доволі стислі терміни, приймався на хвилі яскравих політичних баталій і об'єктивно не міг в повній мірі врахувати всі особливості службово-бойової діяльності НГУ. Законодавчо на нове військово-формування в доповнення до правоохоронних функцій, що виконували внутрішні війська МВС України було долучено функцію участі у відсічі збройної агресії у взаємодії зі Збройними Силами України.

Закон України «Про національну безпеку України» визначив місце НГУ у сферах національної безпеки і оборони держави.

У мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони.

Із введенням воєнного стану Національна гвардія України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України» [2, п.5 ст.18].

На думку науковців О.М.Шмакова та Ю.П. Бабкова, НГУ виконує або суто правоохоронні функції, або суто військові, або правоохоронні функції із застосуванням військових методів і засобів, що призводить до зміни її адміністративно-правового статусу залежно від адміністративно-правового режиму (від поглядів на неї як формування сил охорони правопорядку за звичайних обставин мирного часу до військового формування з правоохоронними функціями за надзвичайних ситуацій і надзвичайного стану, згодом – до додаткової воєнної сили (суто військового формування у воєнний час) [3]. В основному погоджуючись з думкою зазначених науковців, мусимо констатувати, що при законодавчому забезпеченні процесу трансформації адміністративно-правового статусу необхідно чітко розмежувати в законі функції НГУ відповідно до адміністративно-правового режиму, який діятиме на території держави.

Тому, на наш погляд, основні функції НГУ в законі доцільно поділити на функції, що виконуються: 1) у мирний час; 2) у разі введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, виникнення надзвичайних ситуацій; 3) в особливий період де максимально чітко визначити перелік функцій, що виконуються НГУ в зазначений період часу.

Унікальність адміністративно-правового статусу НГУ, як одного із самих великих військових формувань України – виконання завдань як у складі сил безпеки так і сил оборони, зміна підпорядкованості відповідно до адміністративно-правових режимів, що можуть діяти на території України, обумовлюють чітке законодавче визначення повноважень органів державної влади стосовно НГУ.

На наш погляд, варто опрацювати та включити до закону додатково розділ «Повноваження органів державної влади стосовно НГУ», де передбачити повноваження Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України (Головнокомандувача Збройними Силами України).

Схвалення у лютому 2019 року змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору[4] обумовлюють інтенсифікацію процесу щодо адаптації законодавчого забезпечення НГУ до підходів Європейського Союзу.

Набуття НГУ у 2017 році статусу повноправного члена Міжнародної Асоціації сил жандармерії та поліції у статусі військової установи (FIER) стало вагомим результатом тривалої адаптації НГУ до європейських стандартів. FIER – це професійна міжнародна організація, яка об'єднує правоохоронні структури з військовим статусом та є дієвою платформою для обміну досвідом з питань забезпечення громадської безпеки, протидії транснаціональній злочинності, тероризму, загрозам національній та міжнародній безпеці, а також формування спільної політики, спрямованої на забезпечення стабільності та безпеки в міжнародному середовищі. На сьогодні до складу Асоціації входять 19 країн світу (в тому числі провідні європейські), що мають подібні до НГУ, правоохоронні структури з військовим статусом. Вступ НГУ до Асоціації дозволив отримати підтримку на міжнародному рівні країн-членів Асоціації в питаннях виконання вимог Європейського Союзу щодо адаптації діяльності НГУ до європейських вимог (в тому числі щодо вдосконалення законодавства), що у свою чергу сприятиме прискоренню європейської інтеграції України.

Тому, на наш погляд, у Стратегії національної безпеки, що розробляється та визначає напрямки розвитку складових сектору безпеки і оборони держави, слід відобразити, що розвиток НГУ буде здійснюватися з урахуванням досвіду держав – членів Європейського Союзу.

Висновки:

1. В умовах гібридної війни, що ведеться проти України, НГУ є ефективним суб'єктом захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та

інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки.

2. Швидка зміна безпекового середовища навколо та всередині України, поява нових загроз вимагають своєчасного реагування, шляхом внесення змін і доповнень до Закону України «Про Національну гвардію України».

3. Вступ НГУ до Міжнародної Асоціації сил жандармерії та поліції у статусі військової установи (FIEP) дозволив отримати підтримку на міжнародному рівні країн-членів Асоціації в питаннях адаптації діяльності НГУ до європейських вимог (в тому числі щодо вдосконалення законодавства).

4. На думку автора вагомими напрямками вдосконалення Закону України «Про Національну гвардію України» щодо правоохоронних функцій є:

- формулювання в законі функцій НГУ в залежності від типу адміністративно-правового режиму, який діє на території України;
- деталізації повноважень органів державної влади стосовно НГУ;

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України, 2018, р., №31, Ст.241
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
3. Шмаков О.М., Бабков Ю.П. Проблеми визначення меж застосування Національної гвардії України у сфері забезпечення безпеки і оборони. Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: матеріали МНПК (Київ, 24 листоп. 2017 р): у 2 т. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. Т.1 476 с. С.461–463
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору: Закон України № 2680-VIII від 7 лютого 2019 року // Відомості Верховної Ради України. – 2019. - № 5. - Ст. 50.

ПРАВООХОРОННІ ФУНКЦІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія Росії проти України, окупація Російською Федерацією частини суверенної території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, ведення, підтриманого Росією, збройного конфлікту на частині території Донецької та Луганської областей, останні події в Білорусі несуть значну загрозу переростання протистояння між Україною та Російською Федерацією у повномасштабну війну.

У разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, національним законодавством передбачено особливий правовий механізм відвернення таких загроз, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки шляхом введення в державі правового режиму воєнного стану. Відповідно до статті 1 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” зазначений правовий режим передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

До військового командування відносяться Генеральний штаб Збройних Сил України, Об’єднаний оперативний штаб Збройних Сил України, командування видів Збройних Сил України, командування Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, командування Десантно-штурмових військ Збройних Сил України, управління оперативних командувань, командування з’єднань та військових частин Збройних Сил України, а також органи управління інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Аналізуючи статтю 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” в якій визначено вичерпний перелік заходів правового режиму воєнного стану які можуть бути запроваджені та здійснені в Україні або в окремих її місцевостях де введено воєнний стан, можна

дійти висновку, що Збройні Сили України, окрім завдань які притаманні їм, можуть залучатися до заходів, які спрямовані на забезпечення підтримання правопорядку на визначеній території.

До таких заходів можна віднести:

- запровадження комендантської години (заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень) а також встановлювати спеціальний режим світломаскування;
- встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів;
- перевірка документів у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;
- заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів;
- встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;
- у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучення у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян телекомунікаційного обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп'ютерів, а також у разі потреби інші технічних засобів зв'язку;
- заборона торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі;
- інтернування (примусове оселення) громадян іноземної держави, яка загрожує нападом чи здійснює агресію проти України.

На реалізацію Закону України “Про правовий режим воєнного стану” Постановою Кабінету Міністрів України від 22.07.2015 № 544 затверджено Типовий план запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях [2], яким визначається строки виконання заходу, орган, відповідальний за запровадження та забезпечення заходу та орган що до

них залучається. Однак, якщо взяти до уваги, що діяльність правоохоронних органів врегульована спеціальним законодавством і порядок виконання заходів, що розглядаються, не викликає у них жодних труднощів, то аналіз нормативно-правових актів, що регулюють діяльність Збройних Сил України покаже відсутність врегулювання цих питань.

Розуміючи правовий вакуум в даному питанні, а також нагальну необхідність забезпечення реалізації положення пункту 5 частини першої статті 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, Кабінетом Міністрів України 08.07.2020 прийнято Постанову № 573, якою затверджено Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан [3]. Цей Порядок визначає механізм здійснення заходів під час запровадження військовим командуванням разом із військовими адміністраціями (в разі їх утворення) або радами оборони Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя, органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан.

Прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови від 08.07.2020 № 573, додало можливості до реальної реалізації заходів статтею 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”.

Таким чином, Збройні Сили України, під час запровадження правового режиму воєнного стану, окрім конституційних завдань щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, можуть виконувати відповідно до чинного законодавства також правоохоронні функції, так звані “поліцейські”. Ці функції не є притаманними Збройним Силам. Для їх реалізації та виконання передбачених законодавством відповідних заходів, необхідне прийняття відповідних нормативно-правових актів, в тому числі відомчих, щодо забезпечення реалізації положень статті 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, а також внесення змін до системи підготовки особового складу із запровадженням відповідної теоретичної та практичної підготовки.

Список використаної літератури:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Голос України. 2015. 10 черв. (№ 101). С. 4.
2. Про затвердження типового плану запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2015 р. № 544. Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 26.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/544-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.08.2020).
3. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573. Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 15.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.08.2020).

Михайло Возник,
кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського

Юрій Улянченко,
слухач магістратури Національної академії внутрішніх справ України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ

Тенденції розвитку законодавства у сфері оборони України, динаміка загальносуспільних трансформацій повинні базуватись на тому, що забезпечення національної безпеки є однією з головних функцій держави. Складовими елементами національної безпеки є також суспільна безпека, правопорядок та більш вузькі галузі суспільних відносин у сфері національної безпеки: безпека праці, безпека дорожнього руху, безпека мореплавання, авіаційна безпека, інформаційна, регіональна безпека та інші види й основні напрями державної політики в сфері державної безпеки, які визначені Законом України “Про національну безпеку України” [1].

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону покладається на відповідні правоохоронні органи та військові формування, організація й порядок діяльності яких визначається законом [2].

Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості [3, с. 496–497].

Однією із важливих складових в системі Міноборони повинна стати Військова поліція, яку планується сформувати на базі існуючої Військової служби правопорядку ЗСУ, спеціального правоохоронного формування, яке має особливу компетенцію та повноваження щодо дотримання військовослужбовцями Статуту Збройних Сил. Існуюча система правоохоронних органів не забезпечує ефективного запобігання, виявлення та розслідування наймасовіших військових злочинів в умовах особливого періоду та в районах відсічі збройної агресії Російської Федерації, зокрема в районах проведення антитерористичної операції, що вкрай негативно впливає на бойову готовність Збройних Сил України. Тому Міноборони України підготувало законопроект про Військову поліцію, яким, зокрема, планується

внести зміни до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України щодо підслідності кримінальних правопорушень слідчим військової поліції. Законопроект № 1805 від 21.01.2015, пропонує сформулювати повноваження Військової поліції у такій редакції: «Військова поліція — це військове правоохоронне формування, призначене для забезпечення правопорядку серед громадян України, які є військовослужбовцями, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів (далі — військовослужбовці), запобігання, виявлення кримінальних та інших правопорушень, вчинених військовослужбовцями, а також працівниками та державними службовцями Міністерства оборони України і ЗСУ, їх розкриття і припинення, забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів, захисту прав і свобод військовослужбовців та військового майна від протиправних посягань, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам та припиненні протиправних дій військовослужбовців і цивільних осіб на військових об'єктах».

Єдиної позиції щодо повноважень Військової поліції та реформування правоохоронних органів у військовій сфері серед вчених та законодавців немає, що обумовлено складністю процесу та різними поглядами заінтересованих представників відповідних державних органів. Міністерства оборони продовжує погоджувати проект вказаного законопроекту з низкою правоохоронних органів нашої держави. Разом з тим, Міністерство оборони розробило проекти понад двадцяти нормативних-правових актів щодо створення Військової поліції. Вважаємо, що до реформування правоохоронних органів у військовій сфері необхідно підходити комплексно, беручи до уваги специфіку військової структури держави, інститутів Збройних Сил України та інших військових формувань. При цьому варто врахувати функціонування цілісної системи військової юстиції в Україні як утворення військової поліції та відновлення військових судів.

Важливо, що законопроект № 1805 планує наділити Військову поліцію, окрім стандартних функцій, які притаманні їй у інших країнах світу, ще додатковими повноваженнями: “досудове розслідування корупційних злочинів, вчинених державними службовцями та працівниками Міністерства оборони України та ЗСУ під час виконання ними службових обов'язків в розташуванні військової частини чи на військових об'єктах [4]. На нашу думку, у такому вигляді законопро-

ект містить корупціогенний фактор. Разом з тим, кардинальне реформування Збройних сил України – одна з найважливіших вимог українського суспільства. Ухвалення цього закону удосконалив організацію забезпечення правопорядку й законності в Міністерстві оборони України і ЗСУ, та інших військових формувань, а також забезпечить можливість ефективно й оперативно здійснювати розслідування найбільш поширених військових злочинів, що позитивно вплине на рівень національної безпеки держави. На нашу думку, створення Військової поліції в Україні – вимога часу. Бойові дії на сході вимагають дотримання суворої дисципліни у військових частинах. Розв'язати проблеми силових структур можна лише впровадженням прозорого підходу до їх реформування на законодавчому рівні. Одним з таких шляхів і є створення Військової поліції.

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31 Ст. 241.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
3. Про Збройні Сили України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108.
4. Про Військову поліцію: Проект Закону України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH1E500A.html.

*Олександр Кривенко,
кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, генерал-лейтенант у відставці*

*Максим Черній,
слухач Національного університету оборони імені Івана Черняховського,
підполковник*

ДО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ

Засоби масової інформації все дедалі частіше висвітлюють перспективи формування нового правоохоронного органу – Військової поліції. Це питання не нове. Доцільність утворення такого органу обговорюють уже понад десять років. І не тільки у вузьких колах військових юристів, але й на найвищому державному рівні.

Одже, рішенням РНБО України від 15.02.2008 “Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» визначено перетворення Військової служби правопорядку у Військову поліцію, із покладенням на цей орган завдань з попередження, виявлення та досудового розслідування військових злочинів [1].

Планом законодавчого забезпечення реформ в Україні передбачено надання Військовій службі правопорядку повноважень щодо здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень та ведення оперативно-розшукової діяльності, а також створення на її основі Військової поліції [2].

Стратегічним оборонний бюлетенем України передбачено реформування Військової служби правопорядку у Військову поліцію, надання повноважень на здійснення досудового розслідування злочинів та ведення ОРД [3].

Державною програмою розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року передбачено реформування Військової служби правопорядку у Військову поліцію, надання повноважень на здійснення досудового розслідування злочинів та ведення ОРД [4].

Президент України 05.11.2019 визначив завдання щодо створення сучасного та ефективного правоохоронного органу – Військової поліції.

В Указі Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 визначені завдання та терміни підготовки законопроекту щодо створення Військової поліції [5].

Загалом, тут не придумано чогось нового – військова поліція існує в більшості європейських країн, в США і в Канаді, а також у нашого північно-східного сусіда-агресора. Навіть більше, ще з 2002 року в Збройних Силах України (далі – ЗС України) існує Військова служба правопорядку (далі – ВСП), яка слідує за порядком в армії, дотриманням військовослужбовцями Статутів ЗС України.

У 2015 році законодавці замислились над реформуванням ВСП у Військову поліцію. З'явився тоді й відповідний законопроект № 1805 (за авторства депутатів від тодішньої фракції БПП – Віктора Короля і Миколи Паламарчука), в якому сформульовані повноваження військової поліції. Документ, як наголошують правники, недосконалий, а тому потребує правок. Утім, схоже, якраз він і стане основою для майбутнього закону про ВП.

Законопроект «Про військову поліцію» пропонується внести зміни в нормативно-правові акти, зокрема в Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Дисциплінарний статут Збройних Сил України, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України тощо [6].

Серед основних новел в законодавстві, що можуть позитивно вплинути на імідж українського війська є декілька досить суттєвих.

По-перше – це введення досудового розслідування та власного військового інституту слідчих. В цьому випадку слідчі Військової поліції матимуть можливість здійснювати досудове розслідування військових злочинів, а також корупційних злочинів, вчинених державними службовцями та працівниками Міністерства оборони України та Збройних Сил України під час виконання ними службових обов'язків.

Специфіка даної категорії злочинів досконало знайома лише військовим і це певним чином може позитивно вплинути на їх розкриття у найкоротший термін.

По-друге – це формування підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Представникам таких підрозділів буде надано право застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю, опитувати громадян, за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу, брати участь у перевірці фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та окремих

осіб, витребувати, збирати і вивчати документи та дані, що характеризують їх діяльність, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, проводити операції по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів тощо. Поряд з цим, всі банківські установи матимуть обов'язок в службових випадках розголошувати банківську таємницю органам Військової поліції.

Перелік прав в службовій діяльності, які можуть мати військові поліціанти, майже співпадає з правами представників Національної поліції України і це дає можливість діяти впевнено в кожній загрозовій ситуації, де може опинитись військовий правоохоронець.

По-третє – введення адміністративної відповідальності для всіх військовослужбовців за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі представника Військової поліції. Покарання за дане адміністративне правопорушення пропонується встановити у вигляді штрафу від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від сорока до шістдесяти годин чи виправних робіт на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку. Також, в окремих випадках, може бути застосований адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

Покарання за вищезазначене правопорушення хоча і не суттєве, але дасть можливість рахуватись з представниками Військової поліції нарівні зі звичайними поліцейськими.

На думку експертів деякі складові законопроекту «Про Військову поліцію» все ж таки потребують доопрацювання, а саме:

1. Конституція України та Закон України “Про оборону України” розрізняють поняття «військові формування» і «правоохоронні органи держави», а головне те, що «військові формування» ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян, що деяким чином обмежує статус Військової поліції, як правоохоронного органу [7].

2. Військовій поліції надається певна незалежність при виконанні повноважень щодо запобігання вчиненню, виявлення і припинення злочинів та інших правопорушень у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України та проведення досудового розслідування корупційних злочинів, але законодавством визначено, що досудове

розслідування таких злочинів проводить Національне антикорупційне бюро України.

Поряд з цим, Військова поліція перебуватиме під керівництвом Міністра оборони України та Головнокомандувача Збройних Сил України, що певним чином може ускладнити виконання покладених завдань військовим правоохоронцям при проведенні досудового розслідування військових злочинів, а також корупційних злочинів, вчинених державними службовцями та працівниками Міністерства оборони України та Збройних Сил України.

В даному випадку доцільніше було б створити міжвідомчий окремий правоохоронний орган або змінити покладені на Військову поліцію функції.

3. До функції Військової поліції відносять проведення службових розслідувань. Одночасно, це передбачено статтею 85 Дисциплінарного Статуту Збройних Сил України, де визначено, що «службове розслідування» призначається письмовим наказом командира, який вирішив притягти військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності [8].

Тобто в даному випадку є певна правова колізія, яка повинна бути виправлена.

4. Наявні в законопроекті повноваження представників Військової поліції деяким чином можуть обмежувати окремі права і свободи людини і громадянина.

Таким чином, законопроектом надається право представникам Військової поліції безперешкодно входити у будь-який час доби на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення громадян, на територію і в приміщення державних органів, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності з наступним повідомленням про це прокурора протягом 24 годин, але статтею 233 Кримінального процесуального кодексу України визначено: «Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді».

Враховуючи вищевикладене, слід дійти висновку, що реформування правоохоронних органів у часи воєнних подій на Сході України – одна з найважливіших вимог українського суспільства. Розв'язати проблеми силових структур можна лише впровадженням прозорого підходу до їх реформування на законодавчому рівні. Одним з таких

шляхів і є новий механізм створення Військової поліції. Але далі постає найважливіше питання – чи вистачить вітчизняному політикуму волі й здорового глузду, аби ухвалити цей законопроект і здійснити перебудову Військової поліції на зразок європейської військової поліції не на словах, а насправді. Важливо, щоб реформа поліції з військовими ознаками у черговий раз не перетворилася на політично привабливі, але порожні гасла, адже докорінні зміни самої суті правоохоронної діяльності сьогодні є вкрай важливими.

Список використаної літератури:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів». Указ Президента України № 311/2008 від 08.04.2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>.
2. Про план законодавчого забезпечення реформ в Україні. Постанова Верховної Ради України № 509-VIII від 04.06.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-19#Text>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20.05.2016 “Про Стратегічний оборонний бюлетень України“. Указ Президента України від 06.06.2016 № 240/2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016#Text>.
4. Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року; Указ Президента України від 22.03.2017 № 73/2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0017525-16#Text>.
5. Про невідкладні заходи щодо здійснення реформ та зміцнення держави. Указ Президента України від 08.11.2019 № 837/2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text>.
6. Картка законопроекту «Проект Закону про Військову поліцію» (№ 1805 від 21.01.2015 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
8. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України. Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 22–23, ст.85) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon0.rada.gov.ua/laws/show/551-14.

ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ

Актуальність обраної теми зумовлюється науково-практичною дискусією щодо реорганізації Військової служби правопорядку в Збройних Силах України у органи військової поліції. Створення в Україні військової поліції потребує вирішення низки принципових питань щодо її організації та діяльності, серед яких найважливішим можна вважати визначення функціональної моделі цього органу.

Значення цього питання обумовлено тим, що місце і роль будь-якого органу в державному апараті можна визначити лише через його діяльність, зокрема через ті функції, що на нього покладені. Також функціональна модель визначає низку інституціонально-організаційних питань: побудову системи Військової поліції, її відомче підпорядкування, кадрове забезпечення, управління військовою поліцією та статусу її співробітників тощо, оскільки останні мають значення не самі по собі, а лише відносно оптимального забезпечення покладених на військову поліцію функцій. Таким чином, функціональна модель дає відповідь на питання, чим займається військова поліція у конкретній державі, для чого вона створена і діє.

Узагальнюючи, функціональну модель Військової поліції можна визначити як типовий різновид цього органу, обумовлений його соціальним призначенням, покладеними на нього завданнями та спрямованими на їх досягнення функціями, що здійснюються у певній предметній сфері за допомогою наданих законом повноважень, правових засобів і форм їх реалізації. При цьому оформлення цілісної і завершеної функціональної моделі військової поліції потребує вирішення низки взаємопов'язаних питань, що пов'язані з наступними поняттями: мета; завдання; функції; компетенція; предмет відання; повноваження військової поліції.

Необхідно враховувати, що функціональна модель Військової поліції складається під дією низки факторів, до числа яких можна віднести: 1) національні історичні традиції; 2) зарубіжний досвід; 3) поточну ситуацію у державі.

Розглядаючи перший з цих факторів, необхідно відзначити, що в Україні відсутній досвід функціонування Військової поліції, проте її аналогом можна вважати Військову службу правопорядку. Цей орган було створено в Україні у 2002 р. на підставі Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України». Згідно із ст. 1 цього Закону, Військова служба правопорядку визначається як спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання злочинам, іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах. Аналізуючи завдання, повноваження і функції Військової служби правопорядку, визначені ст. ст. 3, 7, 8 цього закону, можна дійти висновку, що цей орган поєднує функції підтримання правопорядку, забезпечення військової дисципліни та протидії кримінальній протиправності у військовій сфері.

При цьому пріоритетними для Військової служби правопорядку можна вважати перші дві функції, оскільки протидія кримінальній протиправності у її діяльності має обмежений характер. Зокрема, цей орган має попереджувати, виявляти, припиняти кримінальні та інші правопорушення, вчинені військовослужбовцями, військовозобов'язаними під час проходження ними зборів та працівниками Збройних Сил України під час виконання ними посадових обов'язків, приймати та реєструвати заяви і повідомлення про кримінальні та інші правопорушення, вчинені цими особами, виявляти причини та умови, що сприяють їх вчиненню та вживати заходів щодо їх усунення тощо. Варто зазначити, що згідно із КПК України від 1960 р. начальники органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та їх заступники з питань провадження дізнання визначалися органами дізнання – у справах про злочини, вчинені вказаними суб'єк-

тами. Однак з набуттям чинності КПК України від 2012 р. Військова служба правопорядку втратила це повноваження. Відповідно, на сьогодні в числі її функцій відсутні здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування відповідних кримінальних правопорушень, що суттєво обмежує цей напрям повноважень Військової служби правопорядку.

Таким чином, в Україні наявний певний історичний досвід функціонування аналогу Військової поліції як поліфункціонального органу правоохоронно-дисциплінарної спрямованості.

Розглядаючи корисний для України зарубіжний досвід функціонування військової поліції або її аналогів, варто звернути увагу на США, де Корпус військової поліції діє як окремий рід військ, що виконує такі завдання: розслідування злочинів у Збройних силах; контроль за дотриманням законності; профілактика дисциплінарних правопорушень; контроль і регулювання руху військового транспорту; забезпечення безпеки військовослужбовців; охорона військових об'єктів тощо.

У ФРН військова поліція діє як самостійний рід Сухопутних військ, функції якого розрізняються залежно від того, здійснюються вони у мирний, чи у воєнний час. Так, у мирний час до її повноважень відносяться: охорона військових об'єктів, органів управління; забезпечення транспортних перевезень; підтримання або відновлення порядку і дисципліни у частинах і підрозділах; запобігання злочинним проявам щодо військовослужбовців і військових об'єктів бундесверу і союзних військ. У воєнний час військова поліція здійснює: первинний контроль на пунктах збору військовослужбовців, які відстали від військових частин; організацію охорони і транспортування військовополонених; здійснення регулювання руху та охорони маршрутів висування військ тощо.

У Польщі як аналог військової поліції діє Жандармерія Війська Польського, яка забезпечує: контроль за дотриманням військової дисципліни та громадського порядку, втручання у випадках порушення військової дисципліни чи громадського порядку, підготовку інформації про стан військової дисципліни та злочинності у Збройних Силах для компетентних органів, проведення оперативно-розшукової діяльності, здійснення кримінальної процесуальної діяльності тощо.

З наведеного можна зробити висновок, що в цілому призначення військової поліції у зарубіжних державах є аналогічним компетенції

Військової служби правопорядку в Україні. Основна відмінність може полягати у повноваженнях Військової поліції здійснювати оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування, проте наділення її такими функціями не є загальноприйнятим.

Розглядаючи поточну ситуацію у державі як фактор визначення функціональної моделі військової поліції, можна стверджувати, що, починаючи із 2014 р., на її створення існує потужний соціальний запит. Це зумовлено, з одного боку, мілітаризацією українського суспільства, яке схвалює розбудову військових інституцій; з іншого боку, наявна потреба у «наведенні порядку» у військовій сфері, особливо на фоні постійної трансляції у ЗМІ інформації про вчинення правопорушень військовослужбовцями та щодо них, зловживань у оборонному комплексі тощо. Водночас, Військова служба правопорядку не є відомим широкому загалу органом і не сприймається у суспільстві як надійний гарант законності, правопорядку та протидії кримінальній протиправності у військовій сфері. Таким чином, її реорганізація у Військову поліцію є суспільно значущим і виправданим кроком.

Разом з тим, створення військової поліції може вважатися реформою лише в тому разі, якщо передбачатиме якісні зміни у функціональній моделі Військової служби правопорядку, оскільки в іншому випадку це буде лише зміна назви. Вочевидь, такі якісні зміни пов'язані із переглядом системи функцій цього органу, передусім в аспекті здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування. При цьому ці напрями в сучасних умовах можна розглядати як єдине ціле, зважаючи на інтеграцію оперативно-розшукової діяльності до кримінального процесу у формі негласних слідчих (розшукових) дій.

Варто звернути увагу, що створення в Україні Військової поліції як органу досудового розслідування було передбачено ще Концепцією реформування кримінальної юстиції в Україні від 2008 р. Аналогічна ідея була зафіксована у Стратегічному оборонному бюлетені України від 2016 р., який серед результатів створення військової поліції передбачав наділення її функціями досудового розслідування та проведення оперативно-розшукової діяльності щодо військових злочинів, вчинених військовослужбовцями Збройних Сил України.

Віднесення військових кримінальних правопорушень до підслідності Державного бюро розслідувань, що має місце на сучасному етапі

пі, не є виправданим, адже це суперечить концептуальному призначенню цього органу, який має зосередити зусилля на розслідуванні найбільш резонансних кримінальних правопорушень, якому суб'єкти їх вчинення, з огляду на їхнє службове становище, можуть чинити протидію. Натомість більшість військових кримінальних правопорушень вчиняються рядовими військовослужбовцями, які не мають жодних особливостей правового статусу, крім проходження або несення військової служби. Крім того, проблеми у досудовому розслідуванні військових кримінальних правопорушень ДБР може створити система цього органу, яка не співпадає із військово-політичним устроєм України, а такожне враховує дислокації військових гарнізонів та частин, що на практиці ускладнює проведення цим органом досудового розслідування на території відповідних об'єктів військової сфери.

Зважаючи на викладене, Військова поліція як спеціально створений у військовій сфері правоохоронний орган уявляється більш прийнятним суб'єктом для досудового розслідування військових злочинів, ніж ДБР. Зокрема, в такому випадку здійснення їх досудового розслідування цілком узгоджуватиметься з іншими напрямками діяльності цього органу: забезпеченням правопорядку у військовій сфері та підтриманням дисципліни серед військовослужбовців. Крім того, таке рішення відповідає тенденціям розвитку системи органів досудового розслідування, який йде в напрямі диференціації цих органів залежно від їх предметної сфери. Відтак, соціальна важливість і значна специфіка військової сфери дозволяють обґрунтувати необхідність створення окремого органу досудового розслідування, який би здійснював досудове розслідування військових кримінальних правопорушень.

Отже, функціональна модель військової поліції в Україні має включати функції охорони правопорядку у військовій сфері, забезпечення службової дисципліни серед військовослужбовців, а також протидії кримінальній та іншій протиправності серед них, зокрема здійснення досудового розслідування військових кримінальних правопорушень.

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ

Майже 30 років, з часу набуття Україною незалежності, триває процес реформування правоохоронної системи нашої держави. За цей час було підготовлено та прийнято багато концепцій і доктрин, внесено зміни до Конституції України, ліквідовано й реорганізовано низку правоохоронних органів, створено нові структури, які мали б ефективно протидіяти злочинності в Україні. На жаль військові формування, які наділені правоохоронними функціями не лише не стали виключенням з цього процесу, а навпаки, потрапили у довготривалий колобінг законодавчих змін.

Згадаємо, що станом на 24 серпня 1991 року в Україні знаходилося міцне військове угруповання – складова воєнної організації колишнього СРСР, де чисельність лише трьох округів: Київського, Одеського та Прикарпатського складала близько 500 тис. осіб [1;2;3]. Окрім цього на території нашої країни знаходилися підрозділи ракетних військ стратегічного призначення, військ протиповітряної оборони, що мали окреме керівництво і тому не входили до складу округів. Чисельність інших військових формувань (обласних управлінь Комітету державної безпеки, військ спеціального (урядового) зв'язку, внутрішніх, прикордонних та залізничних військ, військових прокуратур гарнізонів і видів Збройних Сил тощо) так само ураховувалася кожним відомством окремо.

У подальшому на базі саме цих військових округів, територіальних управлінь, з'єднань та об'єднань було сформовано переважну більшість військових формувань, які функціонують на даний час в Україні. Виключення становлять Військова служба правопорядку у Збройних Силах України та Служба зовнішньої розвідки України, які набули статусу окремого військового формування значно пізніше, у 2002 та 2005 роках відповідно. Цей процес, розпочавшись у 1991 році, триває дотепер, перейшовши на новий етап, обумовлений прийняттям нової Воєнної доктрини України, Закону України «Про національну безпеку України», низки інших документів військово-політичного спрямування. При цьому у період 1991–2014 рр. спостерігалася тен-

денція до скорочення Збройних Сил України як військового формування, що не здійснює правоохоронну та розвідувальну діяльність, тоді як військові формування зі статусом правоохоронного і розвідувального органу навпаки збільшувалися за своєю кількістю та за штатною чисельністю.

Паралельно в Україні тривала реформа правоохоронних, судових органів, розроблялися концепції реформ органів кримінальної юстиції, пенітенціарної системи тощо. Діяльність військових формувань, які забезпечували воєнну безпеку України регулювалася низкою нормативно-правових актів, серед яких стрижневими слід назвати: Воєнну доктрину України, Закон України «Про основи національної безпеки України», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про військовий обов'язок і військову службу» тощо.

Зауважимо, що система воєнної організації будь-якої країни світу, незалежно від державної форми правління, належності до військово-політичних блоків, воєнної доктрини, мобілізаційних ресурсів, має єдину для всіх складову. Справа в тому, що її основу, «кістяк» складають військові формування, які у разі потреби координують свою діяльність задля запобігання (протидії) загрозам національній безпеці держави.

В Україні обов'язок із забезпечення воєнної безпеки як сегменту її національної безпеки покладається на воєнну організацію, яка поєднує військові формування та інші державні органи, де передбачено проходження військової служби. Як раніше вже зазначалося автором, усі військові формування в Україні залежно від змісту їхньої діяльності, покладених на них завдань (що у свою чергу обумовлює статус службових осіб цих військових структур), можуть бути поділені на кілька груп. До першої групи входять військові формування зі статусом правоохоронного органу; до другої – військові формування зі статусом розвідувального органу. Військові формування, які не здійснюють правоохоронну або розвідувальну діяльність, можна віднести до третьої групи.

Незважаючи на різний статус, військові формування як окремо, так само й узгоджено, виконують надзвичайно важливе для особи, суспільства, держави завдання. Водночас сама воєнна організація не є

ідеальним та бездоганим механізмом, потребуючи постійної уваги з боку уповноважених на це органів. Протидія правопорушенням проти військової служби, так само іншим деліктам, суб'єктом яких виступає військовослужбовець (військовозобов'язаний під час зборів, резервіст тощо), не лише сприятиме, а навпаки є запорукою належного функціонування найбільш потужного механізму держави.

До внесення змін до Конституції України, створення та початку діяльності Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), Державного бюро розслідувань (далі – ДБР), завдання з протидії злочинності та іншим правопорушенням проти порядку перебування на військовій службі переважною мірою виконувала військова прокуратура. Саме її компетенція поширювалася на всі без виключення військові формування України в контексті здійснення досудового розслідування, процесуального керівництва ним, представництва інтересів громадянина і держави у суді, нагляду за виконанням судових рішень у кримінальному провадженні тощо. Посадові особи Служби безпеки України так само реалізовували свої повноваження у Воєнній організації України, здійснюючи як процесуальні, так само дозвільно-контрольні функції. Водночас беручи до уваги базові завдання Служби безпеки України, ці повноваження стосувалися лише окремих аспектів функціонування військових формувань.

На даний час досудове розслідування кримінальних правопорушень стосовно військовослужбовців здійснюють слідчі ДБР, а відносно вищих офіцерів (за умови вчинення ними корупційного кримінального правопорушення) – детективи НАБУ. І якщо відповідні підрозділи ДБР комплектувалися за конкурсом так само колишніми військовими прокурорами і слідчими, яким була відома специфіка військової служби, то в НАБУ такі фахівці на даний час практично відсутні.

Як позитивний приклад навчання слідчих ДБР, які розслідують військові кримінальні правопорушення, потрібно згадати про курс занять, започаткований у 2018 році на базі Національної академії прокуратури України. Заняття проводилися для слідчих центрального апарату, так само для працівників регіональних органів ДБР і містили значну практичну складову. На жаль ці тренінги мали разовий характер і протягом 2019–2020 р.р. підвищення кваліфікації слідчих більше не відбулося.

Що стосується детективів НАБУ, то інформація про їх навчання й підвищення кваліфікації з питань методики і тактики розслідування

військових службових (корупційних) правопорушень, у відкритому доступі відсутня.

Прийняття Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» стало першим кроком до створення нового військового формування – військової поліції. Цей правоохоронний орган мав би перебрати на себе функцію досудового розслідування, дізнання, виконання покарань, призначення яких не передбачає звільнення з військової служби. Окрім того службові особи військової поліції мали б виконувати багато інших функцій, які за своїм змістом є правоохоронними (проведення негласних слідчих (розшукових) дій, складання протоколів про військові адміністративні правопорушення тощо. Оперативні підрозділи поліції були б в змозі виконувати доручення слідчого, прокурора в порядку ст. 41 КПК України та здійснювати захист свідків, підозрюваних, потерпілих відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

В науковому середовищі вже давно тривають дискусії про те, чи бути Військовій поліції центральним органом виконавчої влади, кому вона підпорядковуватиметься тощо. На мою думку наріжним каменем у цьому питанні є розуміння того, що перебуваючи у складі Міністерства оборони України Військова поліція не матиме юридично владних повноважень щодо військовослужбовців та службових осіб інших військових формувань, на кшталт компетенції Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

Виходячи з низки завдань, що можуть поставати перед майбутньою Військовою поліцією, алгоритм підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для неї має бути попередньо відпрацьованим, а підхід до здійснення навчання – системним. Напрямки діяльності Військової поліції (оперативна діяльність, досудове розслідування та дізнання, реалізація повноважень у сфері адміністративних правовідносин, виконання окремих видів покарань, безпека дорожнього руху, дозвільно-контрольна діяльність тощо), мають докорінним чином вплинути на весь навчальний процес. Поруч із загальновійськовими дисциплінами та курсом занять з правознавства, вже на етапі підготовки кадрів має бути передбачено викладання спеціальних предметів, які й обумовлюють майбутню професію військового поліцейського. Адже слідчий (дізнавач) є процесуально самостійною особою, а його рішення у кримінальному провадженні тяг-

нуть юридично значущі наслідки. Під час розслідування кримінальних правопорушень, так само в ході притягнення до адміністративної відповідальності особа може бути піддана заходам процесуального примусу; отже рішення слідчого чи іншої уповноваженої особи поліції в багатьох випадках буде оскаржено до прокурора або до суду. Тому дисципліни «Дізнання у кримінальному провадженні», «Досудове розслідування кримінальних правопорушень», «Складання процесуальних документів у кримінальному провадженні», «Виконання покарань, призначених військовослужбовцям», «Застосування заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи військовослужбовців» бажано включити до навчального плану дисциплін з підготовки військового поліцейського.

Задля викладання таких предметів бажано залучати колишніх слідчих, прокурорів, суддів, а під час підвищення кваліфікації – так само діючих працівників.

Потребує зміни й алгоритм викладання дисциплін. Класична система: Лекція–семінар–практичне заняття не завжди спрацьовує під час підготовки слідчих та дізнавачів. Бажано збільшувати практичну складову, зробивши наголос саме на низці практичних (тренінгових) занять, запровадивши у найбільш складних темах майстер-класи за участю практичних працівників.

У свою чергу підвищення кваліфікації може проводитися як на базі навчального закладу, так само шляхом виїзду викладачів до регіональних підрозділів Військової поліції та проведення там занять із найбільш актуальних тем.

Так, Військової поліції в Україні ще не існує. Водночас питання підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для неї вже сьогодні потребує на серйозну увагу з боку законодавця, практичних працівників та науковців.

Список використаної літератури:

1. Київський військовий округ. Вікіпедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A>
2. Одеський військовий округ. Вікіпедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E>
3. Прикарпатський військовий округ. Вікіпедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F>

*Андрій Фоменко,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ, полковник поліції*

ЯКІСНА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦІВ – ЗАПОРУКА ОБОРОНОЗДАТНОСТІ КРАЇНИ

Одним із показників, який впливає на рейтинг країни щодо забезпечення рівня життя населення є почуття безпеки, що формується за рахунок як зовнішніх загроз у формі міжнародної агресії так і внутрішніх негативних чинників, таких як рівень охорони публічного порядку та протидія злочинності. Більше того, сьогодення нам показує, що в умовах гібридного конфлікту, який зачіпає значно ширші сфери життя суспільства і не обмежується лише військовим компонентом, не доцільно застосувати традиційні підходи до оборони країни.

Саме тому, значення та важливість підготовки кваліфікованих правоохоронців набуває іншого, якісно нового змісту. До завдань реформ у сфері безпеки і оборони є й забезпечення інформаційної безпеки, мінімізація загроз життю та майну громадян, запобігання побутовій та кіберзлочинності.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, провідний заклад вищої освіти системи МВС України, який охоплює всі елементи ступеневої освіти: бакалаврат, магістратуру, аспірантуру, докторантуру, систему підвищення кваліфікації та післядипломної освіти. Особливістю навчального закладу є специфічні умови навчання, які націлені на підготовку правоохоронців, а також підвищення кваліфікації діючих працівників Національної поліції. Саме для досягнення вказаних цілей, частина особового складу ДДУВС – це досвідчені працівники Національної поліції, відкомандировані для проходження служби в університеті, які постійно підвищують свої професійні навички за рахунок актуалізації знань у практичних підрозділах.

Вищевказане є необхідним компонентом діяльності університету, адже відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII до сил оборони, крім збройних сил України, відносяться і правоохоронні органи. Міністерство внутрішніх справ України разом з Національною поліцією входять до складу сектору безпеки і оборони.

Разом з тим, аналіз чинних нормативно-правових актів, які регулюють правоохоронну діяльність, дає підстави стверджувати, що правоохоронна функція як Міністерства внутрішніх справ в цілому, так і Національної поліції зокрема, за сучасних умов у сфері оборони України має дві основні форми прояву.

Перша – участь в ООС та виконання завдань щодо безпосередньої оборони країни від зовнішньої агресії у складі зведених сил. При цьому, важливість та значення участі правоохоронців в зоні АТО/ООС важко переоцінити. Підрозділи МВС України з перших днів виконували бойові завдання на сході України щодо її оборони. Станом на 2019 рік, за твердженням Міністра внутрішніх справ України, з 2014 року в зоні АТО/ООС загинули 455 працівників органів внутрішніх справ, 1920 поранені, 34 зникли безвісти, у 341 встановлено інвалідність, один полонений, 243 неповнолітні дитини залишилися без батька.

Друга ж форма, не менш важлива – підтримання публічного порядку та протидія злочинності, якає внутрішнім ворогом суспільства та держави. Без забезпечення публічного порядку в державі, виконання завдань щодо оборони країни від зовнішніх загроз буде проблематичним. У першу чергу тому, що боронячи свою країну, кожен військовослужбовець чи правоохоронець, наражаючи своє життя на небезпеку має усвідомлювати, навіщо він це робить, які цінності захищає. По-друге, осіб, які повертаються з зони ООС можна порівняти з гранатою, адже запал у вигляді бойового досвіду, навичок, психічного навантаження тощо, може бути дуже небезпечним й саме ефективна правоохоронна система виступає у ролі запобіжника, який не дає цьому запалу вибухнути.

Та для того, щоб правоохоронна система була ефективною, крім збалансованого законодавства потрібні й ті, хто це законодавство буде реалізовувати, а саме правоохоронці. Самі від них залежить результативність здійснюваних заходів щодо підтримання публічного порядку, протидії злочинності, захисту прав та свобод громадян тощо.

Виконання завдань кожним окремим працівником дає підстави оцінювати роботу підрозділу, за результатами роботи якого формується оцінка роботи органу, управління, а в результаті й самої правоохоронної системи. Як результат, якість підготовки кожного з правоохоронців впливає на ефективність правоохоронної системи країни взагалі, а отже й на її обороноздатність.

При цьому, за сучасних умов, в Україні не існує більш ефективної системи підготовки правоохоронців ніж та, яка здійснюється вищими навчальними закладами МВС України зі специфічними умовами навчання. Адже тільки на базі таких закладів освіти майбутні правоохоронці проходять усі етапи підготовки з залученням кваліфікованих фахівців, у тому числі й міжнародних тренерів та експертів. А тривалість підготовки, окрім необхідних умінь та навичок, за рахунок вдало організованої виховної роботи, дозволяє привити майбутнім правоохоронцям почуття патріотизму та відданості народові.

Водночас, темпи розвитку суспільства, його інформатизації постійно зростають. Не стоїть на місці й злочинність, яка постійно підвищує свої протиправні навички, залучаючи для цього значні ресурси та засоби. У зв'язку з цим, постійно вдосконалюється й підготовка поліцейських. Цей процес безперервний, а тому в ДДУВС працюють висококваліфіковані кадри, які мають необхідні уміння, навички та досвід для адаптації підготовки поліцейських до нових вимог сьогодення.

Більше того, ДДУВС постійно співпрацює з іноземними партнерами, збагачуючи свій арсенал новими знаннями та здобуваючи корисний для України іноземний досвід, зокрема у 2018 році університет став 55 членом Асоціації Європейських Поліцейських Коледжів. А за підтримки болгарських партнерів в університеті здобувачі освіти мають можливість виконувати вправи з бойовою, травматичною та пневматичною зброєю у сучасному мультимедійному тирі. Використання мультимедійних технологій дозволяє інсценувати будь-які ситуації, у які може потрапити поліцейський при виконанні своїх службових обов'язків. Крім того, переважна більшість осіб, які працюють у ДДУВС, мають практичний досвід, запрошуються працівники практичних підрозділів для проведення занять.

Досягнення та позитивні якості вказаного закладу вищої освіти можна перераховувати довго, та будемо відверті, більш ефективної форми підготовки майбутніх правоохоронців-працівників поліції ніж у стінах вищих навчальних закладів МВС України зі специфічними умовами навчання нині не існує. Тому доцільно й надалі удосконалювати матеріально-технічну базу таких закладів освіти, забезпечуючи актуалізацію знань, умінь та навичок здобувачів освіти. Адже від того, наскільки підготовленим буде працівник правоохоронного

органу, буде залежати оцінка виконуваних ним завдань зі сторони суспільства і, як ми визначилися раніше, обороноздатність країни.

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Понад 450 українських правоохоронців загинули на Донбасі від початку АТО – Арсен Аваков. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/608627.html>

*Олександр Бабарицький,
кандидат економічних наук, Військово-юридичний інститут Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого, підполковник*

РОЛЬ ВІЙСЬКОВО-ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ В ПІДГОТОВЦІ ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

У зв'язку з досить складним розвитком подій на сході України, продовженням операцій Об'єднаних сил та незаконною анексією території Криму, що супроводжується складним реформуванням сектору безпеки та оборони яке в свою чергу призводить до збільшення кількості особового складу, що ускладнює контроль за ним, оскільки Збройні Сили України не в повній мірі забезпечені кваліфікованими кадрами сержантського та офіцерського складу. Це призводить до збільшення військових злочинів, що актуалізує питання розширення юридичної та правоохоронної діяльності в системі військової юстиції, в парадигмі її відновлення. Згідно з чинним законодавством України провідна роль у вирішенні завдань щодо забезпечення верховенства права, законності та правопорядку діяльності військових частин, військових формувань покладається на командира та юридичний підрозділ військової частини, в свою чергу це завдання не може бути виконано у повному обсязі без спеціальної кваліфікації. Саме тому підготовка військових фахівців в галузі права, що добре орієнтуються у законодавстві України, а саме у нормативно-правових актах Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних сил України та загалом правової бази, що стосується військової сфери, залишається важливим завданням для забезпечення сектору безпеки та оборони відповідними кадрами.

Наразі провідним військовим навчальним підрозділом закладу вищої освіти в системі військово-юридичної освіти визнано Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на базі якого здійснюється висококваліфікована підготовка військових юристів за спеціальністю «Право» за такими спеціалізаціями: юрисконсультська робота, прокурорсько-слідча робота та правоохоронна діяльність в Збройних Силах України. В інституті проводиться підготовка фахівців для органів юридичної служби Міністерства оборони України та Збройних Сил України, Військової

служби правопорядку у Збройних Силах України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної спеціальної служби транспорту Міністерства оборони України, Управління державної охорони України, Національної гвардії України.

На цей час у Військово-юридичному інституті підготовлено понад 1200 офіцерів юстиції, з числа яких 76 отримали золоті медалі, а близько 400 – диплом з відзнакою. Якісна підготовка майбутніх офіцерів юстиції побудована за досвідом європейських країн, відповідно до якого військово-юридична освіта здобувається на базі цивільного закладу вищої освіти. Завдяки такому підходу досягається гармонійне поєднання фундаментальної юридичної освіти (в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого на сьогодні нараховується 39 кафедр та 700 осіб науково-педагогічного складу, серед них: 111 докторів наук та професорів, понад 500 кандидатів наук і доцентів, у тому числі – 1 академік Національної академії наук України; 15 академіків і 20 членів-кореспондентів Національної академії правових наук України; 17 заслужених діячів науки і техніки України; 15 заслужених працівників освіти України; 15 заслужених юристів України) з військовою освітою.

Найкраща в Україні навчально-методична база серед юридичних закладів вищої освіти відкриває шляхи до всебічної та комплексної правової підготовки майбутніх офіцерів юстиції, забезпечуючи їхню участь у численних навчальних та наукових конференціях, семінарах та вебінарах, зустрічей з провідними спеціалістами юридичної галузі України. Наукова діяльність є одним з пріоритетних напрямів підготовки кваліфікованих юристів, виходячи з якого і вибудовується стратегія виховання кадрів у лавах Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і, відповідно, Військово-юридичного інституту.

Пріоритетним напрямом діяльності Військово-юридичного інституту є вивчення підходів, методик і програм підготовки військових фахівців за стандартами НАТО, з метою їх впровадження в освітній процес і приведення його у відповідність до найвищих світових стандартів підготовки військових юристів. Задля цього факультет бере участь у співробітництві з представниками НАТО, починаючи з 2013 року, в рамках Програми «Удосконалення військової освіти» (Defence

Education Enhancement Program). Так, з лютого 2015 року, в рамках виконання Програми ДЕЕР щодо вдосконалення знань англійської мови та навчального курсу “Лідерство в сфері освіти”, залучається науково-педагогічний склад Військово-юридичного інституту.

З урахуванням підтримки, в рамках діяльності Комісії «Україна – НАТО» країнами-членами НАТО курсу реформ оборонної сфери України та необхідності забезпечення демократичного цивільного контролю над військовою складовою держави, як одного з ключових елементів реформ, в освітній процес Військово-юридичного інституту було внесено певні корегування які в подальшому налагодили підготовку висококваліфікованих кадрів.

Нині університет володіє великою кількістю аудиторій, навчально-виховних та адміністративних споруд. Його матеріально-технічна база складається з 20 навчальних корпусів, Палацу студентів, навчально-бібліотечного комплексу, спортивних, культурно-розважальних та лікувально-оздоровчих комплексів, адміністративно-господарських будівель, електронного (лазерного) тиру з програмним забезпеченням тощо. Навчальні корпуси мають комфортабельні лекційні, актові, читальні зали, лінгафонні класи, комп’ютерні класи, зали засідань.

Наукова складова освітнього процесу є досить широкою та розгалуженою, вона включає значний обсяг діяльності і полягає у активній участі курсантів у роботі профільних наукових гуртків, написанні наукових праць (тезисів наукових конференцій, наукових статей, робіт, виступів-доповідей) та їхньому захисті з подальшим розвитком наукової перспективи.

Дотримуючись принципу паритету теоретичної і практичної підготовки, Військово-юридичний інститут у повній мірі забезпечує курсантам можливість проходження навчальної практики і стажування вже починаючи з другого навчального курсу. Майбутні офіцери юстиції направляються у військові підрозділи та з’єднання Збройних Сил України, Національної Гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту й в інші військові формування для проходження практики і стажування на посадах офіцера юридичної групи, помічника командира частини з правових питань. Перебування у складі військових підрозділів, зокрема і тих, що мають значний бойовий досвід участі у подіях на сході України, проходження військової служби на офіцерських посадах, ви-

конання функцій пов'язаних з практичним застосування законодавства формує у курсантів уявлення про майбутню посаду та вимоги до професійного рівня юридичних фахівців на військовій службі, що лише забезпечує постійне вдосконалення освітнього процесу та його оптимізації у відповідності з сучасними реаліями військової служби.

Військово-юридичний інститут виконує завдання з підготовки освічених спеціалістів в галузі права в повному обсязі. Вважаємо, що освіта у Військово-юридичному інституті робить вирішальний внесок у виховання майбутніх офіцерів юстиції. У той час випускники у майбутньому зроблять свій внесок в розбудову новітніх Збройних сил України, що будуть повністю сумісними з підрозділами країн-членів Альянсу та виконуватимуть важливу роль у діяльності сектору безпеки та оборони України.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про національну безпеку України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241).
2. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/index.htm>(дата звертання: 20.08.2020).
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 439 «Про реорганізацію військово-юридичного факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого».
4. Спільна директива Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України від 27 липня 2019 року №Д-322/1/6дск «Про проведення додаткових організаційних заходів у Збройних Силах України в 2019 році».
5. Спільний наказ Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 02.07.2019 № 341/919 «Про заходи щодо реорганізації військово-юридичного факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого з 01 вересня 2019року».

Віктор Павленко,

провідний науковий співробітник, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

Вікторія Павленко,

науковий співробітник, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

Сучасний етап розвитку Української держави – це період соціально-економічного та суспільно-політичного напруження, яке підсилюється перманентним станом військового протистояння та створенням нових військових ризиків з боку РФ. Незаконна анексія частини української території, окупація східних регіонів, підтримка терористичних організацій з боку РФ – усе це як ніколи актуалізує роль Збройних сил України в процесах державотворення. Незважаючи на те, що Збройні сили України повинні бути аполітичними, перебувати за межами будь-яких суспільно-політичних процесів, що відбуваються всередині держави, саме вони часто стають тим базисом, тією запорукою безпекового середовища та реалізації системи національних цінностей, на які покладається суспільство та нація в процесі свого цивілізаційного розвитку.

Усе це обумовлює певну особливість тієї ролі, яку держава покладає на військовослужбовців. Захист суверенітету держави, забезпечення недоторканності державних кордонів та національної безпеки – це ті функції армії, які держава покладає на неї, як на власний апарат сили, державного примусу, застосування якого є обов'язковим для захисту власної державності.

Обов'язок захищати державу, захищати національні цінності та свій народ – це та місія, яку несуть військовослужбовці, добровільно приймаючи на себе присягу служити й захищати. Те місце, яке займають військовослужбовці в суспільстві, з урахуванням викладеного дає їм всі підстави на рівні самовідчуття перебувати на особливому положенні, займати окреме соціальне місце, відчувати певні емоції та відчуття, пов'язані із пошаною за власну справу. Насправді ж суспільство визначає реальне становище та положення армії в державі.

Якщо армія – це інструмент апарату держави, що використовується для утримання влади, виступає засобом забезпечення тоталітарного або авторитарного режиму, застосовується для придушення акцій громадської непокори чи суспільного протесту, то це обумовлює зовсім інше ставлення до армії та військовослужбовців, а також їхню самоідентифікацію в соціумі.

Наприклад, відповідно до ст. 17 Конституції України Збройні Сили України відповідають за «оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності» [1]. На рівні Конституції України визначаються можливі контури модусів поведінки військовослужбовців в процесі реалізації ними, покладених державою та Конституцією України, функцій.

Вони є занадто загальними, мають вигляд імперативів щодо функціонування армії як державного інституту, а не суспільного, як елементу апарату держави, який має чітко виражений зовнішньополітичний прояв, оскільки може застосовуватися для захисту держави від зовнішніх ворогів. Конституція України визначає стратегічні напрями реалізації державної політики щодо військовослужбовців, основні детермінанти такої політики, систему державних гарантій їхніх соціальних та інших прав, правового становища.

Як зазначає Б.М. Шамрай, гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні – це закріплені в Конституції та гарантовані державою можливості, які дозволяють обирати вид своєї поведінки, користуватися представленими благами для задоволення своїх особистих і суспільних потреб та інтересів особам, які проходять військову службу. Вони регулюють важливі життєві зв'язки військовослужбовців з державою і відповідно за своєю юридичною природою мають ознаки, про які йшлося раніше [5, с. 17]. Конституція України є системоутворювальним нормативно-правовим актом, її норми якої деталізуються, розкриваються в законах та інших підзаконних нормативних актах, що приймаються з метою створення всебічного органі-

заційно-правового забезпечення конкретної сфери суспільних відносин. Ними визначаються основні засади захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Деталізація такого захисту відбувається вже на рівні законів України, а саме:

Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», глава VIII якого закріплює, що державні гарантії в сфері правового і соціального захисту громадян України, які виконують конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, забезпечуються відповідно до законів України «Про Збройні Сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей» та інших законів [3];

Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, встановлює єдину систему їхнього соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їхніх сімей в економічній, соціальній та політичній сферах сприятливі умови для реалізації їхнього конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі [4].

Таким чином, держава створює цілу систему захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей засобами законодавчих актів, якими регулюються окремі сегменти реалізації ними прав людини і громадянина з урахуванням особливостей, які визначаються конституційно-правовим статусом армії як елемента системи державного примусу. Разом з тим, держава накладає і суттєві обмеження на реалізацію військовослужбовцями частини прав, які є елементом природних прав людини, зокрема в політичній сфері. Обов'язок щодо захисту Вітчизни є добровільним вибором особи, а тому передбачається, що така особа знає, що при несенні військової служби вона наділяється таким правовим статусом, який передбачає існування обмежень тих чи інших прав і свобод.

У цьому контексті ми не можемо говорити про обмеження прав військовослужбовців як громадян України державою, оскільки особа самостійно обирає вступ на військову службу, за винятком солдат

строкової служби. Для останніх обмеження низки прав людини є тимчасовим, зокрема права на страйк, або інших форм прояву громадянської непокорі, висловлень громадянського протесту.

Правовий та соціальних захист військовослужбовців – це функції держави. Вони передбачають встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їхньої службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [2, с. 6]. Отже, ми доходимо висновку, що природа державного забезпечення та гарантування прав і свобод військовослужбовців є похідною від природи їхнього правового статусу, особливостей законодавчого регулювання їхньої професійної діяльності, специфіки завдань, які покладає на Збройні сили України держава. Видається, зокрема, що обмеження низки громадянських прав і свобод військовослужбовців некоректно поєднувати із повнотою реалізації ними прав, зокрема політичних, громадянських, в силу того, що військовослужбовці мають легальне право застосовувати заходи примусу, застосовувати спеціальні навички та знання, а отже, їхнє використання в процесі будь-якого волевиявлення може призвести до негативних суспільно-політичних наслідків та викривлення правової дійсності й балансу інтересів в суспільстві.

Військовослужбовці залежать від держави в контексті соціального, матеріального, побутового та іншого забезпечення. Логічним є ризик того, що військовослужбовці, прагнучи до збереження певного рівня забезпечення, можуть зловживати іншими громадянськими правами або нехтувати ними у випадку відсутності обмежень у їхній реалізації. Тому конституційно-правовий статус військовослужбовців, специфіка тієї функції, яку вони виконують у державі, а також той факт, що вони належать до апарату держави, її силового блоку – усе це обумовлює природну об'єктивність необхідності накладення певних обмежень на повноту реалізації тих чи інших громадянських прав особам, що несуть військову службу, та членам їхніх сімей.

Ці обмеження не накладаються державою на осіб, а є елементом правового статусу військовослужбовців, який закріплюється на законодавчому рівні. Комплекс прав та обов'язків військовослужбовців та членів їхніх сімей є загальновідомим, а тому особа робить самостій-

ний вибір потенційного обмеження одних прав та отримання додаткових соціальних й правових гарантій для себе і членів своєї родини, з іншого боку. Все це обумовлює необхідність подальших досліджень щодо проблематики визначення найбільш оптимального балансу між обмеженими та додатковими правами й інтересами військовослужбовців, зокрема їхніми громадянськими правами і свободами.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Лукічов В., Арнаутова В., Нікітюк Т., Кучеренко С. Основні права військовослужбовців в українському законодавству. – Київ: ОБСЄ в Україні. 2019. 40 с.
3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
5. Шамрай Б.М. Гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні та їх обмеження. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 16–23

*Максим Данышин,
доктор юридичних наук, професор, Військово-юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ І ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19

1. На сучасному етапі розбудови дійсно правової держави в Україні з розвинутими демократичними цінностями, в умовах економічної та політичної нестабільності, значного збільшення злочинності перед правоохоронними органами держави постає проблема забезпечення громадської безпеки, захисту населення від злочинних проявів. Особливо гостра вона акцентується на фоні вже тривалого збройного конфлікту на сході нашої країни. Окрім реальних загроз сфері оборони та Національної безпеки держави цей конфлікт є своєрідним «спусковим гачком» запуску динамічних процесів видозміни криміногенної ситуації на території всієї країни. Вже зараз можливо констатувати, що за останні роки змінився механізм злочинної поведінки: способи вчинення злочинів стали більш жорстокими та технічно оснащеними з більш частим використанням вогнепальної зброї та вибухових речовин, бойової стрілецької зброї; змінився соціально-психологічний портрет сучасного злочинця – він значно помолодів, має бойовий досвід, цинічне відноситься до цінностей соціуму й чужого страждання, людського життя, мотивований виключно матеріальними цінностями та благами тощо. Так само збройний конфлікт та пов'язані з ним соціальні перетворення українського суспільства вплинули на видозміну державного алгоритму стримування та протидії злочинності в країні – під тиском нових погроз, в умовах значного оновлення кримінального процесуального законодавства, змінилася сама модель організації досудового розслідування правопорушень, з'явилися нові правоохоронні органи, йде перерозподіл повноважень існуючих, налагоджений новий механізм їх взаємодії та звітування тощо. Тільки з часом буде зрозумілим наскільки виправдані та ефективні такі перетворення, але вже зараз можливо констатувати значну видозміну сучасної загальної злочинності під впливом, з одного боку, тривалого збройного конфлікту в країні, а з іншого, новітнього виклику всесвіт-

нього масштабу – пандемії COVID-19 та соціальних, економічних та політичних її наслідків на український соціум.

2. Збройний конфлікт знаходиться в безпосередньому зв'язку зі збільшенням якісних та кількісних показників злочинності в країні. На жаль, поряд з появою нових форм злочинної поведінки, значно загострилась ситуація з незаконним використанням вогнепальної зброї. Взагалі, одними з найнебезпечніших злочинів, є злочини, що вчиняються зі зброєю, жертвами котрих стають іноді пересічні громадяни, діти, жінки та літні люди, які просто опинилися поряд з місцем злочину. Саме зараз значно збільшилась кількість не облікованої зброї. Це автоматична, нарізна, бойова міцна та сучасна зброя. Як слідство у динамічній прогресії збільшуються показники злочинності, в яких особливе місце займають злочини, що вчиняються з використанням зброї. Вони характеризуються професіоналізацією та організованістю, а також збільшенням її корисливої та насильницької направленості. Вчинення злочинів з використанням зброї є наслідком нестабільності соціально-політичних та економічних процесів у країні.

Соціально-економічні та політичні зміни в Україні супроводжуються якісними змінами злочинності. Посиленню криміногенної обстановки у державі сприяє багато чинників, серед яких – незаконний обіг зброї. Тільки за ст. 263 КК України згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України зареєстровано злочинів у 2013 р. – 6849, 2014 р. – 6914, 2015 р. – 6899, 2016 р. – 6307, 2017 р. – 7776, 2018 р. – 7262, 2019 р. – 6204 [1]. Однак зброя є предметом й інших злочинів. В теперішній час в Україні спостерігається неконтрольований ріст незаконного обігу різних видів зброї, що інтенсивно поширюються серед населення та у кримінальному середовищі. Значна частина такої зброї незаконно потрапляє в усі без виключення регіони України із зони проведення Операції Об'єднаних сил. Це є ключовим фактором, який ускладнює криміногенну обстановку в цілому на загальнодержавному рівні і, зокрема, призводить до різкого підвищення кількості злочинів загальнокримінальної спрямованості. Суспільна небезпека незаконного обігу зброї полягає у створенні «сприятливих умов» для вчинення більш тяжких злочинів, оскільки сама зброя несе потенційну загрозу життю і здоров'ю людей, незалежно від наявності або відсутності наміру застосовувати її за призначенням [2].

При аналізі сучасних випадків незаконного обігу зброї в Україні слід зазначити ще один важливий фактор – це певні недоліки у роботі правоохоронних органів, пов'язані зі зменшенням їх професіоналізму, кадровим дефіцитом, що негативно впливає на результати розслідування кримінальних правопорушень. Вважаючи складність розслідування незаконного обігу зброї, слідчому необхідно не тільки володіти всім комплексом правових професійних знань, а й вміло використовувати у своїй діяльності спеціальні знання, які значно розширюють можливості у збиранні, дослідженні та використанні доказової інформації.

3. Загальносвітова практика вказує на значне збільшення показників злочинності за останній період у світі в умовах пандемії COVID-19. Саме на видозмінну сучасної злочинності, виявлення особливостей та тенденцій розвитку криміногенної обстановки під впливом карантинних та обмежувальних заходів у країнах Європейському Союзі звернули прискіпливу увагу [3; 4]. За даними провідних аналітиків Європолу ситуація з розповсюдженням злочинних форм поведінки буде тільки зростати у майбутньому та знаходиться у кореляційній залежності від показників економічного спаду або зростання та рецесії або розвитку економік країни Європи. Так, вже зараз в окремих країнах значно трансформувалася механізм шахрайства, осучаснилися форми злочинної поведінки, активно використовується паніка та страх серед населення перед вірусом для досягнення злочинної мети та оману, шахрайство стає більш професійним за рахунок трансформації організованої злочинності (мафії), наприклад, за даними останнього аналізу видозміни сучасної злочинності у Італії. Тому, на фоні, факторів, які теж характеризують сучасну економічну, політичну та соціальні сфери життєдіяльності України можливо констатувати ще більш загострення криміногенної ситуації у нас в країні у найближчій перспективі. На жаль, у динамічній прогресії вже зараз збільшуються показники злочинності, в яких особливе місце займають злочини, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями. Аналіз останніх подій в країні, які пов'язані з підготовкою до місцевих виборів, оголошенням «червоних», «жовтих» та «зелених» зон розповсюдження епідемії, розподілом «медичних» коштів на місцях, свідчить про зацікавленість ОЗУ до участі за допомогою ко-

румпованих представників різних гілок влади та правоохоронних органів до розподілу державних грошей передбачених на стримування COVID-19 та подолання його наслідків в Україні.

4. Різні злочинні угруповання діють на професійній основі, добре технічно оснащені, озброєнні, використовують політичне прикриття, мають тісні зв'язки з представниками влади та мають власні грошові бюджети. Серед членів вітчизняних ОЗУ прийняти чітка ієрархія та розподіл ролей [5]. Останнім часом вже частіше у злочинних намірах використовується соціальне напруження в українському суспільстві, пов'язане з наслідками озброєного конфлікту на Сході України – переміщення біженців, неконтрольоване на ранніх стадіях конфлікту обіг бойової зброї, відсутність програми ефективної адаптації військовослужбовців до мирного життя, економічний та соціальний занепад районів прифронтової зони. Окремим з названих проблем вже приділяється прискіплива увага дослідників [6]. На цьому тлі загострило ситуацію розповсюдження пандемії COVID-19: злочинці фальсифікують фармацевтичні препарати, лобіюють медичні заходи, які наносять пряму шкоду державній економіці, розвивають тіньовий ринок медичних та лікарських засобів, монополізують за допомогою впливу корумпованих представників влади розподіл бюджетних коштів, розповсюджують серед населення паніку тощо.

5. Таким чином, зараз найбільш гостро перед українським суспільством постає завдання ефективно протидіяти новим соціальним викликам, одними з котрих є стримування нових форм злочинності. Характерною рисою яких є видозміна сучасного злочинця, поява нових способів вчинення злочинів з використанням соціальних наслідків збройного конфлікту та пандемії COVID-19. Криміналістика, як наука, яка по праву знаходиться на передньому краї розслідування будь якого злочину, має у своєму арсеналі ефективні методичні поради розкриття незаконного обігу зброї, пропонує практиці вже апробовані алгоритми дій розкриття окремих медичних злочинів [7], зараз повинна сконцентрувати увагу на розробленні сучасної криміналістичної методики розслідування злочинів, які вчиняються членами організованих злочинних угруповань які використовують соціальні наслідки збройного конфлікту в країні та впливу пандемії COVID-19 на економіку держави.

Список використаної літератури:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Генеральна прокуратура України. URL: [http:// www. gp.gov. ua/ ua/ stst2011. html?dir_id=110381&libid=100820](http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820);
2. Андреев Д. Основи формування загальної методики розслідування незаконного обігу зброї. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 5 (Vol. 2). С. 13–17.
3. Доклад Європола: «Пандемічний спекулянт: як злочинці експлуатують кризу COVID-19» [березень 2020 рік];
4. Доклад Міжнародної дослідницької організації «Global Initiative Against Transnational Organized crime»: «Злочинність та вірус. Вплив пандемії COVID-19 на організовану злочинність» [квітень 2020 рік];
5. М. Danshyn, Т. Kaganovska, О. Holovko. Interaction in the crime investigation: theoretical background // *Baltic Journal of Economic Studies*/ 2018/ Vol.4. No43. P.99–103
6. Буряк О. О., Гіневський М. І., Катеруша Г. Л. Військовий синдром «АТО»: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні. Зб. наук. праць Харківського університету Повітряних Сил. 2015. Вип. 2 (43). С. 176–181.
7. Данышин М. В., Беспалова О. И., Денисов С. Ф., Денисова Т. А., Костенко М. В. Ятрогенные преступления: вопросы методики расследования // *Georgian Medical News* / № 5 (290). 2019. P.163–170.

*Олександр Кривенко,
кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського*

*Вікторія Ігнатенко,
старший офіцер, Головне управління Національної гвардії України*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ЗАВДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до складу сил безпеки і сил оборони держави.

Підпорядковуючись Міністерству внутрішніх справ України, Національна гвардія України виконує завдання із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій[1, ст.1].

В Законі України «Про Національну гвардію України» також визначено, що Національна гвардія України є основним суб'єктом з припинення масових заворушень та при здійсненні заходів щодо припинення масових заворушень координує діяльність сил та засобів правоохоронних органів, залучених до припинення зазначених протиправних дій[1, ст.2 п.3].

Під час виконання завдань із забезпечення громадської безпеки та охорони громадського порядку важливим є питання захисту життя і здоров'я особового складу, що залучається. Тому одним із важливих питань підготовки та організації таких завдань є володіння інформацією про оперативну обстановку та своєчасний прогноз намірів і дій радикально налаштованих громадян (груп). Без розвідувального забезпечення не можливе успішне та ефективне виконання завдань щодо припинення масових заворушень.

Основним завданням розвідувального забезпечення є надання розвідувальної інформації та оцінок для забезпечення ситуаційної обізнаності командирів щодо обстановки та розвідувальних даних, необхідних для забезпечення виконання поставлених завдань.

Залежно від залучених сил і засобів, характеру завдань, які виконуються, способів добування розвідувальних відомостей для забезпечення ефективного виконання правоохоронних завдань Національною гвардією України можна виділити комплекс заходів та дій, що здійснюється в інтересах підготовки та у процесі забезпечення громадської безпеки та охорони громадського порядку під час проведення масових заходів із залученням великої кількості громадян, мітингів, зборів і т. ін. В ході проведення таких заходів для забезпечення інформаційної обізнаності про оперативну обстановку командирів та прийняття ними ефективних рішень на застосування підрозділів проводиться моніторинг обстановки за допомогою збору даних з відкритих джерел інформації та за допомогою безпосереднього комунікативного контакту на місці масового заходу, а також здійснення повітряного моніторингу за допомогою безпілотних авіаційних комплексів. На часі постало питання виділення цього комплексу заходів в окремий вид тактичної розвідки, що здійснюється під час виконання завдань з охорони громадського порядку. На наш погляд, такий вид розвідки можливо назвати тактико-комунікативною розвідкою.

У мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони. В ході реформування Збройних Сил України та приведення системи поглядів на розвиток розвідки до стандартів НАТО, змінюються підходи до підготовки, планування, організації розвідувального забезпечення при веденні об'єднаних операцій та бойових дій. Тому, для забезпечення взаємосумісності та ефективного виконання завдань, як в силах безпеки так і в силах оборони для Національної гвардії України необхідно проведення аналогічного перегляду основоположних документів з питань організації розвідувального забезпечення для виконання завдань Національної гвардії України.

В залежності від виконання Національною гвардією суто правоохоронних функцій, або суто військових, або правоохоронних функцій із застосуванням військових методів і засобів, діяльність Національної

гвардії України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони держави, вимагає проведення заходів з розвідувального забезпечення виконання її завдань. Тому, першочерговим є завдання розроблення Доктрини розвідувального забезпечення Національної гвардії України, для визначення концептуальних засад, принципів та завдань розвідувального забезпечення Національної гвардії України.

Проведення аналізу даних з відкритих джерел інформації, даних та відомостей, отриманих у процесі моніторингу обстановки під час забезпечення громадської безпеки та охорони громадського порядку, виділення критичних чинників та прогнозування розвитку подій може значно підвищити ефективність застосування підрозділів та підвищити безпеку життя і здоров'я особового складу, що залучається.

Врегулювання питань існування розвідувального забезпечення виконання завдань Національної гвардії України, необхідно, нарешті, визначити та закріпити в нормативних документах, та внести відповідні зміни до Закону України «Про Національну гвардію України».

Список використаної літератури:

1. Про Національну гвардію України. Закон України № 876-VII від 13 березня 2014 року // Відомості Верховної Ради України.- 2014.- № 17. Ст. 594.
2. Кривенко О.В., Клібанський Ш.П., Ігнатенко В.Л., Гриняк В.П. Нормативно-правове регулювання розвідувального забезпечення Національної гвардії України, Честь і закон, № 2- 2020, ст.129–134

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 407–409 КК УКРАЇНИ

Розкриття особливостей розслідування того чи іншого кримінального правопорушення дозволяє констатувати, що вирішення питання стосовно підслідності конкретного кримінального провадження органу досудового розслідування певного відомства має визначальний характер, адже саме роль суб'єкта, який здійснює досудове розслідування злочинного діяння, а відтак, і фактичне збирання доказів є пріоритетним у процесі доказування. З огляду на це, проведення досудового розслідування органом, до підслідності якого не віднесено кримінальне провадження, може призвести, зокрема, до визнання отриманих під час його здійснення фактичних даних недопустимими як докази та інших негативних наслідків.

Підкреслимо, що правила про підслідність гарантують не лише якість досудового розслідування, а й опосередковано забезпечують дотримання прав учасників кримінальної процесуальної діяльності на законного слідчого, прокурора (як і права на суд, створений законом), гарантуючи їм можливість правильно адресувати свої звернення (заяви, скарги, клопотання). При цьому відмова у реалізації даного права, тобто коли має місце довільне порушення правил підслідності, породжує сумніви в неупередженості органу досудового розслідування, який, можливо, призначений *ad hoc* [1, с. 347].

Аналіз нормативних положень ст. 216 КПК дозволяє зробити висновок про те, що при встановленні підслідності Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) законодавцем використано такий її вид як предметно-персональна підслідність, основними критеріями визначення якої є родовий об'єкт злочину та статус суб'єкта протиправного діяння. Так, законом до повноважень слідчих цієї інституції віднесено, у тому числі, злочини проти встановленого порядку проходження військової служби, які до цього належали до підслідності військових

прокуратур, і питання доцільності та раціональності таких змін на сьогодні не втрачають своєї актуальності.

На нашу думку, такий підхід законодавця є не зовсім зрозумілим та виваженим, оскільки нормативні положення щодо віднесення повноважень на здійснення досудового розслідування військових злочинів до компетенції ДБР викликають ряд запитань та обґрунтованих сумнівів щодо відповідності окреслених приписів КПК завданням діяльності цього органу, який фактично має здійснювати досудове розслідування злочинів цієї категорії та забезпечувати дотримання правопорядку і дисципліни у ЗСУ. Зважаючи на ці міркування, постає абсолютно логічне запитання про те, чи має реальну можливість названий державний орган не лише якісно здійснювати розслідування злочинів, пов'язаних із ухиленням від проходження військової служби, а й пристосуватися у своїй діяльності до специфічних умов, викликаних наявністю особливого періоду в Україні, що, актуалізує потребу створення спеціального правоохоронного органу з повноваженнями на здійснення досудового розслідування військових злочинів.

У контексті досліджуваного питання вважаємо за доцільне відзначити, що з моменту початку хвиль мобілізації кількість встановлених фактів самовільного залишення військової частини, дезертирства й ухилення від військової служби різними способами зросла в десятки разів. Так, порівняння статистичної інформації, що представлена нижче у таблиці, дозволяє наочно побачити відповідну негативну динаміку:

Військові злочини по роках	Загальна кількість облікованих злочинів	Злочини, в яких особам повідомлено про підозру	Злочини, по яких обвинувальний акт направлено до суду	Злочини, щодо яких кримінальне провадження закрито
2013	369	232	222	367
З них ст. 407 КК	25	22	21	6
З них ст. 408 КК	5	3	2	0
З них ст. 409 КК	15	23	13	18
2014	4153	2240	851	365
З них ст. 407 КК	1814	939	312	96
З них ст. 408 КК	1061	762	69	22

Військові злочини по роках	Загальна кількість облікованих злочинів	Злочини, в яких особам повідомлено про підозру	Злочини, по яких обвинувальний акт направлено до суду	Злочини, щодо яких кримінальне провадження закрито
З них ст. 409 КК	81	48	44	12
2015	6213	4756	2338	1097
З них ст. 407 КК	3927	3173	1556	455
З них ст. 408 КК	997	901	159	33
З них ст. 409 КК	57	40	24	27
2016	3650	2596	2007	711
З них ст. 407 КК	2345	1898	1572	234
З них ст. 408 КК	386	331	107	47
З них ст. 409 КК	14	8	6	7
2017	4577	2981	2596	503
З них ст. 407 КК	3204	2424	2173	178
З них ст. 408 КК	451	292	185	19
З них ст. 409 КК	17	8	7	8
2018	3694	1742	1538	248
З них ст. 407 КК	2790	1557	1382	104
З них ст. 408 КК	202	64	48	3
З них ст. 409 КК	23	3	3	3
2019	3616	1660	1544	326
З них ст. 407 КК	2464	1424	1330	103
З них ст. 408 КК	189	94	87	17
З них ст. 409 КК	14	6	5	9
I півріччя 2020	2291	637	574	116
З них ст. 407 КК	1624	498	461	56
З них ст. 408 КК	71	41	36	4
З них ст. 409 КК	16	7	3	2

Як вбачається із таблиці, у 2013 році зареєстровано 369 військових злочинів, у 2014 – 4153, у 2015 – 6213, у 2016 – 3650, у 2017 – 4577, у 2018 – 3694, у 2019 – 3616, у I півріччі 2020 – 2291. Серед вказаних злочинів кримінальні правопорушення, передбачені статтями 407–409

КК, становлять: у 2013 р. – 45, у 2014 р. – 2956, у 2015 р. – 4981, у 2016 р. – 2745, у 2017 р. – 3672, у 2018 р. – 3015, у 2019 р. – 2667, у I півріччі 2020 р. – 1711. Питова вага цього виду злочинів у загальній кількості військових злочинів зросла з 12 % у 2013 році і до 71,1% у 2014, 80,1% у 2015, 75,2% у 2016, 80,2% у 2017, 81,6% у 2018, 73,8% у 2019 роках та 74,6% у I півріччі 2020. При цьому у 2014 році повідомлено про підозру 59,1% осіб у вчиненні окресленої категорії злочинів від загальної кількості зареєстрованих військових злочинів, у 2015 р. – 82,5%, у 2016 р. – 81,49%, у 2017 р. – 74,18%, у 2018 р. – 53,9%, у 2019 р. – 57,1% та у I півріччі 2020 -31,9%, що свідчить про досить ефективну роботу слідчих військових прокуратур і ставить раціональні питання про можливість в особливих умовах (під час перебування військових з'єднань у бойовій обстановці та в умовах ведення ними бойових дій) ефективно функціонувати новоствореному органу – ДБР.

Також варто вказати на той факт, що у 2014 році повідомлено особам про підозру у вчиненні військових злочинів у 53,9% кримінальних проваджень від загальної кількості зареєстрованих кримінальних проваджень про військові злочини, у 2015 р. – 76,5%, у 2016 р. – 71,1%, у 2017 р. – 65,1%, у 2018 р. – 47,1%, у 2019 р. – 45,9% та у I півріччі 2020 р. -27,8%. Отже, виходячи із цих статистичних даних слід констатувати, що незначене падіння зазначених результатів відбулося ще упродовж 2018–2019 років, оскільки з листопада 2017 слідчі військової прокуратури втратили повноваження щодо реєстрації кримінальних проваджень про військові злочини, однак описані вище результати роботи ще інтенсивніше знизились у I півріччі 2020, коли досудове розслідування військових злочинів лягло виключно на плечі слідчих ДБР.

Іншим проблемним питанням здійснення досудового розслідування військових злочинів є швидкий виїзд на місце події для оперативного проведення його огляду ще до реєстрації кримінального провадження для фіксації слідів кримінального правопорушення. Так, діюча структура ДБР фактично пристосована до адміністративно-територіального поділу країни та передбачає собою функціонування семи територіальних управлінь, які поширюють свою діяльність практично на всю територію України та знаходяться у семи обласних центрах відповідно до ст. 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань». У свою чергу віддаленість цих

територіальних управлінь до деяких військових частин та підрозділів Державної прикордонної служби в зоні їх діяльності інколи перевищує 300 кілометрів, що не дозволяє говорити про будь-яку об'єктивну можливість здійснення оперативного виїзду на місце події. У свою чергу система військових прокуратур зі слідчими побудована залежно від військово-адміністративного поділу території України, що передбачає розмежування території держави на військово-адміністративні зони (райони) в інтересах забезпечення оборони України.

Наявність особливої територіальної юрисдикції пояснюється тим, що військові прокуратури повинні бути максимально оптимізовані й адаптовані до організаційної структури та дислокації певних військових формувань. У разі потреби вони матимуть можливість передислокації разом із військами [2, с. 38].

Як варіант виходу із ситуації, що склалась, є створення спеціалізованого органу задля розслідування злочинів у воєнній сфері. Збройна агресія проти України зумовила об'єктивну необхідність у наближенні створюваної на сучасному етапі системи органів військової юстиції України до стандартів розвинених держав. Ідея створення Військової поліції в Україні та відповідні законопроекти розробляються протягом всього періоду існування нашої держави, однак на законодавчому рівні закріплення даного інституту наразі відсутнє.

Надзвичайна актуальність і безумовна важливість даного проблемного питання як для правозастосування, так і для доктрини кримінального процесу вимагають його подальшої ґрунтовної розробки на рівні теоретико-прикладних досліджень та уваги з боку законодавчого органу. Втім, відсутність прогностичної правової політики держави, спрямованої на системний розвиток правового регулювання сфери національної безпеки України в цілому та військової юстиції зокрема, а також нормативних приписів кримінального процесуального законодавства, яке б відповідало реальним потребам сучасної правозастосовної практики, негативно позначається на ефективності процесуальної діяльності та виконанні завдань кримінального провадження.

Разом із тим, згідно з положеннями розділу II Пріоритетів діяльності органів правопорядку та прокуратури у сфері кримінальної політики на 2020 рік до вказаних напрямів та сфер їх діяльності відносяться, зокрема, швидке та всебічне розслідування і притягнення до

відповідальності правопорушників за воєнні злочини, злочини проти основ національної безпеки та злочини, вчинені у сфері оборонно-промислового комплексу [3].

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процес : підручник / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» ; за ред. В. Я. Тація та ін. Харків : Право, 2013. 824 с.
2. Козачук О. Особливості правового статусу військового прокурора / О. Козачук // Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 3. С. 36–41.
3. Пріоритети діяльності органів правопорядку та прокуратури у сфері кримінальної політики на 2020 рік. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/priorities2020>.

*Любомир Зіняк,
кандидат юридичних наук, Військово-юридичний інститут Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

УЧАСТЬ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В ГУМАНІТАРНИХ МІСІЯХ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ) є міжнародною неурядовою організацією, цілі й завдання якої мають виключно гуманітарний характер і полягають в тому, щоб захищати життя й гідність людей, які постраждали через збройні конфлікти та інші ситуації насильства, і надавати їм допомогу. МКЧХ є єдиною незалежною від урядів організацією, на яку покладено завдання стежити за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП).

Активна участь МКЧХ в процесі прогресивного розвитку міжнародного гуманітарного права свідчить про те, що МКЧХ перетворюється на організацію, що володіє окремими ознаками міжнародної міжурядової організації. Справді, з волі держав, у договірних джерелах міжнародного гуманітарного права зафіксований ряд повноважень МКЧХ у сфері сприяння реалізації і поширення міжнародного гуманітарного права, контролю за його дотриманням та участі в міжнародній гуманітарній діяльності.

Захист людського життя, гідності та свободи людини є однією з найважливіших цілей міжнародного гуманітарного права. Якщо воно застосовується належним чином, відповідно, тоді воно надає необхідний захист тим, хто потребує допомоги в умовах збройного конфлікту. Його норми мають на меті захистити цивільне населення, а також осіб, позбавлених свободи, тих, хто зазнав поранення під час війни, і тих, хто перебуває в умовах військової окупації. Сторони в збройному конфлікті зобов'язані виконувати і поважати ці правові норми, а міжнародне співтовариство повинно забезпечувати таке дотримання. Тому існування і ефективне функціонування МКЧХ є вимогою цивілізованого суспільства.

МКЧХ в Україні залучається як нейтральний посередник між сторонами збройного конфлікту, що ставить на меті максимально полегшити життя цивільного населення, що проживає в зоні збройного

конфлікту на сході України, а також сприяти сторонам протистояння у вирішенні гуманітарних проблем.

Свою діяльність на території України МКЧХ розпочав на підставі Закону України від 4 червня 2004 року № 1759-IV Про ратифікацію договору між Урядом України і Міжнародним Комітетом Червоного Хреста про відкриття місії МКЧХ в Україні [1]. Варто зазначити, що цей Договір був підписаний 05.12.1995 року і тільки у 2004 році відбувся процес його ратифікації[2].

Відповідно до ст. 1 Договору 1995 р. у сфері публічних відносин статус Місії МКЧХ в Україні відповідає статусові інших органів міжурядових організацій. Стаття 2 Договору 1995 р. визначає правосуб'єктність Місії як суб'єкта приватного права. Так, Місія МКЧХ користується правами юридичної особи, може брати на себе зобов'язання по контрактах, порушувати судові позови і набувати права, а також купувати і позбуватися рухомого і нерухомого майна.

Варто відзначити, що Місія МКЧХ у мирний час була відізнана з України. Однак, у квітні 2014 році, через окупацію Російською Федерацією АР Крим та агресію в східних областях України вона відновила свою діяльність задля захисту жертв збройного конфлікту. Зараз МКЧХ в Україні представляють біля 600 співробітників, які працюють в офісах у Києві, Слов'янську, Сєверодонецьку, Маріуполі, Донецьку, Луганську та Одесі.

Під час збройних конфліктів міжнародного або неміжнародного характеру, МКЧХ надає захист та допомогу жертвам як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення, зокрема – військовополоненим, цивільним інтернованим особам, пораненим, мирному населенню на окупованій території тощо. Проте неоціненним є вклад МКЧХ саме в період збройних конфліктів.

У період збройного конфлікту на сході України МКЧХ визначив такі основні стратегічні напрями свого функціонування: посилення сфери своєї діяльності (Комітет збільшив актуальність та ефективність підтримки, яку він надає особам, постраждалим у результаті збройних конфліктів та інших ситуацій насильства); зміцнення контексту алізованого багатопрофільного реагування на існуючі виклики; оптимізація продуктивності (забезпечення належного балансу між досягненням узгодженості в рамках всієї організації та підтримкою оперативної гнучкості в управлінні її роботою) [3].

Конфлікт на сході України знищує життя та засоби до існування людей, які стали заручниками тільки тому, що перебувають у зоні ведення бойових дій. Тому поруч із стратегічними напрямками своєї діяльності та у відповідь на зростання гуманітарних потреб та задля подолання економічних труднощів Місія МКЧХ зосередила свою діяльність на допомозі найуразливішим категоріям населення, що живуть по обидві сторони неподалік від лінії зіткнення в Донецькій і Луганській областях. Йдеться про забезпечення продуктами харчування, предметами гігієни або грошовими коштами, підтримка системи охорони здоров'я, надання ліків, перев'язувального матеріалу для лікарень і медичних пунктів, а також організація для медичних працівників тренінгів із невідкладної допомоги пораненим і хворим у результаті військових дій.

У 2020 році МКЧХ в Україні визначив такі основні завдання: розвиток діалогу із сторонами конфлікту та іншими відповідними зацікавленими сторонами щодо його нейтральної, неупередженої та незалежної гуманітарної ролі з метою розширення доступу до постраждалих від конфлікту людей з обох сторін лінії зіткнення; підтримка водопостачальних компаній, закладів охорони здоров'я та інші установ, для забезпечення доступу цивільних осіб до питної води, лікування травм або хронічних захворювань та доступ до освіти; підтримка посадових осіб, які залучені до виконання Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти»; співпраця з владою для гарантування виконання міжнародних стандартів поводження з затриманими та умов їх тримання, особливо стосовно осіб, що тримаються у зв'язку з конфліктом; допомога Товариству Червоного Хреста України щодо посилення його здатності надавати гуманітарну допомогу постраждалим від конфлікту на сході України [2].

Представники МКЧХ, слідуючи одному із основних принципів діяльності – нейтральності, в якості неупередженого посередника відвідують людей у місцях позбавлення волі (цивільних, військовослужбовців), які утримуються у зв'язку зі збройним конфліктом, щоб забезпечити до них гуманне ставлення. За згоди всіх сторін МКЧХ виступає в якості нейтрального посередника під час одночасного звільнення та передачі затриманих, щоб захистити їх гідність протягом всього процесу. Завдяки участі Президента України і роботі МКЧХ наприкінці 2019 року відбувся перший за два роки масштабний обмін

полоненими та вдалося звільнити частину полонених і заручників, які утримувалися на тимчасово непідконтрольній території.

Важливе значення у своїй діяльності МКЧХ приділяє пошуку зниклих безвісти осіб. Наразі понад 1500 людей вважаються зниклими безвісти у зв'язку з конфліктом на сході України. Місія МКЧХ допомагає підтримувати зв'язок зі своїми близькими тим людям, які виявилися розділеними в результаті конфлікту, дізнаватися місцезнаходження їх зниклих безвісти родичів. МКЧХ надає підтримку судово-медичним установам та громадським організаціям, що беруть участь у розшуку, збиранні та ідентифікації людських останків, надає допомогу та кошти для розширення інституційних можливостей розвитку механізмів, необхідних для здійснення розшуку живих людей, ідентифікації загиблих і створення реєстрів з інформацією для розшуку зниклих безвісти осіб. Крім того, МКЧХ сприяє координації зусиль та обміну механізмами між органами влади та громадськими організаціями, залученими до розшуку зниклих безвісти осіб на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Слід зазначити, що внутрішньовідомчий наказ Міноборони України від 23.03.2017 № 164 також визначає порядок та процедуру пошуку зниклих безвісти осіб, які зникли під час ведення воєнних дій і місцезнаходження яких невідоме[6].

Поширюючи та укріплюючи міжнародне гуманітарне право й універсальні гуманітарні принципи, МКЧХ докладає усіх зусиль, щоб запобігти стражданню людей на сході України. Так, тільки протягом 2014–2015 років Комітет витратив на проекти допомоги в Україні майже 100 млн. дол. У 2015 році МКЧХ направив понад 15 тисяч тон гуманітарної допомоги цивільному населенню по обидві сторони лінії зіткнення. Продовольчу допомогу від МКЧХ отримали понад 215 тисяч громадян України; непродовольчу гуманітарну допомогу (теплі одяг, предмети гігієни, медикаменти, матеріали для ремонту тощо) – понад 220 тисяч осіб. Відтак діяльність Міжнародної організації Червоного Хреста є дуже вагомою у всій гуманітарній сфері і її допомога Україні продовжується й надалі.

Збройні Сили України, Державна прикордонна служба України, Національна гвардія України сприяють роботі гуманітарних місій МКЧХ. В даний час підвищується співпраця у сфері цивільно-військового співробітництва у рамках діяльності гуманітарного проекту

Збройних Сил України «Евакуація – 200», особливо з питань вдосконалення та розвитку системи ідентифікації тіл загиблих військовослужбовців та роботи по кваліфікованому супроводженню та надання допомоги родинам військових, які вважаються зниклими безвісти.

У той же час МКЧХ інформує військові структури та органи державної безпеки про норми МГП і їхнє застосування на місцях, розповідає представникам цих структур про свою діяльність у відповідній країні, аби покращити співробітництво на місцях. Результатами такої співпраці є зростання обізнаності особового складу ЗС України, інших силових відомств з питань дотримання норм міжнародного гуманітарного права завдяки проведенню систематичної підготовки (курси, тренінги, семінари) за сприяння МКЧХ. Разом з тим, закладено великий потенціал щодо розвитку зазначених напрямків співпраці у трьохсторонньому форматі: Збройні Сили — МКЧХ — Національний Червоний Хрест. Так, між Генеральним штабом Збройних Сил України та Товариством Червоного Хреста України підписано довгостроковий Меморандум про співпрацю. З 2018 року загони та штаби Товариства Червоного Хреста України беруть участь не тільки у навчаннях територіальної оборони, але і заходах оперативної підготовки під керівництвом Генерального штабу ЗС України (поза оперативно-стратегічним фоном). З 2019 року представники Товариства Червоного Хреста України беруть участь у складі підрозділів цивільно-військового співробітництва ЗС України у багатонаціональних навчаннях «Rapid Trident-2019». Також важливим кроком співпраці стало спільне налагодження роботи Інформаційного центру Червоного Хреста України в складі Об'єднаного оперативного штабу з надання допомоги державним органам влади, місцевому самоврядуванню, медичним та освітнім закладам.

Всесвітня пандемія COVID-19 викликала загострення становища цивільного населення, яке проживає в зоні збройного конфлікту на Донбасі. Збройні Сили України надають допомогу цивільним мешканцям щодо координування міжнародної гуманітарної допомоги під час пандемії COVID-19. На постійній основі відбуваються благодійні акції з поповнення запасів донорської крові та її компонентів для цивільних та військових у центрах крові за сприяння Товариства Червоного Хреста України.

Незважаючи на складну ситуацію на сході України – зруйнована інфраструктура, мінна небезпека, постійна загроза обстрілів, а також агресивні дії російської сторони та провокації зі сторони незаконних збройних формувань – МКЧХ продовжує докладати зусилля для недопущення появи передумов гуманітарної катастрофи та погіршення безпекової ситуації для Донбасі. Представники Місії МКЧХ злагоджено взаємодіють з місцевими органами самоврядування, командуванням ООС та цивільним населенням щоб виконувати важливу місію: творити добро і власним прикладом вчити людей підтримувати одне одного у скруті, безкорисно і від щирого серця допомагати нужденним.

Список використаної літератури:

1. Про ратифікацію договору між Урядом України і Міжнародним Комітетом Червоного Хреста про відкриття місії МКЧХ в Україні: Закон України від 04 червня 2004 № 1759-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2004, № 36, ст.440.
2. Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні. URL: ua.icrc.org/ (дата звернення : 26.08.2020).
3. Міжнародний Комітет Червоного Хреста в Україні. Основні напрямки діяльності. URL: ua.icrc.org/2018/01/29/2017-3. (дата звернення : 25.08.2020).
4. Жаровська І. М. Міжнародне гуманітарне право : навч. посіб. / І.М. Жаровська. К. : Атика, 2010. 280 с.
5. Гогоша О. Участь Міжнародного Комітету Червоного Хреста у гуманітарних місіях та операціях ООН. Вісник Львівського університету. Сер. : Міжнародні відносини, 2012. Вип. 31. С. 95–103.
6. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства Оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>
7. About the International Committee of the Red Cross. URL: <http://www.icrc.org/eng/who-we-are/>

*Сергій Казьмірук,
старший науковий співробітник, Військовий інститут Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

*Ігор Пампуха,
кандидат технічних наук, доцент, Військовий інститут Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

*Юлія Бура,
молодший науковий співробітник, Військовий інститут Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІГРАФА У ПРАВООХОРОННУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ОБОРОНИ

З огляду на розвиток Збройних Сил України та сучасний стан правоохоронної діяльності у сфері оборони, розвитку її нормативно-правового та організаційного забезпечення; забезпечення законності і правопорядку у Збройних Силах України та в інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, імплементацію міжнародних стандартів НАТО в аспектах: виявлення, оцінювання, документування недостовірної і прихованої інформації при проведенні розслідувань і перевірок, представляється невідкладним проведення заходів для розроблення і запровадження «Комплексної системи виявлення, оцінювання і документування недостовірної і прихованої інформації із використанням комп'ютерного поліграфа» (далі – Система).

Ефективне вирішення наявних завдань зумовлено правовою основою державної політики у сфері оборони, що становлять: Конституція України, закони України, міжнародні договори, інші нормативно-правові акти, що відповідають актуальним потребам і формату взаємодії з НАТО. Запровадження Системи в рамках імплементації міжнародних стандартів ASTM International дозволить змінити існуючі протиріччя між застарілими підходами та новітніми міжнародними технологіями і здійснити логічний перехід до інноваційних технологій, методик та інструментарію, що ефективно використовуються в Альянсі.

Актуальними напрямками запровадження Системи є: 1) розробка та впровадження у секторі безпеки і оборони вітчизняного комп'ютерного поліграфа, що має захищений корпус, ефективні та надійні

датчики, відповідну систему інформаційної безпеки для професійного застосування експертами-поліграфологами в складних польових умовах або в умовах збройного конфлікту; 2) розробка та впровадження вітчизняного спеціального програмного забезпечення поліграфа (далі – СПЗП), що відповідає вимогам міжнародних стандартів, українського законодавства із урахуванням української ментальності та специфіки використання. СПЗП повинно бути функціонально і технічно досконалим та постійно і санкціоновано оновлюватися; 3) розробка і проведення вітчизняного курсу підвищення кваліфікації експертів-поліграфологів «Експерт-поліграфолог. Спеціальний курс підвищення кваліфікації» згідно з українським законодавством і відповідно до стандартів ASTM International; 4) розробка і впровадження Методики модульного принципу побудови тестів (далі – ММПТ) із використанням комп'ютерного поліграфа і СПЗП, що передбачає: 1) оцінювання вхідних даних; 2) автоматизацію процесу формування тестів із простих модулів – як елементів складних форматів тестів; 3) обробку вихідних даних; 4) розробку форматів тестів на основі модулів із урахуванням потреб ініціатора дослідження; 5) обробку отриманих даних; 6) оцінювання отриманих результатів із застосуванням спеціалізованих умовних або безумовних алгоритмів; 7) прийняття рішення; 8) порівняльний аналіз очікуваних і практично отриманих результатів; 9) формування адаптивної бази даних результатів психофізіологічного дослідження.

Застосування ММПТ зменшить час складання тестів та опрацювання результатів, мінімізує економічні та трудові затрати, підвищить якість та ефективність психофізіологічного дослідження, мінімізує корупційні ризики при проведенні дослідження, забезпечить контроль проведення та результатів дослідження. Суттєво підвищить ефективність навчання експертів-поліграфологів.

Зокрема, в умовах реформування правоохоронних органів використання Системи дозволить підвищити ефективність реалізації основних завдань правоохоронної діяльності у сфері оборони щодо виявлення причин, передумов і обставин злочинів та інших правопорушень; введення превентивних заходів щодо вчинення злочинів та інших правопорушень. Важливий аспект використання Системи в даний період – протидія диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах, боротьба з ворожими диверсійно-розвіду-

вальними групами на території України. Слід вказати, що на сьогодні не існує вітчизняної Системи, розробленої за стандартами НАТО, яка адаптована для ментальності українського суспільства.

У висновку зазначимо, що застосування Комплексної системи виявлення, оцінювання і документування недостовірної і прихованої інформації із використанням комп'ютерного поліграфа в правоохоронній діяльності у сфері оборони дозволить:

- 1) реалізувати наявні завдання щодо використання стандартів ASTM International, прийнятих в НАТО;
- 2) підвищити ефективність проведення розслідування (перевірки);
- 3) встановлювати наявність чи брак фактів та обставин, що мають значення для адміністративного або кримінального провадження;
- 4) якісно організувати освітню діяльність щодо навчання експертів-поліграфологів шляхом реалізації міжнародних стандартів ASTM International.

Владислав Мехеда,
старший викладач, Військово-юридичний інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Євген Пащенко,
викладач, Військово-юридичний інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ОСОБИСТОГО ОБШУКУ ОСОБИ В РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ ООС

На даний час одним із ключових завдань правоохоронних органів України є притягнення до кримінальної відповідальності учасників незаконних збройних формувань, що вчинили злочини на Сході України дотримуючись при цьому чіткої правової процедури у вказаній діяльності. Будь-які громадяни, які перебувають в районі Операції Об'єднаних Сил можуть мати причетність до злочинів, вчинених незаконними збройними формуваннями.

Громадяни, які перебувають в зоні ООС дуже часто мають при собі речі та предмети які можуть бути використані як доказ їхньої вини щодо вчинення злочинних дій, прикладом цього може бути носіння вогнепальної зброї, документів, що підтверджують участь у складі незаконних формувань, тощо.

З метою процесуальної фіксації зазначеної незаконної діяльності громадян, подальшого використання вказаних фактичних даних, як доказ у кримінальному провадженні є необхідність перевірки громадянина з використанням процедури його особистого обшуку, але повністю дотриматись регламентованої Кримінальним процесуальним кодексом України процедури особистого обшуку особи не представляється можливим у зв'язку з наявними законодавчими прогалинами.

Відповідно до статті 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Процедура доказування у кримінальному провадженні передбачена кримінальним процесуальним законодавством України.

У статті 84 КПК України закріплено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому

Кримінальним процесуальним кодексом України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Також, у статті 86 КПК України передбачено, що доказ- визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства України, особистий обшук особи передбачений лише у двох випадках, зокрема затримання особи (ч. 3 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених частиною сьомою статті 223 і статті 236 КПК України) та обшук особи в приміщенні якої проводять обшук (ч. 5 ст. 236 КПК України за рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження.)

У статті 12 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» зазначено, що з метою забезпечення життєво важливих інтересів суспільства і держави під час відсічі збройної агресії у зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій, військовослужбовці, працівники правоохоронних органів та особи, визначені статтею 8 вказаного Закону, залучені до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, відповідно до Конституції та законодавства України мають право здійснювати особистий огляд громадян, огляд речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться.

При проведенні особистого огляду громадянина із застосуванням вищезазначеної норми, у разі виявлення у нього речей які мають докази вчинення ним кримінального правопорушення, перед військовослужбовцями, працівниками правоохоронних органів та особами зазначеними у статті 8 зазначеного Закону України виникає низка питань, викликаних законодавчою прогалиною.

Так, у законодавстві України, є норма яка визначає процес особистого огляду особи, що передбачено лише ст.260 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) «Заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення». Більш детально така дія законодавцем розкривається у статті 264 КУпАП «Особистий огляд і огляд речей». Щодо особистого обшуку у кримінальних провадженнях застосовується норма кримінального процесуального закону.

Стаття 12 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» на особистий обшук осіб в зоні ООС уповноваженими органами не вказує.

На існування такої проблематики також звертають увагу фахівці. Наприклад А. Баришніков зазначає, про те, що «інститут обшуку особи» у процесі отримання доказів у справі втратив чітке законодавче регулювання. «Системний аналіз норм КПК України, а саме ч. 8 ст. 191, ст. 208, ч. 7 ст. 223, ч. 5 ст. 236, ч. 7 ст. 236, показує, що за обсягами правового регулювання та способом викладення нормативного матеріалу в тексті закону порядок проведення обшуку особи з виїмкою в неї під час обшуку предметів, матеріалів та документів до порушення кримінальної справи (внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР), подальше їх використання як доказів у кримінальному процесі поставлені фактично поза законом» [1, С.35].

Про необхідність внесення відповідних змін до Кримінального процесуального законодавства саме щодо обшуку особи також наголошують інші науковці, такі як: Г. Степанова, О. Степанов, М. Кулик, які пропонують доповнити новою статтею КПК України з таким змістом: «З метою вилучення предметів і документів, які можуть мати доказове значення і які знаходяться при певній особі, слідчий, прокурор чи інша уповноважена службова особа може провести обшук особи згідно з правилами, передбаченими статтями 234, 235 Кримінального процесуального кодексу України, обшук особи проводиться з дотриманням загальних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій.» [2, С.297].

Аналізуючи законодавство України, слід прийти до висновку, що процес особистого обшуку «особи» законодавцем більш детально вре-

гульовано саме в нормах статті 340 «Особистий огляд» та 336 «Форми митного контролю» Митного кодексу України, що не дає можливість сподіватися стосовно застосування законодавчого досвіду у ліквідації прогалини у кримінально процесуальному законодавстві з питання особистого обшуку особи [3].

Ми розуміємо, що участь будь-якого громадянина в районі ООС в діяльності незаконних збройних формувань є кримінально караним діянням, процедура притягнення до кримінальної відповідальності регулюється лише КПК України.

Як правило, у випадку виявлення військовослужбовцями ООС зброї, боєприпасів, інших вибухових речовин, предметів та речей такі засоби відразу вилучаються.

При вилученні військовослужбовцями, наприклад, на блокпосту в районі ООС заборонених до обігу предметів у порядку та способів, що не передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України, не дає можливості використання вилучених предмета чи документа у кримінальному провадженні як доказу вини громадянина, що мав їх при собі.

Саме такі обставини обумовлюють можливість «винній особі», стверджувати, про те, що знайдені предмети їй не належать, представникам правоохоронних органів які прибули за викликом для здійснення процесуальних дій відносно цієї особи, заявляє, що предмети чи документи їй не належать, що їх «підкинули».

Дуже часто в зоні проведення ООС трапляється так, що при прибутті слідчого правоохоронного органу на місце, під час здійснення огляду «особи» заборонених речей, предметів вже не має, вони вже перебувають під наглядом військових, про що слідчим здійснюється фіксація «за фактом», але при цьому порушується процес доведення вини особи. При цьому доказами перебування заборонених предметів у особи залишаються лише покази свідків – військовослужбовців, які їх вилучили.

При передачі подібних матеріалів до суду, та розгляду їх по суті не завжди переконливими є свідчення тих військових, які дають покази у справі, оскільки ствердження та наполягання саме «особи» на тому, що процесуальні дії відносно неї незаконні, є більш вірогідним для суду, тому прийняте рішення по справі викликає сумніви щодо достовірності та об'єктивності.

На нашу думку ситуацію з особистим оглядом особи, якщо виявлено предмети, що вказують на вчинення кримінального правопорушення необхідно регламентувати на законодавчому рівні.

Список використаної літератури:

1. Баришніков А. Обшук особи за новим КПК України: Теоретичні та практичні проблеми: монографія. Харків: Вісник НААУ, 2015 № 7–8, 328 с.;
2. Степанова Г., Степанов О., Кулик М. Обшук особи за КПК України: Проблемні питання та шляхи вдосконалення. Київ, науково-практичний, господарсько-правовий журнал, 2017 №2, (17), 307 с.
3. Митний кодекс України: від 13 березня 2012 року // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 44–45, № 46–47, № 48, ст.552).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

В сучасних умовах активізації євроінтеграційних процесів та реформування вітчизняного законодавства у сфері військової юстиції, важливою складовою, що чекає свого негайного вирішення, залишається питання забезпечення законності і правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, на які, відповідно до Конституції України, покладається оборона нашої держави, захист її суверенітету та територіальної цілісності від будь-яких протиправних посягань. Суттєвою та необхідною умовою ефективної діяльності правоохоронних органів у цьому напрямку є вдосконалення існуючих та розробка нових науково-практичних рекомендацій щодо різних аспектів викриття, запобігання та стримування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів). Видається, що особливе місце в системі цих способів і методів належить інституту спеціальних знань обізнаних осіб, який відкриває значно ширші можливості для вирішення більшості завдань кримінального судочинства при розслідуванні злочинів цієї категорії.

В криміналістиці під спеціальними знаннями прийнято розуміти наукові, технічні та інші, в тому числі криміналістичні, професійні знання, отримані в результаті навчання, і навички, набуті у процесі роботи в певних галузях практичної діяльності, що використовуються спільно з науково-технічними засобами під час пошуку, виявлення, вилучення та дослідження слідів злочину з метою отримання доказової і орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини у кримінальних провадженнях [1, с. 9; 2, с. 48; 3, с. 119; 4, с. 7; 5, с. 42]. Відтак, на підставі результатів застосування спеціальних знань можливо не лише виявити обставини, що мають значення для досудового розслідування, одержати довідкову та додаткову інформацію орієнтуючого характеру, необхідну для висування слідчих версій та прийняття обґрунтованих процесуальних рішень, а й сформувати систе-

му доказів у відповідному кримінальному провадженні. Безумовно, однією з основних та найбільш кваліфікованих процесуальних форм використання спеціальних знань під час досудового розслідування військових злочинів слід визнати залучення експерта до проведення судової експертизи, висновки якого належать до передбачених чинним кримінальним процесуальним законодавством самостійних джерел доказів.

Так, аналіз практики розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби демонструє, що у кримінальних провадженнях даної категорії, як правило, призначалися наступні види судових експертиз: судова військова експертиза (військово-тактична експертиза); військово-лікарська експертиза; криміналістичні експертизи документів. Тож розглянемо їх надалі.

Судова військова експертиза (військово-тактична експертиза) призначається насамперед у випадках, коли необхідно надати оцінку діям керівного складу, кожній ланці військовослужбовців в тій чи іншій ситуації бойової обстановки, визначити відповідність їхніх дій керівним вимогам несення служби, займаному посадовому становищу та покладеним на них функціональних обов'язків та виявити в таких діях склад правопорушення, що можна кваліфікувати як злочин. За допомогою зазначеного виду судових експертиз встановлюється відповідність дій або бездіяльності військових службових осіб під час проведення бойових дій, які призвели до загибелі людей (військовослужбовців або цивільного населення), втрати озброєння та військової техніки, розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, якщо це спричинило істотну шкоду інтересам безпеки держави або бойовій готовності військ і сил, до настання інших тяжких наслідків.

На вирішення судової військової експертизи слідчий пропонує такі питання: 1) якими нормативно-правовими (керівними) документами регулюється проходження військової служби зазначеної особи в частині виконання військово обов'язку, переміщення в межах військового гарнізону, в межах військової частини, та поза межами військової частини; 2) якими нормативно-правовими документами керувалися зазначені військові службові особи військової частини при укладанні контракту про проходження військової служби, плануванні та організації бойових дій, перевірці наявності, збереження та правильного

використання військового майна тощо; 3) чи були допущені порушення нормативно-правових актів військовослужбовцем при залишенні військової частини та не поверненні до військової частини з лікувального закладу у визначений період, якщо так, то яких саме; 4) хто з військових посадових осіб повинен був здійснювати аналіз оперативної обстановки у районі ведення бойових дій, визначати рівень можливої загрози оточення військових частин та підрозділів, чи були допущені з боку вказаних військовослужбовців прорахунки або інші тактичні помилки, які призвели до настання зазначених тяжких наслідків тощо.

Військово-лікарська експертиза. При розслідуванні військових злочинів зазначена експертиза призначається з метою перевірки придатності особи-військовослужбовця (військовозобов'язаного чи резервіста) до проходження військових навчальних зборів та несення військової служби за наявним станом здоров'я. За її допомогою можливо визначити чи виникло захворювання до проходження особою військово-лікарської комісії, встановити вплив даної хвороби або фізичної вади на придатність до військової служби, виявити випадки відтворення симптомів неіснуючої хвороби, перебільшення або посилення проявів існуючого хворобливого стану або його окремих проявів та тяжкості, а також факти умисного заподіяння собі ушкоджень частин тіла, що, як правило, досягається механічним шляхом.

До можливостей зазначеної експертизи входить вирішення таких питань: 1) які захворювання, фізичні вади або їх несприятливі наслідки мають у зазначеної особи-військовослужбовця (військовозобов'язаного чи резервіста), яка давність їх виникнення і чи є серед них такі, що визначають ступінь придатності до військової служби; 2) чи є у військовослужбовця (військовозобов'язаного чи резервіста) об'єктивна можливість за наявності конкретного патологічного стану виконувати обов'язки військової служби або бути придатним до військової служби; 3) чи був придатний призовник до військової служби за станом здоров'я на даний час та чи був придатний на час призову за мобілізацією; 4) чи підтверджується визначене захворювання, виявлене у особи-військовослужбовця при обстеженні військово-лікарською комісією, якщо так, чи виникло дане захворювання до проходження зазначеною особою військово-лікарської комісії та чи впливає на проходження військової служби тощо.

Криміналістичні експертизи документів передбачають можливість слідчого призначити один або кілька видів даної експертизи, якими у кримінальних провадженнях щодо аналізованої категорії злочинів, як правило, є почеркознавчі та техніко-криміналістичні експертизи документів. Мета їх провадження полягає насамперед у встановленні обставин та фактів матеріальної підробки документальних джерел інформації та одержання криміналістично значимої інформації про подію, особу злочинця та способи вчиненого кримінального правопорушення. На підставі результатів проведеного експертного дослідження встановлюються факти приналежності відповідного підпису конкретній особі та підтверджується її причетність до вчинення злочину, виявляються факти підписання відповідного військового документа від імені іншої посадової особи, встановлюється спосіб виготовлення або підроблення таких документів.

При призначенні почеркознавчої та техніко-криміналістичної експертизи документів слідчий перед експертом ставить такі питання: 1) чи виконаний підпис на військовому документі (наказі, рапорті, дорученні, посвідченні про відрядження тощо) від імені вказаної військової службової особи нею особисто, або іншою особою; 2) чи не виконаний підпис на досліджуваному військовому документі із наслідуванням (відтворенням) підпису вказаної військової службової особи; 3) чи нанесено відбиток печатки на лицьовій стороні свідоцтва про хворобу, що видане вказаною службовою особою військово-медичного центру, печаткою зразки якої наданою на дослідження; 4) чи має наданий на дослідження документ (медична довідка, військовий квиток, свідоцтво про рік народження тощо) ознаки внесення змін або підробки, якщо так, то які саме.

Звичайно, нами було розглянуто лише частину напрямів використання можливостей спеціальних знань при розслідуванні військових злочинів. Поряд із зазначеними видами експертиз у міру необхідності слідчим можуть також призначатися і проводитися судово-психіатрична експертиза – у випадках наявності сумнівів щодо осудності військовослужбовця, який не виконав наказу та перевірки його придатності до несення військової служби за психічним станом, судово-технічна експертиза – якщо мають місце пошкодження військової техніки з метою визначення характеру її пошкоджень та розміру завданих збитків, судово-економічні експертизи – коли мають місце

випадки викрадання та привласнення військового майна, нецільового використання бюджетних коштів оборонного призначення та інші експертні дослідження (експертизи зброї та слідів і обставин її використання, слідів рук та взуття людини, матеріалів відео- та звукозапису тощо). Крім того, важливу роль у провадженнях цієї категорії відіграють й інші форми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, зокрема залучення спеціаліста до проведення окремих слідчих (розшукових) дій, проведення документальних перевірок та ревізій, застосування експертно-криміналістичних обліків тощо, що потребують окремого всебічного дослідження та визначають подальший вектор уваги наукової спільноти щодо забезпечення правоохоронної діяльності належним методичним ресурсом, в повній мірі відповідаючого сучасним запитам правозастосовчої практики у даній сфері.

Список використаної літератури:

1. Щербаковский М. Г. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. 78с.
2. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 384 с.
3. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. Київ: Ін Юре, 2001. 208 с.
4. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. Москва: Норма, 2008. 688 с.
5. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монография. Москва: РУДН, 2000. 296 с.

ПРОВЕДЕННЯ СЛУЖБОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ

Однією з підвалин забезпечення гармонії суспільних відносин є правові механізми юридичної відповідальності, спрямовані на захист прав та свобод особистості й надійну охорону правопорядку в суспільстві від порушень. В Збройних Силах України існують нормативно-правові акти, які регламентують порядок проведення службового розслідування при скоєнні правопорушень військовослужбовцями.

Відповідно до наказу Міністра оборони України від 21 листопада 2017 року №608 «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України» за результатами службового розслідування складається акт службового розслідування, який містить вступну, описову та резолютивну частини [5, с. 10].

Акт службового розслідування підписується особами, які його проводили. У разі виявлення суперечностей та незгоди з результатами службового розслідування кожен учасник службового розслідування має право висловити свою окрему думку, яка викладається на окремому аркуші (від руки або у друкованому вигляді) та долучається до акта службового розслідування [5, с. 10].

Командир (начальник), який призначив службове розслідування, у 10-денний строк розглядає акт та матеріали службового розслідування [6, с. 10].

За результатами розгляду акта та матеріалів службового розслідування, якщо вину військовослужбовця повністю доведено, командир (начальник) приймає рішення про притягнення військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності, визначає вид дисциплінарного стягнення та призначає особу, якій доручає підготувати проект відповідного наказу [6, с. 11].

Вид дисциплінарного стягнення зазначається особисто службовою особою, яка призначила службове розслідування, в аркуші резолюції або на висновку за результатами службового розслідування [6, с. 11].

При розгляді питання про притягнення військовослужбовця до відповідальності, особливу увагу слід акцентувати на вдосконаленні законодавчої бази щодо порядку оскарження неправомірних рішень, дій чи бездіяльності військових посадових осіб, якими є командири (начальники) військових частин, так як суб'єктивне право особи, в тому числі і військовослужбовця чи військовозобов'язаного включає в себе право на дії держави та її захист.

Так, якщо військовослужбовець вважає, що не вчинив правопорушення, він має право протягом місяця з дня накладення дисциплінарного стягнення подати скаргу старшому командирі (начальнику) або звернутися до суду у визначений законом строк.

Право на оскарження порядку притягнення військовослужбовців до відповідальності регулюється статтею 55 Конституції України [63], військовим [6] та цивільним процесуальним законодавством [64] і на сьогоднішній час потребує ретельного вивчення та окреслення напрямів його вдосконалення. Реалізація конституційного принципу про право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності військових посадових осіб військовослужбовцями дещо ускладнена, так як порядок оскарження регламентується Дисциплінарним статутом Збройних сил України.

Під порядком оскарження наказу про притягнення до відповідальності слід розуміти діяльність військовослужбовців, військовозобов'язаних, військових посадових осіб та уповноважених органів, у тому числі суду, в процесі реалізації суб'єктивного права на захист в період проходження військової служби та військових зборів.

Можна виділити два основні види порядку оскарження: у порядку, передбаченому чинним законодавством України, в тому числі і Дисциплінарним статутом Збройних сил України; у порядку, передбаченому чинним цивільним процесуальним законодавством.

Визначаючи ці два способи, постає питання про можливість їх використання для захисту порушених прав та про обов'язковість попереднього звернення до вищого командира (начальника) військової частини для вирішення обґрунтованості притягнення військовослужбовця до відповідальності, чи безпосереднього звернення до суду [46]

Оскарження наказу командира (начальника) військової частини про притягнення військовослужбовця до відповідальності в дисциплінарному порядку здійснюється шляхом подання військовослужбовцем

скарги на наказ командира (начальника) військової частини, який є незаконним та порушує їх права, законні інтереси та свободи, незаконно покладає на них обов'язок з відшкодування шкоди, заподіяної державі, вищому командирі (начальнику) (ст. 110 Дисциплінарного статуту Збройних сил України).

Оскарження наказу командира (начальника) військової частини про притягнення військовослужбовця до відповідальності в судовому порядку повинне проходити з додержанням правил підсудності. Військовослужбовець може звернутися до суду за місцем знаходження органу військового управління, яким у цьому випадку відповідно до ст. 1 Закону України від 5 жовтня 2000 року «Про внесення змін до Закону України «Про оборону» слід визнати військову частину [65]

Скарга військовослужбовця, яка подається до суду для захисту порушених прав є спеціальною скаргою, так як з метою захисту особистих інтересів в індивідуальному порядку оскаржуються незаконні дії командирів. У ній, насамперед, необхідно викласти: які права і свободи особи порушено; який наказ командира (начальника) військової частини про притягнення особи до відповідальності оскаржується; обґрунтувати підстави для визнання наказу командира (начальника) військової частини неправомірним; запропонувати шляхи поновлення порушених прав.

Якщо скарга на неправомірний наказ насамперед подавалася військовослужбовцем вищому командирі (начальнику), слід обов'язково зазначити час отримання відповіді на скаргу та її зміст.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 21.11.2017 року №608 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1503-17>.
2. Конституція України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14>.
4. Про внесення змін до Закону України «Про оборону»: Закон України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2020-14>.

Микола Зайцев,
кандидат юридичних наук, полковник юстиції, Центральний науково-дослідний
інститут Збройних Сил України

В'ячеслав Семененко,
кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, полковник, Центр
воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського

Богдана Тична,
старший науковий співробітник, майор юстиції, Центр воєнно-стратегічних
досліджень Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ ТА БОЙОВОЇ ТЕХНІКИ ПІДРОЗДІЛАМИ Й ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Зазвичай війна характеризується крайньою колективною агресією, руйнуваннями та високою смертністю, у зв'язку з цим нагальною є проблема певного правового регулювання відносин війни, спрямованого на мінімізацію її негативних наслідків.

Основними міжнародно-правовими актами, які становлять основу міжнародного гуманітарного права є: Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року [1], Женевські конвенції 1949 року (Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях) [2], Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі [3], Конвенція про поводження з військовополоненими [4], Конвенція про захист цивільного населення під час війни [5], та I і II Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1977 року (Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року [6] та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [7]), Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, 1954 року [8].

Як вбачається з аналізу норм міжнародного гуманітарного права, воно спрямоване на обмеження окремих видів, способів та форм ве-

дення бойових дій під час ведення війни, зокрема з питань застосування зброї, залишаючи при цьому сторонам збройного конфлікту повну свободу дій в частині, що не суперечить цим обмеженням, крім того передбачені випадки, у яких зазначені обмеження можуть бути зняті.

Національне законодавство в цьому питанні узгоджене з актами міжнародного права, відповідно до статті 17 Конституції України [9] захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Частина п'ята статті 2 Закону України “Про оборону України” [10] чітко встановлює, що визначаючи способи забезпечення власної безпеки під час воєнних дій, Україна додержується принципів і норм міжнародного права.

Виконання завдань оборони покладається не тільки на Збройні Сили України, а й на інші складові сил оборони, які під час виконання цих завдань переходять у підпорядкування Збройних Сил та застосовуються у об'єднаних міжвидових та міжвідомчих операціях. В контексті міжнародного права вони вважаються збройними силами держави.

В умовах правового режиму воєнного стану ведення бойових дій Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони здійснюється без будь-яких обмежень з боку національного законодавства, але з обов'язковим дотриманням обмежень, встановлених Міжнародним правом.

Водночас, операція Об'єднаних Сил (ООС), як раніше і антитерористична операція (АТО), проводиться в умовах відповідного правового режиму.

Проведення цієї операції регулюється Законом України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” [11].

Пункт перший частини шостої статті 12 цього закону встановлює, що з метою забезпечення життєво важливих інтересів суспільства і держави під час відсічі збройної агресії у зонах безпеки, прилеглих до району бойових дій, особи, залучені до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, відповідно до Конституції та законодавства України мають право застосовувати у разі крайньої необхідності зброю і спеціальні засоби.

Зазначена норма є недосконалою, оскільки, по-перше, містить прогалину щодо застосування бойової техніки під час ведення бойових дій, по-друге, дозволяє застосування зброї під час бойових дій лише у виняткових випадках, що є абсолютним нонсенсом.

У зв'язку тим, що операція Об'єднаних сил проводиться не в умовах правового режиму воєнного стану, застосування зброї та бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами Збройних Сил України можливе лише у випадках, прямо передбачених статтею 1–1 цього Закону України “Про Збройні Сили України”, яка надає право на застосування ними зброї в мирний час під час виконання покладених на них завдань.

Кабінетом Міністрів України, відповідно до статті 9 Закону України “Про Збройні Сили України” виданий Порядок застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 № 828 [12].

Законом України від 02.10.2019 № 144-IX “Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку застосування особовим складом Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту бойової техніки, зброї та спеціальних засобів в особливий період” [13], який набрав чинності 20 жовтня 2019 року, частину першу статті 1–1 Закону України “Про Збройні Сили України” було доповнено новим випадком застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами, підрозділами і військовослужбовцями Збройних Сил України: здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також врегульовано питання застосування зброї в порядку, передбаченому Законом України “Про Збройні Сили України”.

Таким чином, починаючи з 20 жовтня 2019 року питання застосування зброї та бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами, підрозділами та військовослужбовцями Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту врегульовано в повному обсязі, водночас питання застосування зброї та бойової техніки іншими особами, які проходять службу у складових сил оборони, залучених до проведення операції Об'єднаних сил, потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року. Режим доступу: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_152, дата звернення 27.10.2019.
2. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях). Режим доступу: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_151, дата звернення 27.10.2019.
3. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі. Режим доступу: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_152, дата звернення 27.10.2019.
4. Конвенція про поводження з військовополоненими. Режим доступу: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_153, дата звернення 27.10.2019.
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Режим доступу: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154, дата звернення 27.10.2019.
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Режим доступу: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_199, дата звернення 27.10.2019.
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. Режим доступу: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_200, дата звернення 27.10.2019.
8. Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, 1954 року. Режим доступу: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_722, дата звернення 27.10.2019.
9. Конституція України (Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141).
10. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>, дата звернення 27.10.2019.
11. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII.. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>, дата звернення 27.10.2019.
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку застосування особовим складом Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту бойової техніки, зброї та спеціальних засобів в особливий період. Закон України від 02.10.2019 № 144-IX . Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-20>, дата звернення 27.10.2019.
13. Порядок застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 № 828. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/828-2018-%D0%BF>, дата звернення 27.10.2019.

РОЛЬ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Суттєве значення для проведення слідчих (розшукових) дій мають умови, в яких вони проводяться. Особливі складнощі виникають при проведенні слідчих (розшукових) дій в умовах збройного конфлікту – коли держави застосовують силу чи коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими силами і організованими збройними групами або між такими групами всередині однієї держави [9, с. 139]. Із розгортанням подій «гібридної війни» Російської Федерації проти України (2014–2015 рр.) проблема розслідувань та безкарності ще більше загострилася... Як і будь-який збройний конфлікт цей характеризується також порушенням прав цивільного населення, зокрема на життя, здоров'я, особисту недоторканість і свободу [8]. Окрім того, у цей період у кримінальному процесуальному законодавстві з'явився інститут спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження з метою притягнення до відповідальності (in absentia) осіб за вчинення злочинів, що пов'язані зі збройною агресією.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) свідчить про наявність вимог, що висуваються до поняття «ефективне розслідування»: 1) розслідування повинно проводитися в кожній справі, де є людські жертви наслідком застосування сили, де ймовірними винуватцями є агенти держави або треті особи (Soare et autres c. Roumanie, no 24329/02, параграф 160); 2) розслідування повинно бути особливо ретельним, безстороннім і повним (Slimani v. France, no 57671/00, параграф 29); 3) характер і межі розгляду, що відповідають мінімальному критерію ефективності розслідування, залежать від обставин справи. Вони оцінюються на підставі усіх фактів і з урахуванням практичних реалій слідчої роботи. Не уявляється можливим звести різноманітність ситуацій, які можуть статися, до простого переліку слідчих дій та інших спрощених критеріїв (Soare et Roumanie, no 24329/02, параграф 162) [7, с. 15, 16].

Процес розслідування відбувається шляхом проведення системи слідчих (розшукових) дій, які дозволяють збирати доказову інформацію про подію злочину, винуватих осіб, мотиви та цілі діяння тощо. У цій системі слідчих (розшукових) дій важливе місце посідає слідчий експеримент, який дозволяє перевірити можливість (або неможливість) учинення певних дій.

У сучасних джерелах слідчий експеримент визначається як «слідча (розшукова) дія, яка передбачає відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань із метою перевірки зібраних доказів, отримання нових доказів, перевірки і оцінки слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення» [3, с. 380]. При цьому, «важливою умовою проведення слідчого експерименту є його проведення в умовах, максимально наближених до тих, у яких у минулому відбувалася досліджувана дія чи подія» [4, с. 405].

У процесуальній та криміналістичній літературі певна увага приділяється необхідності проведення слідчого експерименту. Дана процесуальна дія, у більшості випадків, розглядається як слідча (розшукова) дія, яка полягає у проведенні спеціальних дослідів, випробувань з метою отримання нових і перевірки наявних доказів, а також перевірки й оцінки слідчих версій про можливість чи неможливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для справи [6, с. 5]. В інших джерелах вказується, що слідчий експеримент являє собою самостійну слідчу дію, що здійснюється з метою перевірки даних і версій, які мають значення для справи, та проводиться шляхом учинення певних дослідних дій для того, щоб встановити можливість їх виконання (можливість відомої події або явища) в конкретних умовах і відповідним чином [1, с. 20].

Мають певний науковий інтерес ті визначення поняття слідчого експерименту, які розкривають сутність даної процесуальної дії. Зокрема, у спеціальних джерелах підкреслюється, що слідчий експеримент полягає у відтворенні дослідів у спеціально створеній обстановці, максимально наближеній до умов події (дії), що перевіряється, з метою перевірки обставин, що мають значення для розслідування злочинів. В його основі лежить експериментальний метод, який полягає у проведенні дослідів і дослідних дій, але, на відміну від експертизи, не вимагає спеціальних знань [9, с. 201].

Заслуговує на увагу підхід, який полягає в тому, що слідчий експеримент – це така процесуально-тактична дія слідчого або суду, яка являє собою штучне відтворення обставин певної події з метою отримання доказів, перевірки показань свідків, пояснень підозрюваних (обвинувачених) та підтверджує або спростовує ті чи інші факти, що сприяють встановленню матеріальної істини по справі [2, с. 6].

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві України регламентовано проведення слідчого експерименту. За законодавством України слідчий експеримент проводиться на стадії досудового розслідування. У ч. 1 ст. 240 КПК України вказано, що з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Проведення слідчого експерименту в умовах збройного конфлікту передбачає необхідність забезпечення безпеки учасників цієї слідчої (розшукової) дії та інших осіб. Ця дія відрізняється певною складністю в її організації та проведенні в цих умовах. Зокрема, неспроможність встановити факти та неефективність слідчих (розшукових) дій в умовах збройного конфлікту, у багатьох випадках, пояснюється «неможливістю доступу до території» [7, с. 23]. Разом із тим, слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка дозволяє не лише отримати важливу інформацію, а й перевірити зібрані докази.

Список використаної літератури:

1. Глазырин Ф. В., Кругликов А. П. Следственный эксперимент: учеб. пособие / отв. ред. Р. С. Белкин. Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1981. 70 с.
2. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии: метод. пособие / под ред. Н. Н. Бокариус. Харьков: ХНИИСЭ, 1949. 35 с.
3. Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. та доп. Київ: ІнЮре, 2016. 640 с.
4. Кримінальний процес: підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
5. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ, 2018. 208 с.
6. Теория и практика следственного эксперимента / под общ. ред. А. И. Винберга. Москва: ВШ МВД СССР, 1959. 172 с.

7. Тотальна безкарність в зоні АТО: розслідування вбивств та зникнень: за заг. ред. Н. Волкової. Українська гельсінська спілка з прав людини. 2015. 25 с.
8. У пошуках справедливості. Розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням права на життя, права на свободу та особисту недоторканість, свободу від тортур, вчинених у зоні АТО: недоліки роботи слідчих органів та рекомендації правозахисників: Звіт. Київ, 2016. 80 с.
9. Яблоков Н. П. Криминалистика: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Изд-во Юрайт, 2013. 303 с.

II. СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

*Олена Лебединська, Людмила Заславська,
Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ НАД СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

В сучасному суспільстві звернення до проблеми контролю видається цілком закономірним, оскільки функціонування і розвиток сектору безпеки і оборони неможливі без його застосування. У найбільш загальному вигляді термін «*контроль*» вживається як синонім слів «нагляд», «спостереження» за тією чи іншою сферою життєдіяльності суспільства і держави з метою їх удосконалення і розвитку.

Закон України «Про національну безпеку України» [1] надає таке визначення цього поняття: «демократичний цивільний контроль – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України».

Саме з погляду вказаних змістовних складових має розглядатися феномен демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони. При цьому слід зауважити, що цей контроль здійснюється у двох різновидах: громадському та владному, що зумовлене специфікою державного управління у демократичній державі.

Враховуючи сутність демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони очевидним є те, що він поєднує його зовнішні та внутрішні елементи, а в якості критеріїв для здійснення громадського контролю існують правові та морально-етичні норми, загальнолюдські й національні цінності, які використовуються як критерії оцінки діяльності об'єктів контролю та їх результатів.

Враховуючи своєрідність терміну «громадський», насамперед слід звернути увагу на таку його ознаку як публічність. Поняття публічність означає відкритість та гласність, тобто, громадськість в даному випадку виступає своєрідним носієм відкритості та прозорості діяльності органів влади у сфері безпеки і оборони.

Нині правові засади здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України складають норми Конституції та інших законів. Розглянемо їх більш детально.

Так, згідно зі ст. 5, 38 Конституції України [2], народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні, яку він здійснює безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування, а громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3] в якості однієї з форм громадського контролю визначає громадські слухання, у ході яких територіальна громада має право зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

Відповідно до Закону України «Про інформацію» [4] до **обов'язку органів державної влади та органів місцевого самоврядування** віднесено:

- *інформування про свою діяльність та прийняті рішення;*
- *гарантування державою вільного доступу суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних через запит;*
- *право учасників інформаційних відносин для забезпечення їхніх прав, свобод і законних інтересів на одержання інформації про діяльність народних депутатів, органів державної влади, місцевого самоврядування та місцевої адміністрації.*

Цей Закон також встановлює відповідальність за порушення законодавства про інформацію.

Закон України «Про громадські об'єднання» [5] до прав зареєстрованих об'єднань громадян відносить право отримувати від органів державної влади і управління, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань.

Поряд з цим, згідно зі ст. 18 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [6] передбачається, що органи державної вла-

ди можуть залучати громадські наукові організації за їхньою згодою до участі у підготовці та реалізації рішень стосовно наукової і науково-технічної експертизи та у взаємодії з ними інформувати населення про безпеку, екологічну чистоту, економічну та соціальну значущість, екологічні та соціально економічні наслідки реалізації відповідних програм, проектів і розробок.

В цілому, положення Конституції України та чинного законодавства дають підстави для висновку, що коло суб'єктів громадського контролю не повинно обмежуватися виключно громадськими організаціями.

Право громадського контролю належить будь-якому громадянину незалежно від перебування у тій чи іншій громадській організації. Суб'єктами громадського контролю можуть виступати усі учасники суспільних відносин, не наділені державно-владними повноваженнями. Адже заходи контролю тим ефективніші, чим ширше в його здійсненні бере участь все суспільство, його громадські інститути та усі громадяни.

Загалом, громадський контроль покликаний сприяти вирішенню цілої низки завдань, зокрема:

- *забезпеченню і захисту основних прав і свобод людини і громадянина;*
- *підвищенню рівня участі громадян та їх об'єднань у діяльності держави;*
- *забезпеченню прозорості та підвищенню ефективності органів державної влади та органів самоврядування;*
- *здійсненню громадянських ініціатив, спрямованих на просування та захист громадських інтересів;*
- *забезпеченню зворотного зв'язку між суспільством і державою, попередженню та вирішенню соціальних конфліктів;*
- *зниженню ризиків прийняття та реалізації органами державної влади та органами місцевого самоврядування протиправних та інших рішень, що суперечать суспільним інтересам.*

Список використаної літератури:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс].Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ [Електронний ресурс].Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
5. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VІ [Електронний ресурс].Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
6. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VІІІ [Електронний ресурс].Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Війна завжди була і залишається невід'ємною складовою історії людства. Згідно із найоптимістичнішими підрахунками, за останні кілька тисячоліть людство провело «мирно» менш ніж триста років, що не складає і одного відсотка від розглянутого часу. З огляду на цей факт і на все більш руйнівний та жорстокий характер ведення воєнних дій, небайдужі правники створили норми, які регулювали б процес збройного конфлікту, наскільки це можливо гуманізували б його. Так виникло міжнародне гуманітарне право, яке розвивається сьогодні разом із змінами, що відбуваються на полі бою.

Актуальність проблеми, яка розглядається міжнародним гуманітарним правом не викликає сумніву. Свідченням цього є те, що практично всі держави – члени ООН є учасниками Женевських конвенцій 1949 р.

Міжнародне гуманітарне право, застосовуване в збройних конфліктах, представляє собою сукупність принципів і норм, що регулюють відносини між воюючими, їх відносини з нейтральними країнами, що встановлюють правила, поведінки з військовополоненими, пораненими, хворими й цивільним населенням з метою захисту жертв збройних конфліктів, вибору засобів і методів ведення збройної боротьби.

На жаль, про потреби соціального забезпечення цивільного населення, яке вимушено покинуло свої домівки внаслідок воєнних дій, про правовий та навіть фізичний захист людей, які проживають на охопленій війною території, а також стосовно дотримання норм щодо утримання військовополонених та піклування про поранених і хворих, Україна дізналася не з підручників та лекцій. Воєнні дії на сході України змушують звертатися до норм міжнародного гуманітарного права куди частіше, ніж хотілося б.

У вузькому розумінні жертвами війни вважаються особи, які загинули чи інакше постраждали від воєнних дій, їхнього прямого або опосередкованого впливу.

Жертвами війни у широкому розумінні, окрім загиблих осіб, поранених, інтернованих і депортованих осіб, відносять біженців й евакуйованих, іноді також враховуються непрямі демографічні втрати: ненароджених внаслідок впливу воєнного часу на демографію [3].

Одним із таких аспектів можна вважати спрямованість міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) на регулювання великої кількості інтернаціональних та неміжнародних конфліктів. Також значно збільшилася кількість жертв з числа мирного населення. В Першій Світовій війні співвідношення серед убитих складало двадцять комбатантів на одного цивільного. У період Другої Світової війни це співвідношення приблизно прирівнялося. Сучасні ж збройні конфлікти характеризуються значним збільшенням жертв серед мирного населення відносно військовослужбовців [6].

Основними договірними джерелами МГП прийнято вважати такі нормативно-правові акти: Женевські конвенції, прийняті 12.08.1949; Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 1949 р.; Конвенція про права дитини, прийнята у Нью-Йорку 20 листопада 1989 р.; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, яка стосується участі дітей в збройному конфлікті, прийнятий у Нью-Йорку 25 травня 2000 р. тощо [4].

МГП постійно розвивається та намагається пристосуватися до реалій ведення воєнних дій, які останнім часом відзначаються стрімким розвитком. Відповідно, розвиваються і положення гуманітарного права. Дане вдосконалення проявляється у таких основних напрямках:

- постійно розширюється категорія жертв війни, тобто осіб, які отримують захист відповідно до МГП: спочатку це були лише поранені комбатанти, згодом сюди додали хворих комбатантів та осіб, що зазнали корабельної аварії, згодом – військовополонених і цивільних осіб на окупованих територіях, усе цивільне населення іншої сторони конфлікту;
- здійснюється розширення сфер суспільних відносин, які регулюються МГП, також постійно збільшується обсяг функцій Комітету Червоного Хреста: від залучення експертів з метою засвідчення належного використання госпітальних суден до відправлень гуманітарних місій для допомоги цивільному населенню тощо;
- збільшується коло ситуацій, при яких повинні захищатися жертви війни: спочатку це були лише міжнародні збройні кон-

флікти, з часом (1949 р.) МГП поширилося і на збройні конфлікти, що мають неміжнародний характер; станом на сьогодні триває дискусія стосовно захисту таких осіб під час ситуацій з невизначеним статусом (для прикладу, внутрішні заворушення чи так звані гібридні війни);

- регулярно виправляються і доповнюються договори з урахуванням реальних обставин під час останніх збройних конфліктів. Для прикладу, норми щодо захисту поранених, які містяться у Женевській конвенції 1864 р., систематично переглядалися міжнародною спільнотою (зокрема, у 1906, 1929, 1949 і 1977 рр.) [5].

У період збройного конфлікту під загрозою порушення перебувають права людини. В першу чергу це стосується невід'ємного права на життя, на здоров'я, особисту недоторканність, порушення стосуються також заборони рабства, заборони тортур. Наявність збройного конфлікту не може бути підставою для заперечення прав людини, їхнього скасування. Права людини беззаперечно повинні діяти під час збройного конфлікту [2].

В умовах воєнних дій, існує певний перелік прав людини, які не можуть обмежуватися за жодних обставин. Серед них:

- право на життя;
- заборона катування і такого поводження із людиною, що принижує її людську гідність;
- заборона рабства та утримання людей у неволі;
- право свободи думки, совісті й релігії;
- право на справедливий суд [5].

Відповідно до норм звичаєвого МГП, держави зобов'язані розслідувати воєнні злочини, які були вчинені їхніми громадянами чи збройними силами, або ж на їхній території. Держави повинні, за наявності відповідних підстав, притягати до відповідальності осіб, які підозрюються у вчиненні подібних злочинів. На них також покладається обов'язок щодо розслідування інших воєнних злочинів, стосовно яких поширюється їхня юрисдикція, та, знову ж таки за наявності відповідних підстав, притягувати до відповідальності осіб, що підозрюються у вчиненні таких злочинів [1]. Варто зазначити, що воєнні злочини, згідно із МГП не мають строку давності.

Важливою складовою механізму захисту жертв збройних конфліктів слід вважати інститут кримінальної відповідальності за вчинення

військових злочинів. При цьому, така відповідальність передбачена як на міжнародному, так і національному рівнях. Міжнародну відповідальність за вчинення військових злочинів регулює Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. На національному рівні це здійснюється нормами кримінального права.

Також хотілося зазначити, що у сучасних так званих «гібридних війнах», норми міжнародного гуманітарного права не діють, а це, у свою чергу, створює певні труднощі для притягнення винних осіб до міжнародної кримінальної відповідальності за військові злочини.

Треба також зазначити, що у сучасному світі однією із серйозних загроз миру та безпеці є те, що для приховування міжнародних злочинів, держава-агресор все частіше може застосовувати гібридні методи ведення війни.

Отже, приходимо до висновку, що нормативно-правові акти МГП є застарілими, що унеможлиблює регулювання сучасних збройних конфліктів. З метою протидії «гібридним війнам» у світі необхідно:

- у межах Генеральної Асамблеї ООН дати правове тлумачення поняттю «гібридна війна»;
- доповнити ст.5 Римського статуту міжнародного кримінального суду поправкою, згідно з якою визначити так звану гібридну війну актом агресії, на яку розповсюджується юрисдикція Міжнародного кримінального суду;
- активізувати взаємодію держав у межах ООН та НАТО у питанні протистояння «гібридним війнам» та виробленню єдиної стратегії боротьби з цими загрозами;

Варто вказати також на одне із проблемних питань сучасного МГП – правовий статус персоналу приватних військових та охоронних компаній (далі–ПВОК). Слід зазначити, що Женевські конвенції з Додатковим протоколом I визначають статус будь-яких осіб у період збройного конфлікту міжнародного характеру: або комбатанти (або некомбатанти), або цивільне населення. Згідно з Додатковим протоколом I, «цивільною особою є будь-яка особа, яка не належить до жодної з категорій, зазначених у ст.4.А. 1, 2, 3 і 6 Третьої конвенції і в ст. 43 цього Протоколу» (п.1 ст.50). Отже, будь-яка особа, яка не є комбатантом, є цивільною особою. Наскільки така класифікація об'єктивно відображає фактично сформовану ситуацію, коли до цивільних осіб необхідно відносити осіб, які систематично беруть участь у зброй-

ному конфлікті і фактично порушують чинні норми МГП (найманці, члени міжнародних терористичних операцій, персонал ПВОК) та іменуються «незаконними комбатантами», потребує перегляду та внесення відповідних змін до МГП. Приватні військові станом на сьогодні перетворюються на все значніших учасників бойових дій у збройних конфліктах, «гібридних війнах», тому питання визначення їхнього правового статусу досить важливе. Найпростішим способом вирішення цієї проблеми можна вважати надання юридичної сили «Документу Монтре» та Міжнародному кодексу поведінки приватних охоронних компаній. Дані документи детально регулюють діяльність ПВОК, але не мають юридичної сили. Також потрібно заборонити певні види діяльності найманих військових, що додатково відмежує приватних військових від найманців.

Список використаної літератури:

1. Звичасві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т.Р. Короткий, Є.В. Лук'яненко; вступ. стаття М.М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с.
2. Зубко А.О. Принципи ведення воєнних дій. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Юридичні науки. 2018. 1 том. № 21 (61). С. 51–54.
3. Жертви війни – Енциклопедія Сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=19082
4. Коблан Л.Б. Загальний аналіз правового регулювання воєнних дій: міжнародне та національне законодавство. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 824. С. 151–158.
5. Короткий Т. Р. Понятіє «незаконныєкомбатанты» и ихправовой статус / Т. Р. Короткий // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. — Одеса : Юрид. лит., 2009.
6. Міжнародне гуманітарне право. Посібник / О.О. Войтенко, М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель ; заред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська Гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2017. 145 с.
7. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 208 с.

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

За час мирного існування незалежної України, на жаль, сформувалася небезпечна ілюзія щодо непотрібності збройних сил, військової підготовки громадян, військової юстиції. Режим фактичної війни на території України поклав край цим ілюзіям. Між тим, оборонна міць Збройних Сил України визначається не тільки кількістю військовослужбовців, рівнем їх професіоналізму та майстерності, якістю військової техніки. Боездатність військових частин та підрозділів напряму залежить від стану законності та правопорядку в них [1].

Специфічний характер злочинів та адміністративних проступків, що пов'язані з проходженням військової служби, обумовлює низку особливостей у здійсненні правоохоронної діяльності у військовій сфері. Як показує практика, цивільні правоохоронні та судові органи, такі, як Національна поліція, Державне бюро розслідувань та суди загальної юрисдикції, недостатньо компетентні у питаннях, що стосуються справ у військовій сфері. Іноді посадові особи вищевказаних органів не мають навіть приблизного уявлення про повсякденну діяльність військ та сил і всі особливості проходження військової служби.

Ще більш гостро постало питання щодо досудового розслідування військових кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків) та судочинства у таких справах з початком збройної агресії з боку Російської Федерації на сході України. Стало зрозуміло, що без повноцінної системи військової юстиції попереджувати, запобігати та розслідувати військові злочини цивільним правоохоронним органам надзвичайно важко і загалом малоефективно. А загальні суди занадто перевантажені цивільними справами та недостатньо компетентні у справах, що стосуються порядку несення або проходження військової служби.

Сьогоднішнє реформування Збройних Сил України тісно взаємопов'язане з реформуванням не лише самих збройних сил як військового формування, а і створенням сучасної, провідної, здатної до виконання своїх обов'язків системи військової юстиції в Україні.

Одним з найголовніших факторів ефективної правоохоронної діяльності у Збройних Силах України є налагоджена структура військової юстиції, поняття якої є багатограним і на цей час цілісно не визначеним.

Можна дати наступне визначення військової юстиції (у широкому розумінні) – це сукупність діючого законодавства у військовій сфері та система державних органів, які забезпечують контроль, нагляд та правозастосування, попередження та розкриття правопорушень у військовій сфері, ведення досудового розслідування, здійснення військового судочинства, забезпечення захисту прав суб'єктів правовідносин та виконання рішень судів.

У вузькому розумінні, військова юстиція – це сукупність чинного законодавства та система державних органів, які уповноважені здійснювати правозастосування у військовій сфері.

До системи військової юстиції слід віднести:

- військову поліцію;
- військову прокуратуру;
- військову адвокатуру;
- військові суди;
- юридичні служби окремих військових підрозділів;
- юридичні служби військових формувань;
- юридичні департаменти військових управлінь.

Незважаючи на нагальну потребу в існуванні дієвого правоохоронного органу на кшталт військової поліції для здійснення правоохоронної діяльності у Збройних Силах України, даний орган все ще не створений. Існує Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, що не відповідає вимогам сьогодення через брак необхідних повноважень – слідства та оперативно-розшукової діяльності – та через невдалу модель підпорядкування Міністру оборони України через начальника Генерального штабу Збройних Сил України, що стоїть на заваді незалежності даного правоохоронного формування.

На початку 2015 року Президент України доручив Кабінету Міністрів України впродовж тижня внести до Верховної Ради України проект Закону України «Про Військову поліцію». Вже 21 січня 2015 року було зареєстровано відповідний законопроект (№ 1805), метою якого було створення Військової поліції [2]. За результатами розгляду законопроект було відхилено та знято з розгляду.

В листопаді 2019 року Президент України під час зустрічі з керівництвом Верховної Ради та урядом поставив низку завдань у сфері оборони та безпеки України. Зокрема, Міністр оборони України до 31 грудня 2019 року мав упровадити нову об'єднану систему керівництва та управління силами оборони, яка відповідатиме стандартам НАТО. У структурі Міноборони мав бути створений сучасний ефективний правоохоронний орган – Військова поліція [3].

14 лютого 2020 року заступник Міністра оборони України О. Поліщук на засіданні комітету з питань національної безпеки, оборони та розвідки Верховної Ради повідомив, що проєкт закону про створення в Україні Військової поліції, який розробляють у Міністерстві оборони країни, буде подано до Верховної Ради до 22 лютого 2020 року [4].

Проте, слід зазначити, що станом на 19 серпня 2020 року нового законопроєкту «Про Військову поліцію» до Верховної Ради України подано не було.

Відповідно до зареєстрованого проєкту у Верховній Раді України попереднього скликання Закону України «Про Військову поліцію», Військова поліція – це військове правоохоронне формування, призначене для забезпечення правопорядку серед громадян України, які є військовослужбовцями, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів, запобігання, виявлення кримінальних та інших правопорушень, вчинених військовослужбовцями, а також працівниками та державними службовцями Міністерства оборони України і Збройних Сил України, їх розкриття і припинення, забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів, захисту прав і свобод військовослужбовців та військового майна від протиправних посягань, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам та припиненні протиправних дій військовослужбовців і цивільних осіб на військових об'єктах [2].

До основних новел зазначеного законопроєкту можемо віднести такі нові завдання Військової поліції:

- щодо досудового розслідування злочинів та кримінальних проступків, пов'язаних з проходженням військової служби, вчинених військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів;
- щодо досудового розслідування корупційних злочинів вчинених працівниками та державними службовцями Міністерства оборони України і Збройних Сил України;

- щодо запобігання вчиненню, виявлення і припинення злочинів та інших правопорушень стосується не лише Збройних Сил України, а й інших правоохоронних органів спеціального призначення та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, на відміну від ВСП, зазначене завдання якої стосувалося лише Збройних Сил України;
- щодо проведення оперативно-розшукової діяльності у межах наданих повноважень, в той час як на ВСП покладається лише сприяння у межах своєї компетенції органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- щодо здійснення заходів з охорони перших осіб Міністерства оборони України та Збройних Сил України під час виконання ними службових обов'язків.

Як висновок, зазначимо, що існує необхідність створення в Україні військової юстиції, як системи спеціалізованих органів, які матимуть відповідно свої завдання та повноваження. Такими спеціалізованими органами мають бути: військова поліція, військова прокуратура, військова адвокатура, військові суди, юридичні служби окремих військових підрозділів, юридичні служби військових формувань, юридичні департаменти військових управлінь. Тільки завдяки ефективній діяльності всіх вищевказаних органів можна забезпечити належний рівень військової дисципліни, законності та правопорядку у Збройних Силах України.

Список використаної літератури:

1. Полянський Ю.Є. Військова юстиція в Україні, проблемні питання. *Юридичний вісник*. Одеса, 2019. № 3. С 5. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/927>.
2. Про Військову поліцію: проєкт Закону України від 21.01.2015 р. № 1805. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648 (дата звернення: 12.03.2020).
3. Створення Військової поліції : офіційна заява Офісу Президента України від 05.12.2019 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/minoboroni-maye-stvori-ti-vijskovu-policiyu-ta-vprovaditi-sis-58205> (дата звернення: 19.08.2020).
4. Створення Військової поліції: офіційна заява заступника Міністра оборони України від 14.02.2020 р. URL: <https://www.unian.ua/society/10874522-u-minoboroni-rozpovili-pro-obgovorennya-zakonu-shchodo-viyskovoji-policii.html> (дата звернення: 19.08.2020).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ОПЕРАЦІЯХ З ПІДТРИМАННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ

Міжнародна миротворча діяльність на початку ХХІ ст. є багатогранним процесом, невід’ємно пов’язаним з цілою низкою політичних, економічних, соціальних та інших питань. В сучасних умовах миротворча діяльність є одним із дієвих способів забезпечення національної безпеки держав і міжнародної безпеки, а також є вагомим елементом загальної системи колективної безпеки, яка була сформована протягом другої половини ХХ ст. Провідну роль у формуванні цієї системи безпеки, а також у врегулюванні конфліктів на даний час відіграють такі міжнародні організації, як ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС, а в окремих випадках – держави або коаліції держав [1].

Участь Збройних Сил України у миротворчих операціях розпочалась у складі миротворчих сил ООН з охорони (СООНО) із затвердженням Верховною Радою України Постанови від 3 липня 1992 р. № 2538-ХІІ «Про участь батальйонів Збройних Сил України в Миротворчих Силах Організації Об’єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії». З того часу наша держава зробила істотний внесок у миротворчі операції ООН [2].

Досвід участі України з 1992 р. у миротворчих операціях та відповідні міжнародні правові документи стали підґрунтям для розробки державних правових норм України, які чітко відображають ставлення України до миротворчої діяльності, врегулювання воєнно-політичних конфліктів взагалі, та безпосередньо регламентують миротворчу діяльність її підрозділів [2–7].

Основні положення Закону України «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» [6] визначають, що:

- Україна, яка є членом ООН і ОБСЄ, зобов’язана конструктивно співпрацювати при використанні всього діапазону можливостей даних організацій для запобігання конфліктів та для їх розв’язання;

- пропозицію щодо участі в міжнародній операції з підтримання миру і безпеки вносить Міністерство закордонних справ (МЗС) України у Раду національної безпеки і оборони (РНБО) України, після узгодження з Міністерством оборони України та іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади;
- РНБО України визначає відповідність участі миротворців національним інтересам, економічному, матеріально-технічному стану, рівень безпеки і подає пропозицію на розгляд Президенту України;
- рішення Президента, за підписом Прем'єр-міністра подається на узгодження Верховної Ради України. Даний законопроект розглядається ВР України позачергово.

Згідно із законом, забезпечення реалізації закону здійснюватиметься в межах щорічних бюджетних призначень, що виділяються Міністерству оборони за відповідними напрямками діяльності.

Закон України «Про порядок направлення Збройних Сил України до інших держав» [4] визначає:

підстави, порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав та умови перебування на території цих держав; вимоги до змісту міжнародних договорів України про направлення підрозділів ЗС до інших держав, а також до змісту і порядку внесення пропозицій, процесу прийняття рішень щодо направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав та про порядок їх відкликання; принципи комплектування, організації підготовки зазначених підрозділів та гарантії соціального захисту осіб їх військового і цивільного персоналу, членів їх сімей; відповідальність за недотримання особами військового і цивільного персоналу підрозділів вимог Конституції, законів України та за порушення законів інших держав при направленні підрозділів Збройних Сил України до інших держав.

Окрім зазначених вище законів, що безпосередньо регламентують миротворчу діяльність України, за період з 1992 р. по теперешній час Верховною Радою і Урядом України прийняті закони і інші нормативно-правові акти та укладено низку міжнародних договорів, які в тій чи іншій мірі стосуються миротворчої діяльності і регулюють діяльність органів державної влади з питань підготовки і проведення операцій з підтримки миру:

Рамковий документ «Партнерство заради миру» (підписаний Україною 08.02.1994 р. у Брюсселі); Презентаційний документ України до програми «Партнерство заради миру» (переданий керівництву НАТО 25.05.1994 р.); Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного Договору (підписана в Мадриді 09.07.1997 р.); Декларація Глав держав і урядів — учасників саміту Комісії Україна – НАТО; План дій Україна-НАТО.

Законами України «Про оборону України» [6] та «Про Збройні Сили України» [5] для Міністерства оборони України завдання щодо забезпечення виконання рішень про участь підрозділів Збройних Сил України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки віднесено до його функцій, як і участь в міжнародному військовому співробітництві та міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки визначена як функція Збройних Сил України.

Також, не менш важливим документом є “Інструкція з підготовки та застосування національних контингентів, національного персоналу в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки ”, затверджена наказом Міністерства оборони України від 18.01.2016 №23 [7]. Зазначена Інструкція визначає порядок, завдання підготовки національних контингентів, національного персоналу до участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (далі – міжнародні операції), порядок їх направлення, застосування, проведення ротацій, повернення (відкликання), організації управління та всебічного забезпечення, а також пов’язані з цим завдання та функції структурних підрозділів Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, органів військового управління Збройних Сил України.

Таким чином, зазначені законодавчі та інші нормативно-правові акти визначають правові, організаційні та фінансові засади участі України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, а також порядок і загальні принципи направлення військового та цивільного персоналу, організації їх підготовки та забезпечення для участі в операціях з підтримання чи відновлення міжнародного миру й безпеки.

За результатами аналізу нормативно-правових актів України, що регулюють правовідносини у сфері участі ЗС України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, можна стверджувати,

що українське законодавство пройшло довгий шлях удосконалення, який, проте не позбавив і чинні закони певних прогалин і неузгоджень, зокрема щодо:

- фінансового забезпечення заходів, пов'язаних з підготовкою національного контингенту та національного персоналу України, який направляється для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки;
- визначення КМУ порядку застосування зброї і бойової техніки ЗС України під час участі у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки;
- розроблення та видання у новій редакції Стратегії міжнародної миротворчої діяльності України;
- визначення в концептуальних документах серед питань правового забезпечення розвитку сектору безпеки і оборони завдання його удосконалення стосовно розроблення Стратегії міжнародної миротворчої діяльності України та удосконалення нормативно-правових актів щодо участі сектору безпеки і оборони у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.
- визначення граничних строків внесення пропозицій щодо направлення національного контингенту чи національного персоналу РНБО на розгляд Президента України, а також прийняття такого рішення Президентом України та його схвалення ВРУ.

Список використаної літератури:

1. Дронговський О. С. Правове регулювання участі Збройних Сил України в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки / О. С. Дронговський // Науковий журнал «Юридична наука». 2013. № 5. С. 93.
2. Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997, № 3/97-ВР Концепція (основи державної політики) національної безпеки України/ Голос України 20 січня 1997. С. 5–6.
3. Про участь України в міжнародних миротворчих операціях: Закон України від 23 квітня 1999 року № 613-XIV (зі змінами) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613-14>.
4. Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав: Закон України / Відомості Верховної Ради України, 2000, № 19, ст. 144; 2003, № 28, ст. 215; 2011, № 36, Ст. 363, № 38, ст.499, № 33, ст.564, № 46, ст.371.
5. Про Збройні Сили України: Закон України від 05.10.2000 № 2019-14. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2019-14>.

6. Про оборону України: Закон України від 05.10.2000 №2020–14. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932–12>.
7. Наказ Міністерства оборони України від 18.01.2016 №23 “Про затвердження Інструкції з підготовки та застосування національних контингентів, національного персоналу в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки”. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0206–16#Text>.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Як відомо, слово «волонтер» походить від французького “volontaire”, англійського “volunteer”, які є похідними від латинського “voluntarius”, що у буквальному перекладі означає “доброволець”, “бажаючий”.

Волонтерський рух в усьому світі стрімко поширюється. І хоча в нашій державі перші волонтери з'явилися лише у 1992 році (з появою представників Корпусу миру США), ця діяльність здавна була підтримана українцями і здобула статус національної [1, с.24]. До того часу він вже був визнаний у світі і був втілений у відповідні міжнародні правові норми.

Згідно з Загальною декларацією волонтерів, яка була прийнята на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів 14 вересня 1990 року в Парижі, волонтерство – добровільна, активна, спільна або особиста участь громадянина в житті людських спільнот для реалізації його основних людських потреб та покращення якості життя, економічного і соціального розвитку [2]. В цій декларації зазначені загальні принципи та напрямки волонтерського руху.

Ознаки волонтерської роботи: відсутність фінансового прибутку або часткова фінансова винагорода, добровільний характер діяльності, принесена користь, яка поширюється не тільки на волонтера та його найближче оточення, а й на суспільство загалом [3, с. 9].

Простежуються різні форми добродійної благодійної роботи в Україні і у XX столітті, за часів функціонування СРСР. Наприклад, поширеними були форми шефської роботи (шефство старших школярів над молодшими, шефство студентів і робітників над молодшими школярами; участь у роботі оперативних комсомольських загонів тощо).

Життя радянської людини як громадянина передбачало наявність у неї “суспільного навантаження”. Найбільш поширеним видом суспільної роботи, була різного роду допомога. Види цієї допомоги залежали здебільшого від віку. Така допомога могла мати тривалий характер або бути короткочасною чи одноразовою [3, с. 115].

Уся добровільна робота із надання конкретної допомоги провадилася в межах громадських організацій: профспілок, комсомолу і піонерії. Існували також ради ветеранів війни і праці, клуби за інтересами тощо.

Варто також навести деякі цікаві факти про волонтерський рух в Україні останніх років:

- Серед волонтерів переважну більшість (понад 80%) складає молодь віком від 15 до 19 років, а понад 72% волонтерів – жінки.
- Євро-2012 пов'язують із наймасовішим волонтерським проектом в історії України.
- Загалом в Україні під час Євро-2012 було залучено понад 12 тисяч волонтерів, 2879 з яких — волонтери УЄФА.

Отже, важливо розглянути нормативно-правове регулювання волонтерської діяльності в Збройних Силах України; проаналізувати суспільних відносин у сфері нормативно-правового регулювання волонтерської діяльності.

За часів незалежності України державою видано низку нормативно-правових актів щодо підтримки та розвитку волонтерського руху, зокрема:

- Закон України “Про страхування” від 07.03.1996 р., № 85/96-ВР;
- Закон України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” від 21.06.2001 р., № 2558-ІІІ,
- Закон України “Про соціальні послуги” від 19.06.2003 р. № 966-ІV, в яких добровільна праця волонтерів визнається необхідною та суспільно корисною;
- Закон України “Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки” від 18.11.2003 р., № 128-ІV;
- Закон України “Про волонтерську діяльність” від 19.04.2011 р., № 3236- VI. Прийняття вказаного Закону пов'язують із чемпіонатом Європи з футболу у 2012 р., який проходив на території України;
- Указ Президента України “Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації” від 24 березня 2012 року № 212/2012, в якому зазначено щодо необхідності державної підтримки та популяризації волонтерства в Україні шляхом розроблення державної цільової програми розвитку волонтер-

ської діяльності, проведення щорічного конкурсу “Волонтер року” та інших заходів національного значення, спрямованих на популяризацію волонтерського руху, внесення пропозицій щодо удосконалення Закону України “Про волонтерську діяльність” тощо [4];

- розпорядження Президента України “Про організацію проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів” від 22.03.2001 р., № 67/2001-рп;
- розпорядження Кабінету Міністрів України “Про утворення Координаційної ради з питань розвитку і підтримки волонтерського руху” від 23.04.2003 р., № 225-р;
- постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг від 10.12.2003 р. № 1895, (Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 711 (711–2011-п) від 06.07.2011) в пункті 1 вказаного Положення якої уперше було наведено визначення волонтерської діяльності:

“Волонтерська діяльність у сфері соціальних послуг – це добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб, спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах, потребують сторонньої допомоги і сприяє самореалізації волонтера” [5].

Основним нормативно-правовим актом, яким регулюється волонтерська діяльність в Україні, визначаються права, обов’язки та правовий статус її суб’єктів, закріплюються принципи волонтерської діяльності, головні напрями та форми її державної підтримки є Закон України “Про волонтерську діяльність” від 19.04.2011 р., № 3236- VI, згідно з яким волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги.

Вказаними актами волонтерську діяльність в Україні було офіційно визнано та закріплено на нормативно-правовому рівні. На сьогодні визначення волонтерської діяльності наведено у частині 1 статті 1 Закону України “Про волонтерську діяльність” від 19.04.2011 р., № 3236-VI, згідно з якою волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги.

Що стосується волонтерського руху допомоги українським військовим, то точної дати утворення цього руху в Україні немає, як і точної дати об'єднання волонтерів у волонтерські організації. Точкою відліку можна вважати волонтерський рух під час Революції гідності з початком Російської інтервенції до Криму 20 лютого 2014 року. Створення розгалуженої системи допомоги армії розпочалося у травні-червні 2014 року.

Збройний конфлікт на Сході України спонукав до створення нових громадських та волонтерських організацій. Ці організації створювались за рахунок ініціативи окремих людей.

Громадська ініціатива – це форма локальної, найчастіше обмеженої в цілях і часі діяльності, спонтанної колективної самоорганізації громадян для взаємодопомоги або захисту своїх інтересів [4].

Згідно із частиною 1 статті 1 Закону України “Про громадські об'єднання” від 22 березня 2012 року № 4572-VI громадською організацією є добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Відповідно до частини 1 статті 5 Закону України “Про волонтерську діяльність” від 19.04.2011 р., № 3236-VI залучати волонтерів до своєї діяльності можуть організації та установи, які є неприбутковими.

Події на Сході країни змінили як і свідомість українського народу так і законодавчу базу, зокрема було внесено зміни та доповнення до абзацу четвертого ч. 3 ст. 1 Закону України “Про волонтерську діяльність” від 19.04.2011 р., № 3236-VI, у якому розширено коло пріоритетних напрямів волонтерської діяльності, а саме, за умов:

- “надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;

- надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; [6].

В подальшому громадська активність з підтримки Збройних Сил України знайшла своє втілення також у визначенні терміну “сектор безпеки і оборони” Законі України “Про національну безпеку України” від 21.06.2018 р., № 2469-VIII, наведеному у Законі України “Про національну безпеку України” від 21.06.2018 р., № 2469-VIII, згідно пункту 16 ч. 1 ст.1 якого сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об’єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Згідно з частинами 1 та 4 статті 4 зазначеного Закону система цивільного контролю складається з контролю, що здійснюється також громадським контролем.

До предмету цивільного контролю також віднесено стан правопорядку в органах сектору безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою, забезпеченість необхідними запасами матеріальних засобів та готовність до виконання завдань за призначенням у мирний час та в особливий період.

Відповідно до частини 1 статті 12 Закону України “Про національну безпеку України” сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов’язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадсь-

кі об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. [7]

Таким чином, держава визнала громадян та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки, однією із складових сектору безпеки і оборони України.

Визначення поняття “волонтер антитерористичної операції” міститься у пункті 1 Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції, затвердженому наказом Міністерства фінансів 30.10.2014 № 1089, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 19 листопада 2014 р. за № 1471/26248:

“Волонтер АТО - фізична особа – благодійник (громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, яка перебуває в Україні на законних підставах), яка досягла вісімнадцятирічного віку, провадить волонтерську діяльність на добровільній та безоплатній основі, внесена до Реєстру волонтерів антитерористичної операції згідно з Податковим кодексом України (далі – Кодекс) та Законом України “Про благодійну діяльність та благодійні організації», надає благодійну допомогу на користь осіб, визначених у підпункті “а” підпункту 165.1.54 пункту 165.1 статті 165 розділу IV Кодексу”. [8].

Висновок: надання вказаних вище прав і гарантій волонтерам АТО та членам їхніх сімей, безумовно, не вирішує всіх проблем, але свідчить про намір законодавця врегулювати взаємодію між громадянином і державою у сфері волонтерської діяльності шляхом прийняття нових нормативно-правових актів та редагуванням вже прийнятих.

Список використаної літератури:

1. Зима О. Г. Особливості волонтерства та його розвиток в Україні: препринт / О. Г. Зима, В. О. Підгайна. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2011. – 48 с.
2. Вайнола Р. Х. Загальна декларація волонтерів / XI Конгрес Міжнародної асоціації Волонтерів // Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Р. Х. Вайнола, А. Й. Капська, Н. М. Комарова. – Київ: Академпрес, 1999. – 112 с.
3. Янц. Н. Д. Основи діяльності волонтерів: курс лекцій / Н. Д. Янц. – Переяслав-Хмельницький. – 2009. – 200с.
4. Указ Президента України “Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації” від 24 березня 2012 року № 212/2012.
5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг від 10.12.2003 р.

№ 1895, (Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 711 (711–2011-п) від 06.07.2011)

6. Закон України “Про волонтерську діяльність” від 19.04.2011 р., № 3236-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236–17>.
7. Законі України “Про національну безпеку України” від 21.06.2018 р., № 2469-VIII.
8. Порядок формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції, затверджений наказом Міністерства фінансів 30.10.2014 № 1089, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 19 листопада 2014 р. за № 1471/26248. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1471–14>.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ З ТЕРОРИЗМОМ

Верховною Радою України 20 березня 2003 року ухвалено базовий нормативно-правовий акт по боротьбі з тероризмом в Україні, який на державному рівні регламентується Законом України “Про боротьбу з тероризмом” (далі – Закон).

Даний Закон наділяє Службу безпеки України правовим статусом головного органу в загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, що організовується, здійснюється та координується через Антитерористичний центр при Службі безпеки України [2].

Серед суб’єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, чинне антитерористичне законодавство виділяє Міністерство оборони України, органи військового управління, з’єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України, основним конституційним обов’язком яких, згідно Конституції України є оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності [1].

Збройні Сили України забезпечують захист від терористичних посягань об’єктів та майна Збройних Сил України, зброї масового ураження, ракетної і стрілецької зброї, боєприпасів, вибухових та отруйних речовин, що перебувають у військових частинах або зберігаються у визначених місцях; організовують підготовку та застосування сил і засобів Сухопутних військ, Повітряних Сил, Військово-Морських Сил та Сил спеціальних операцій Збройних Сил України в разі вчинення терористичного акту в повітряному просторі, у територіальних водах України; беруть участь у проведенні антитерористичних операцій на військових об’єктах та в разі виникнення терористичних загроз безпеці держави з-за меж України; в разі залучення до проведення антитерористичної операції – забезпечують із застосуванням наявних сил та засобів виконання завдань щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій; беруть участь у затриманні осіб, а у випадках, коли їх дії реально загрожують життю

та здоров'ю заручників, учасників антитерористичної операції або інших осіб, – їх знешкоджують [2].

Варто зазначити, що повноваження підрозділів Збройних Сил України щодо їх участі в антитерористичній операції викладено в Законі України “Про Збройні Сили України”, а саме: стосовно надання їм права на застосування зброї та бойової техніки під час участі в антитерористичній операції. Мета прийняття відповідних положень зазначеного закону зумовлена об'єктивною необхідністю розширення повноважень суб'єктів боротьби з тероризмом, які надають Антитерористичному центру при Службі безпеки України сили і засоби для припинення діяльності незаконних збройних формувань та терористів [3].

У складі Збройних Сил України заходи щодо протидії антитерористичної діяльності здійснює Військова служба правопорядку у Збройних Силах України” (далі – Служба правопорядку), створена згідно із Законом України від 07 березня 2002 року “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України [4].

Законодавець визначив, що Служба правопорядку є спеціальним правоохоронним формуванням у складі Збройних Сил України, до основних завдань якого, зокрема, належить і участь в протидії диверсійним проявам та терористичним актам на військових об'єктах. Також згідно з п. 9 ст. 8 Закону на Службу правопорядку покладається здійснення функцій щодо запобігання диверсійним проявам і терористичним актам [4].

Отже, протидія диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах Збройних Сил України належить до пріоритетних завдань Служби правопорядку, виконання яких покладається на відповідні підрозділи спеціального призначення.

Для виконання покладених на них завдань вони можуть: проникати на захоплений терористами об'єкт; фізично затримувати терористів, а у випадках, коли їхні дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб, – знешкоджувати терористів; випереджувати дії терористів, що можуть призвести до техногенно-небезпечних наслідків; звільняти заручників; забезпечувати зберігання речових доказів, документів, речей, цінностей; роззброювати та охороняти осіб, затриманих під час проведення антитерористичної операції.

Беззаперечно, обов'язковою умовою ефективного та якісного виконання Службою правопорядку покладених на неї Законом завдань і функцій є чітка регламентація її правового статусу, визначення компетенції, а також місця і ролі, відведених цьому органу у системі державних органів.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що законодавчо не визначено порядок залучення і використання в антитерористичній операції сил і засобів Служби правопорядку. Адже, як відомо, на сьогодні ні профільний Закон України “Про боротьбу з тероризмом”, ні статусний Закон України “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України” не передбачають безпосередньої участі Служби правопорядку у проведенні антитерористичної операції. Натомість визначені сили і засоби Служби правопорядку активно беруть у ній участь. При цьому використане у Законі слово «участь», очевидно, можна пояснити невеликою чисельністю особового складу всієї Служби правопорядку та її підрозділів спеціального призначення, зокрема, у співвідношенні до кількості військових об'єктів, які потенційно можуть бути об'єктами терористичних атак.

Однак, порядок залучення і використання Служби правопорядку в антитерористичних операціях потребує законодавчого визначення.

Список використаної літератури:

1. Конституція України [Текст] : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
2. Про боротьбу з тероризмом [Текст] : Закон України від 20 березня 2003 року №638-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. №25. Ст.180.
3. Про Збройні Сили України [Текст] : Закон України в ред. від 5 жовтня 2000 року № 2019 III // Відомості Верховної Ради України. 2000. №48. Ст. 410.
4. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України [Текст] : Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III // Офіційний вісник України. 2002. № 14. Ст. 708.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ

Одним із атрибутів держави є військо, функціонування якого обумовлює виникнення специфічних відносин, ефективне регулювання яких потребує видання спеціальних норм. Особливий характер правовідносин та відповідних норм призвів і до потреби функціонування спеціалізованого суду, який відомий в ряді країн під назвами: військо-ві суди, трибунали, ревізійні комісії. Питання утворення військових судів, їх місця в судовій системі і збройних силах, статусу військових суддів та порядку здійснення судочинства залишається дискусійним і потребують комплексного аналізу.

Триваючий воєнний конфлікт на сході України та незаконна окупація частини території нашої держави, зумовили необхідність додаткового підвищення рівня організації Збройних Сил України та інших утворених відповідно до закону військових формувань, посилення військової дисципліни і, водночас, гарантій соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей. Одним із важливих чинників реалізації цих завдань повинна бути ефективна діяльність військових органів правопорядку, а також військових судів у складі судової влади України.

Враховуючи також те, що у 2010 році за рішенням тодішнього керівництва держави без достатнього обґрунтування систему військових судів було ліквідовано. Оцінюючи ситуацію, що склалася у зв'язку із цим у сфері правосуддя в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, необхідним є відновлення діяльності військових судів у ході досить тривалої судової реформи в Україні.

Так, як робота військових судів є важливим елементом військової юстиції, відсутність якого призведе до неефективності діяльності військової юстиції загалом. В. І. Шишкін відзначає, що військове судочинство – це лише один із напрямів військової юстиції, але найбільш з них вагомий за наслідками, оскільки наслідком діяльності є найвища форма з рішень, які постановляє державна влада, – судові рішення [1, с. 107].

Наукові дослідження військових судів репрезентовані у працях Л. Н. Гусева, А. С. Коблікова, С. М. Мельника, Д. Ф. Огнєва, В. В. Сердюка, О. С. Ткачука, І. Я. Фойницького, Р. В. Куйбіди, М. М. Сенька, В. П. Шевченко, В. І. Шишкіна, та низки інших науковців.

Практика судового будівництва різних країн не створила єдиної універсальної моделі військового правосуддя. Кожна країна при цьому враховувала свій власний історичний досвід, економічні можливості, міждержавні відносини, правову практику, стан збройних сил та низку інших факторів.

Отже, згідно з додатком до звіту 55-ї зустрічі Керівного Комітету з прав людини Ради Європи – Меморандуму Ради Європи про судочинство у військових судах (Страсбург, 17–20 червня 2003 року) можна виділити три типи держав, у яких діють військові суди.

Перший тип – держави, у яких військові суди діють на постійній основі (як в мирний та і військовий час, як на території країни, так і на військових базах поза межами держави) У таких державах військові суди діють як самостійні органи судової влади в мирний та військовий час для розгляду кримінальних, адміністративних та дисциплінарних справ військовослужбовців. До таких держав відносяться: Великобританія, Іспанія, Швейцарія, Італія, Канада, Китай, США, країни Латинської Америки, практично усі країни колишнього СРСР, Ірландія, Словаччина, Туреччина, а також Республіка Польща.

Другий тип утворюють країни, де діяльність військових судів по розгляду кримінальних справ обмежена періодом воєнного часу (Австрія, Німеччина, Чеська Республіка, Данія, Грузія, Португалія). У мирний час вони можуть утворюватися лише при військах за кордоном.

До третього типу відносяться держави зі «змішаною» юрисдикцією військових судів – військові суди функціонують при загальних цивільних судах. Характерним для цього типу є те, що при загальних судах на постійній основі діють спеціалізовані військові структури: палати, відділи, ради, офіси. Названі структури формуються як правило з офіцерів-юристів або мають змішаний склад – включають як військових так і цивільних суддів. До цієї групи відносяться: Франція, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Угорщина, Болгарія, Бельгія, Хорватія.

Відмова у мирний час від військового правосуддя можлива лише у разі, якщо країна цілком впевнена у своїй обороноздатності. За умов «гібридної» війни або вторгнення високомобільних армійських підрозділів, витрачати час та ресурси на створення військових судів, підготовку суддів, уявляється малоефективним. Так, наприклад, особливості створення військових судів передбачено у ст. 96 Конституції Німеччини як реалізація політики демілітаризації після Другої світової війни. В ч. 2 цієї статті говориться, що федеральна влада (Bund) може створювати військові кримінальні суди для збройних сил в якості федеральних судів. Вони повинні відправляти правосуддя з кримінальних справ тільки в період військового стану («необхідності захисту країни»), а також щодо військовослужбовців, котрі направлені за кордон для виконання військових операцій, та екіпажів військових кораблів, які беруть участь у таких операціях [2, с. 179–180]. Проте, ні судовустройних, ні процесуальних питань щодо розгляду вказаних злочинів у військовому суді спеціальним федеральним законом не врегульовано. Сформовані у великих підрозділах бундесвера військово-дисциплінарні суди, юрисдикція яких є досить обмеженою, не здатні у військовий час ефективно замінити військові суди, створення яких вимагатиме значного часу.

Третій тип, в аспекті «внутрішньої» спеціалізації судів, вже неодноразово обговорювався в Україні. Так, зокрема, Р. Куйбіда, відзначив, що ліквідація військових судів не відкидатиме можливості запровадження в судах загальної юрисдикції спеціалізації суддів із розгляду справ у галузі військових правовідносин. Однак правовий статус таких суддів не повинен мати ніяких особливостей [3, с. 9]. Схожої позиції дотримується також В. І. Шишкін, який пропонував скасувати військові суди, а справи передати на розгляд до звичайних судів, утворивши в них спеціалізацію суддів для розгляду справ про військові злочини [1, с. 110]. Такий спосіб внутрішньої спеціалізації судів є доцільним, на нашу думку, тільки у разі створення відповідних судових палат. Як показав національний досвід спеціалізації окремих суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, такий підхід має частковий, формальний характер [4].

Україна історично належить до країн зі спеціальним військовим правосуддям, яке діє на постійній основі. За часів Російської імперії, Радянського Союзу на українських землях діяли військові суди

(трибунали). Їх систему успадкувала і незалежна України, згодом відмовившись від неї в процесі судової реформи. Низка пострадянських країн, ставши на шлях демократії, все ж зберегла систему військових судів, не вважаючи, що вони суперечать новим принципам розбудови державності. Наприклад, у Польщі військові суди є спеціалізованими судами, які діють у Збройних силах, проте вони також компетентні розглядати певні категорії справ щодо осіб, які не є військово-вслужбовцями. Систему військових судів складають гарнізонні та окружні військові суди. Судовий нагляд за їх діяльністю здійснює військова палата Верховного суду [5, с. 220].

Виокремлення військової юрисдикції якраз і дає можливість більш компетентно розглядати справи цієї юрисдикції військовими судами, наближеними і професійно, і територіально до тієї сфери суспільних відносин, яку «обслуговує» військова юрисдикція – військових відносин. Однак для цього немає потреби створювати спеціальні процедури розгляду справ, відмінні від тих, якими керуються звичайні суди. Що ж до «спеціалізованих» військових судів, то в деяких країнах військовим судам надано законом статус, але це ні в кого не викликає подиву чи протесту [6, с. 51].

Світова тенденція розвитку військової юстиції у демократичних країнах вказує на максимальне наближення військового правосуддя до загальних процесуальних норм і гарантій, а статусу військових суддів – до міжнародних критеріїв незалежності, перш за все, від впливу військового керівництва.

На сьогодні військові суди діють майже у 40 розвинених країнах світу, у тому числі і Європи, які мають власні збройні сили [4]. Фактично, кожна п'ята держава світу має військові суди.

Отже, складна внутрішня ситуація в Україні, істотне збільшення кількості військових злочинів на фоні військового конфлікту зумовлюють необхідність відновлення в нашій державі військових судів. При цьому законодавчо потрібно врахувати не тільки специфіку цієї ситуації в Україні а й використати досвід функціонування подібних судів у країнах Європейського Союзу. Також варто зазначити, що законодавча практика визначення статусу військових судів в різних країнах характеризується багатоманітністю підходів та неоднозначним розумінням принципу спеціалізації. Це дозволяє стверджувати, що створення в Україні військових судів не буде суперечити ні світовій,

ні історичній практиці. Слід підкреслити те, що діяльність військових судів у країнах Європейського Союзу базується виключно на національному законодавстві, разом з тим легітимізується рішеннями як Європейського Суду з прав людини, так і Постійним комітетом Ради Європи.

Список використаної літератури:

1. Шишкін В. Військові суди через призму правової держави / В.Шишкін // Право України. – 2004. – № 4. – С. 107–110.
2. Система уголовного правосудия зарубежных государств (суды первой и второй инстанций) / отв. ред. И. С. Власов. – М.: Норма, 2008. – 208 с.
3. Одісея військових судів // Юридичний вісник України. – 2005. – №15. – С. 8–9
4. Оверчук С. В. Розвиток ювенальної юстиції в Україні в контексті реалізації принципу спеціалізації судів / С. В. Оверчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014.– № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14osvpss.pdf>
5. Судебные системы европейских стран: Справочник. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 336 с.
6. Шевченко В. П., Ткачук О. С. Військові суди України в системі судів загальної юрисдикції: Монографія / В. П. Шевченко, О. С. Ткачук. – К.: КНТ, 2007. – 300 с.

III. ДОДАТКИ

Додаток 1

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ № 392/2020

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»

Відповідно до статті 107 Конституції України постановляю:

1. Увести в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» (додається).
2. Затвердити Стратегію національної безпеки України (додається).
3. Визнати такою, що втратила чинність, статтю 2 Указу Президента України від 26 травня 2015 року № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України».
4. Контроль за виконанням рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію цим Указом, покласти на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.
5. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України
14 вересня 2020 року

В.ЗЕЛЕНСЬКИЙ

Введено в дію Указом Президента
України від 14 вересня 2020 року
№ 392/2020

РІШЕННЯ

Ради національної безпеки і оборони України
від 14 вересня 2020 року
Про Стратегію національної безпеки України

Відповідно до статті 26 Закону України «Про національну безпеку України» Рада національної безпеки і оборони України, розглянувши проект Стратегії національної безпеки України, вирішила:

1. Схвалити проект Стратегії національної безпеки України.
2. Запропонувати Президентові України затвердити Стратегію національної безпеки України.
3. Кабінетові Міністрів України, державним органам за відповідними сферами національної безпеки подати у шестимісячний строк на розгляд Ради національної безпеки і оборони України проекти: Стратегії людського розвитку, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегії економічної безпеки, Стратегії біобезпеки та біологічного захисту, Стратегії інформаційної безпеки, Стратегії кібербезпеки України, Стратегії зовнішньополітичної діяльності, Стратегії забезпечення державної безпеки, Національної розвідувальної програми.
4. Кабінетові Міністрів України у шестимісячний строк розробити та затвердити Стратегію енергетичної безпеки, Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату, Стратегію інтегрованого управління кордонами, Стратегію продовольчої безпеки.

Секретар Ради національної безпеки
і оборони України

О. ДАНИЛОВ

ЗАТВЕРДЖЕНО
Указом Президента України
від 14 вересня 2020 року
№ 392/2020

Стратегія національної безпеки України БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ

І. Пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки

1. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки.

2. Ми творимо Україну вільною, заможною, безпечною державою, де панує право, де держава захищає громадян і суспільство, де кожен може реалізувати свої таланти і здібності, де люди дихають чистим повітрям, п'ють чисту воду та з якою пов'яжуть долю наші діти й онуки.

3. Україна прагне миру. Мир – запорука розвитку України. Встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону – найвищий пріоритет держави.

4. Стратегія національної безпеки України (далі – Стратегія) ґрунтується на таких основних засадах:

стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;

стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей;

взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України.

5. Ураховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку

України», пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є:

- відстоювання незалежності і державного суверенітету;
- відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України;
- суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу;
- захист прав, свобод і законних інтересів громадян України;
- європейська і євроатлантична інтеграція.

6. Реалізація цих пріоритетів забезпечуватиметься за такими напрямками:

відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях у Донецькій і Луганській областях України на основі міжнародного права;

здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних та економічних заходів, спрямованих на припинення Російською Федерацією незаконної окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь;

продовження реалізації заходів з оборони та стримування, активного використання переговорних форматів та консолідації міжнародного тиску на Російську Федерацію як гарантії недопущення ескалації конфлікту з боку Росії, зменшення напруги та припинення Російською Федерацією збройної агресії;

використання всіх наявних механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій для консолідації міжнародної підтримки України у протидії російській агресії, відновленні територіальної цілісності та державного суверенітету України;

розвиток відносин зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою, сусідніми та іншими державами, а також із міжнародними організаціями для забезпечення міжнародної безпеки та протидії спільним викликам і загрозам, мінімізації їх впливу на Україну;

повна імплементація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та модернізація її параметрів там, де необхідно, за результатами всебічного

огляду досягнення цілей Угоди відповідно до статті 481, з метою набуття повноправного членства України у Європейському Союзі;

розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО;

посилення спроможностей Збройних Сил України, інших органів сектору безпеки і оборони;

сталий розвиток національної економіки та її інтеграція в європейський економічний простір;

розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту;

захист особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди;

забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту;

посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для ефективної протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі;

розвиток державно-приватного партнерства.

II. Поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов

7. Дедалі більше людей відчувають наслідки зміни клімату та зростання техногенного навантаження на навколишнє природне середовище. Збільшуються кількість та масштаби надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Виснажується екосфера, зростає споживання невідновлюваних ресурсів. Руйнуються екосистеми і біоценози. Посилюється негативний вплив біологічних факторів на населення, зростає ймовірність виникнення загроз біологічного походження. Високою є загроза виникнення і поширення як уже відомих, так і нових інфекційних хвороб.

8. Зростає нерівність, зберігаються інші фундаментальні дисбаланси світового розвитку. Не вдається сформувати ефективні інструменти глобального управління.

9. Стрімкі технологічні зміни, насамперед в енергетиці та біотехнологіях, розробки у сфері штучного інтелекту тощо докорінно трансформують економіку і суспільство в цілому. Стрімко зростає роль інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя. Розробляються системи озброєнь на основі нових фізичних принципів, із використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, біотехнологій, а також технологій у сфері штучного інтелекту, створення нових матеріалів, робототехніки та автономних безпілотних апаратів.

10. Сучасна модель глобалізації уможливила поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркоторгівлі, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження тощо.

11. Поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) виявило критичні проблеми в інформаційній сфері, системах охорони здоров'я та соціального захисту, спричинило зростання безробіття, руйнує усталений спосіб життя, загрожує продовольчому забезпеченню, перешкоджає вільному руху капіталу, товарів та робочої сили, завдає шкоди сфері послуг та, зрештою, підвищує протестні настрої у суспільствах і конфліктність у міжнародних відносинах.

12. Заходи, спрямовані на протидію поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), на тлі фундаментальних диспропорцій світового розвитку призвели до нової глобальної фінансово-економічної кризи, яка, за оцінками ООН, може стати найглибшою з часів «Великої депресії» 1929 – 1933 років. Створена після Другої світової війни система міжнародної безпеки вже не спроможна ефективно відповідати на виклики сучасності.

13. Обриси та тренди формування нової моделі цивілізаційного розвитку наразі не окреслені. Трансформуються міждержавні об'єднання та міжнародні організації, посилюються протекціонізм та тенденції до регіоналізму. Ситуація у світі та перспективи її розвитку характеризуються високим ступенем невизначеності і непередбачуваності.

14. Загострюються змагання між Сполученими Штатами Америки і Китайською Народною Республікою за світове лідерство. Посилюється міжнародна конкуренція із застосуванням усіх інструментів націо-

нальної сили – політико-дипломатичних, воєнних, економічних, інформаційно-психологічних, кіберзасобів. Її наслідки проявляються у Східній Європі, на Близькому Сході і у Північній Африці, Південно-Східній Азії, Арктиці, в інших регіонах.

15. Зростають виклики трансатлантичній та європейській єдності, що може спричинити ескалацію наявних і виникнення нових конфліктів. Ситуацією намагається скористатися Російська Федерація, яка продовжує збройну агресію проти України.

16. Росія використовує Чорноморсько-Каспійський регіон, окупований Крим як «міст» на Балкани, у Середземномор'я, на Близький Схід і у Північну Африку. Для зміцнення позицій у Європі Російська Федерація застосовує енергетичну та інформаційну «зброю», намагається впливати на внутрішньополітичну ситуацію у європейських державах, підживлює тривалі конфлікти, збільшує військову присутність у Східній Європі.

17. Для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і воєнні засоби. Посилюються угруповання збройних сил Російської Федерації та їх наступальний потенціал, регулярно проводяться масштабні військові навчання поблизу державного кордону України, що свідчить про збереження загрози військового вторгнення. Зростає мілітаризація територій тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Зберігається загроза з боку Російської Федерації вільному судноплавству у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці.

18. Російська окупаційна адміністрація та збройні формування Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, в окремих районах Донецької та Луганської областей України грубо порушують права й свободи людини і громадянина, їх діяльність загрожуює безпеці України, інших держав Балто-Чорноморського регіону.

19. Спеціальні служби іноземних держав, насамперед Російської Федерації, продовжують розвідувально-підривну діяльність проти України, намагаються підживлювати сепаратистські настрої, використовують організовані злочинні угруповання і корумпованих посадових осіб, прагнуть зміцнити інфраструктуру впливу.

20. Деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози.

21. Сучасні темпи переозброєння Збройних Сил України, інших складових сил оборони на новітні (модернізовані) зразки не забезпечують потреби у заміні основних видів озброєння та військової техніки радянського виробництва, які у найближчій перспективі вичерпають свій ресурс. Зростаючий дефіцит фінансових ресурсів ускладнює виділення коштів для забезпечення виробництва та закупівлі у необхідних обсягах сучасних зразків озброєння та військової техніки, що разом із дисбалансом воєнних потенціалів України та Російської Федерації обумовлює необхідність розробки нової стратегії воєнної безпеки.

22. Джерелом загроз незалежності України, її суверенітету і демократії залишається недостатня ефективність державних органів, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективної політики.

23. Низький рівень добробуту породжує зневіру і невпевненість у майбутньому, провокує насильство, що гальмує розвиток та консервує відсталість. Особливо небезпечним є укорінення радикальних суспільних настроїв і середовищ, які є основою для політичного насильства й сепаратизму, діяльності незаконних збройних формувань, поширення тероризму. Злочинність загрожують правам і свободам, законним інтересам людей, суспільства та держави.

24. Непослідовність та незавершеність реформ і корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище.

25. Недостатній захист права власності, повільний розвиток ринкових відносин у ключових сферах, у тому числі в користуванні землею і надрами, значна роль державного сектору в економіці, недосконалість та фрагментарність законодавства стримують економічне зростання, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій.

26. Недостатній рівень конкуренції та панування монополій, зокрема в енергетичній сфері та інфраструктурі, низька енергоефективність зменшують конкурентоспроможність України, загрожують добробуту її громадян.

27. Посилюються загрози для критичної інфраструктури, пов'язані з погіршенням її технічного стану, відсутністю інвестицій в її оновлення та розвиток, несанкціонованим втручанням у її функціонування, зокрема фізичного і кіберхарактеру, триваючими бойовими діями, а також тимчасовою окупацією частини території України.

28. Погіршуються середовище життєдіяльності, якість повітря, питної води, продуктів харчування, що впливає на життя та здоров'я людей.

Триває нераціональне використання природних ресурсів, деградація лісів, водних басейнів, сільськогосподарських угідь. Неефективною є система поводження з побутовими і промисловими відходами. Можливості адаптації економіки, систем життєзабезпечення та цивільного захисту до зміни клімату є недостатніми. Зберігається негативний вплив триваючих бойових дій на територіях окремих районів Донецької і Луганської областей та наслідків Чорнобильської катастрофи на екологію і здоров'я людей.

29. Дедалі загрозливішою стає демографічна ситуація. Скорочення народжуваності, високий рівень смертності, зокрема дитячої, проблеми репродуктивного здоров'я населення, системні проблеми у сфері охорони здоров'я, еміграція, насамперед фахівців і молоді, підривають національну стійкість, людський, економічний і воєнний потенціал, загрожують майбутньому України.

Поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) засвідчило системні проблеми у сфері охорони здоров'я, біобезпеки та соціального захисту, недостатню готовність до дій у надзвичайних ситуаціях.

30. Зростає кількість порушень міграційного законодавства України іноземцями та особами без громадянства, зокрема вихідцями з держав міграційного ризику, а також залучення цих осіб до протиправної діяльності.

31. Погіршення соціально-економічного становища може спричинити посилення еміграції, що призведе до посилення «відтоку» з України досвідчених кваліфікованих спеціалістів та молодих талановитих кадрів.

III. Основні напрями зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки

32. Зовнішньополітична діяльність держави спрямована передусім на забезпечення незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності України.

33. Україна, прагнучи зміцнити заснований на демократичних нормах і цінностях міжнародний порядок, бере активну участь у протидії тероризму, розповсюдженню зброї масового ураження, міжнародній злочинності, наркоторгівлі, торгівлі людьми, політичному та релігійному екстремізму, нелегальній міграції, кіберзагрозам, негативним наслідкам зміни клімату, а також у попередженні та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

34. Набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору – стратегічний курс держави.

Для реалізації цього курсу має бути забезпечено повну імплементацію та подальшу адаптацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, інтеграцію національної економіки до європейського економічного простору, досягнення Україною відповідності Копенгагенським критеріям членства в ЄС.

Для зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору Україна планує:

досягти у максимально стислі строки достатньої взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу;

суттєво активізувати реформи, які необхідно впровадити з метою досягнення відповідності критеріям членства в НАТО у рамках імплементації річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО;

отримати запрошення та приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО.

35. Всебічне співробітництво зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою має для України пріоритетний стратегічний характер та спрямовується на зміцнення гарантій незалежності й суверенітету, сприяння демократичному поступу та розвитку України.

36. З метою захисту власних національних інтересів та зміцнення регіональної безпеки Україна розвиватиме:

стратегічне партнерство з Азербайджанською Республікою, Грузією, Литовською Республікою, Республікою Польща, Турецькою Республікою;

партнерські відносини з іншими державами Балтії та державами Північної Європи, а також тісні добросусідські відносини з державами Центральної та Південно-Східної Європи;

прагматичні відносини з Республікою Білорусь та Республікою Молдова;

практичну взаємодію з державами – членами НАТО у гарантуванні безпеки у Чорноморському басейні.

37. Україна розвиватиме взаємовигідне економічне співробітництво з провідними державами Азії, Близького Сходу, Африки та Південної Америки.

38. Україна вживатиме заходів з метою вдосконалення санкційної політики для збільшення ефективності впливу на об'єкт застосування санкцій і мінімізації шкоди для своїх національних інтересів.

39. Російська Федерація як держава-агресор – джерело довгострокових системних загроз національній безпеці України. Це обумовлює необхідність запровадження моделі відносин України з Російською Федерацією, яка має забезпечити припинення агресії та відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону на основі міжнародного права.

40. Україна вживатиме заходів для запобігання ескалації конфлікту з Російською Федерацією, насамперед шляхом збільшення її потенційної ціни до неприйнятної для Російської Федерації рівня. Пріоритетними напрямками є посилення оборонних і безпекових спроможностей, зміцнення міжнародної підтримки України та ефективне використання міжнародної допомоги, а також збереження консолідованого міжнародного політичного, економічного та правового тиску на агресора.

41. Для забезпечення своїх національних інтересів, зокрема припинення російської агресії, повного відновлення територіальної цілісності, захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України і суб'єктів господарювання, Україна вестиме переговори з Російською Федерацією за посередництва партнерів з числа держав – членів ЄС та НАТО, а також ОБСЄ.

42. Україна захищатиме права, свободи і законні інтереси своїх громадян на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, реалізовуватиме ініціативи щодо реінтеграції цих територій, соціального захисту та підтримки населення, яке проживає на зазначених територіях, а також захисту прав і свобод осіб, що належать до кримськотатарського народу, караїмів і кримчаків, утримуватиме зазначені питання на міжнародному порядку денному.

43. Україна продовжить позовну роботу у міжнародних судових інстанціях із притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності.

44. Основним завданням у сфері воєнної безпеки є розвиток потенціалу стримування. Безумовним пріоритетом є боєздатні Збройні Сили України, підготовлений і вмотивований військовий резерв та ефективна територіальна оборона, які у поєднанні зі спроможностями інших органів сектору безпеки і оборони здатні завдати таких неприйнятних для противника втрат на землі, у повітрі, на морі та у кіберпросторі, що унеможливить реалізацію його агресивних намірів. Держава врахує уроки гібридної агресії проти України, бойових дій на Близькому Сході у нових доктринальних підходах до забезпечення воєнної безпеки.

45. Державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси мають бути захищені також від невоєнних загроз з боку Російської Федерації та інших держав, зокрема спроб спровокувати внутрішні конфлікти. Пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції є:

активна та ефективна протидія розвідувально-підбивній діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підбивній пропаганді;

запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності незаконних збройних формувань, політично мотивованого насильства та інших зазіхань на конституційний лад;

отримання повної і достовірної упереджувальної інформації про ситуацію в Україні та світі, протидія зовнішнім загрозам національній безпеці України, сприяння реалізації національних інтересів України.

46. Громадянин має відчувати себе у безпеці. Україна рішуче налаштована на утвердження конституційного принципу верховенства права, рівності усіх перед законом. З метою реалізації конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання держава буде:

рішуче протидіяти спробам розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, образи почуттів громадян через їхні релігійні переконання, а також обмеженням прав або встановленню привілеїв за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, стану здоров'я, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

рішуче протистояти гуманітарній агресії, розвивати українську культуру як основу консолідації української нації та зміцнення її ідентичності;

забезпечувати реалізацію правоохоронними органами завдань кримінального провадження, зокрема, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території України, а також у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях;

утверджувати принцип нульової толерантності до корупції, забезпечувати ефективну діяльність органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням;

забезпечувати прозорість, підзвітність державних органів, доброчесність посадових (службових) осіб, ефективний доступ до правосуддя, вдосконалювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, судовий розгляд кримінальних проваджень та виконання призначених судами покарань;

підвищувати ефективність державної політики у сферах захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, а також міграції.

47. Україна запровадить національну систему стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз, що передбачатиме:

оцінку ризиків, своєчасну ідентифікацію загроз і визначення вразливостей;

ефективне стратегічне планування і кризовий менеджмент, зокрема впровадження універсальних протоколів реагування на кризові ситуації та відновлення з урахуванням рекомендацій НАТО;

дієву координацію та чітку взаємодію органів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій;

поширення необхідних знань і навичок у цій сфері;

налагодження та підтримання надійних каналів комунікації державних органів із населенням на всій території України.

48. Держава створить ефективну систему безпеки та стійкості критичної інфраструктури, засновану на чіткому розподілі відповідальності її суб'єктів та державно-приватному партнерстві.

49. Україна розвиватиме інклюзивний політичний діалог через: створення системи стратегічних комунікацій;

публічне обговорення актуальних проблем суспільного розвитку, підвищення рівня медіакультури суспільства, гарантування безпеки журналістів під час виконання професійних обов'язків;

розвиток конкуренції у сфері надання інформаційних послуг населенню.

50. Держава повинна виконувати лише необхідні функції, насамперед безпекову, зовнішньополітичну, соціальну, регуляторну. Правоохоронні, податкові та митні органи захищатимуть права, свободи та законні інтереси громадян, зокрема щодо ведення бізнесу. Україна має завершити процес децентралізації і сформувати спроможні об'єднані територіальні громади.

51. Україна здійснить цифрову трансформацію, забезпечить надання адміністративних послуг через безпечне «єдине вікно» з використанням сучасних інформаційних технологій, поширюватиме цифрову грамотність.

52. Основне завдання розвитку системи кібербезпеки – гарантування кіберстійкості та кібербезпеки національної інформаційної інфраструктури, зокрема в умовах цифрової трансформації.

53. Для гарантування достатку й безпеки громадян потрібні ресурси, які при залученні та ефективному використанні зовнішніх джерел можуть забезпечити стає і динамічне економічне зростання. Для цього необхідно:

розвивати ринкову конкуренцію, забезпечити демонополізацію економіки та детінізацію господарських відносин;

захистити права власності;

забезпечити дерегуляцію та не допускати тиску на бізнес;

створити конкурентні умови для залучення інвестицій, зокрема іноземних;

забезпечити стале функціонування фінансової системи, послідовність грошово-кредитної політики та підвищення рівня довіри до національних фінансових інститутів;

удосконалити законодавство про організацію судової влади та забезпечити справедливе правосуддя;

створити сприятливі, зокрема фінансові умови, для розвитку науки, забезпечити розбудову науково-дослідницької інфраструктури, а також ефективну взаємодію вчених із державним і приватним сектором, стимулювати інновації та запроваджувати новітні технології, зокрема у сферах безпеки та оборони, охорони здоров'я, промисловості, енергетиці, машинобудуванні, сільському господарстві, будівництві та інфраструктурі, спорті, в інформаційній та телекомунікаційній сферах;

сприяти розвитку авіаційної та космічної галузей як таких, що мають значний потенціал і можливості для виробництва високотехнологічної продукції цивільного та оборонного призначення;

визначити та впровадити надійний механізм контролю за використанням нових технологій для гарантування безпеки людини і довкілля;

реформувати земельні відносини, передбачивши впровадження обігу земель сільськогосподарського призначення, здійснення заходів з упорядкування обліку земельних ресурсів, забезпечити екологічно орієнтований розвиток агропромислового комплексу та продовольчу безпеку;

модернізувати транспортну інфраструктуру – дороги, залізниці, трубопроводи, аеропорти, морські і річкові порти тощо, у тому числі через механізми державно-приватного партнерства, провести прозору приватизацію з метою залучення внутрішніх та іноземних інвестицій в модернізацію і розвиток підприємства, сприяти зростанню продуктивності праці в економіці.

54. Економічний розвиток і безпека неможливі без стійкого розвитку енергетики. Для цього маємо:

сприяти розширенню енергетичного потенціалу України та ефективності його використання;

інтегрувати енергетичні ринки України до енергоринку ЄС, зокрема інтегрувати Об'єднану енергосистему України до Європейського об'єднання операторів системи передачі електроенергії (ENTSO-E) та Газотранспортну систему України до Європейської мережі операторів газотранспортної системи (ENTSO-G), зберегти та розширити транзитний потенціал України, протидіяти реалізації проєктів, що негативно впливають на енергетичну безпеку держави;

диверсифікувати джерела і маршрути постачання енергетичних ресурсів;

підвищити енергоефективність, упровадити суцільний облік виробництва, передачі та використання енергетичних ресурсів, упровадити загальнодержавний енергетичний баланс, забезпечити подальший розвиток паливно-енергетичного сектору на умовах сталого розвитку та екологічної безпеки, з урахуванням новітніх технологій виробництва енергії з відновлюваних джерел та її зберігання.

55. Україна – морська і річкова держава. Для реалізації її потенціалу будемо захищати свободу судноплавства, сприяти ефективному використанню ресурсів Чорного та Азовського морів, річок Дніпро і Дунай, розвивати торговельний флот і Військово-Морські Сили Збройних Сил України.

56. Екологічна безпека, зокрема безпека середовища життєдіяльності людини, – один із найвищих пріоритетів. Маємо створити умови для підтримання екологічної рівноваги на території України, модернізації комунальної інфраструктури, посилити охорону навколишнього природного середовища, упровадити новітні системи поводження з відходами і скоротити промислові викиди, забезпечити ефективне використання природних ресурсів, захищати ліси і водойми, розвивати заповідний фонд, запобігати виникненню негативних наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та усувати їх.

57. Людський капітал – запорука майбутнього України. Для його розвитку необхідно:

створювати робочі місця в Україні;

модернізувати систему дошкільної та повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, привести

освітні стандарти до потреб суспільного розвитку та до найкращих світових зразків;

створити умови, необхідні для культурного розвитку та збагачення громадян України, популяризації українського та світового мистецтва, музики, літератури;

створити умови, зокрема інфраструктурні, для популяризації серед громадян масового спорту з метою покращення їх здоров'я та фізичного розвитку;

забезпечити рівні можливості жінок і чоловіків для реалізації та розвитку їх здібностей та потенціалу, а також сприяти безбар'єрності у різних аспектах життя людини;

забезпечити зростання добробуту населення та надання адресної соціальної допомоги, зокрема багатодітним сім'ям і малозабезпеченим громадянам;

створити економічні та соціальні умови для підвищення рівня народжуваності та зниження рівня смертності шляхом впровадження ефективних соціальних механізмів підтримки дитини і сім'ї, розвитку сімейних форм виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, підтримки послуг раннього розвитку дитини, материнства;

забезпечити право людини на охорону здоров'я, зокрема популяризацію здорового способу життя, попередження захворювань, раннє діагностування, якісне комплексне лікування, реабілітацію з перших днів захворювання, паліативні послуги, розвиток трансплантації, належне медикаментозне забезпечення, впровадити стандарти доступних і якісних медичних послуг, сформувати ефективну систему біобезпеки і біологічного захисту;

удосконалити систему контролю якості, ефективності та безпеки лікарських засобів;

забезпечити особам з інвалідністю повну інклюзію у суспільство, рівність прав і можливостей на доступ до сервісів і послуг, роботи, відпочинку та активного соціального життя.

IV. Напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони

58. Для розвитку потенціалу стримування Україна прискорить оборонну та безпекову реформи за нормами, принципами і стандар-

тами НАТО. Документи планування у сферах національної безпеки і оборони, які будуть підготовлені за результатами комплексного огляду сектору безпеки і оборони, секторальних та інших оглядів, матимуть практичний і конкретний зміст.

59. Солдат, сержант та офіцер, працівники органів сектору безпеки і оборони та ветерани перебуватимуть у центрі уваги держави. Збройні Сили України та інші органи сектору безпеки і оборони стануть школою лідерства. Не допускатимуться зазіхання на громадянські права військовослужбовців та випадки дискримінації, зокрема за гендерною ознакою.

60. Україна зміцнить бойовий потенціал Збройних Сил України, інших органів сил оборони шляхом:

- зростання рівня боєготовності та боєздатності;

- підвищення якості та інтенсивності підготовки військ (сил);

- трансформації професійної культури на основі доктринальних підходів і принципів командування й контролю, підготовки, освіти НАТО;

- удосконалення та розвитку на основі сучасних технологій систем управління, телекомунікацій, розвідки, логістики;

- професіоналізації військової служби, розвитку територіальної оборони і служби в резерві;

- модернізації системи мобілізаційної підготовки та мобілізації, а також допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді;

- поліпшення правових, матеріальних, психологічних та соціальних умов служби;

- оснащення новими, зокрема високотехнологічними, зразками озброєння і військової техніки;

- посилення взаємодії усіх органів сектору безпеки і оборони для виконання спільних завдань;

- ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

61. Оборонно-промисловий комплекс забезпечуватиме потреби Збройних Сил України, інших складових сектору безпеки і оборони України в озброєнні та військовій техніці, інвестуватиме у розвиток технологій, виробничих потужностей, людських ресурсів, залучатиме інвестиції, братиме участь у спільних міжнародних проєктах, ре-

алізуватиме потенціал державно-приватного партнерства, виступатиме у такий спосіб драйвером економічного зростання.

62. Держава сприятиме зміцненню експортного потенціалу оборонно-промислового комплексу, активізуватиме військово-технічне співробітництво з іноземними партнерами з метою залучення сучасних технологій в оборонну та суміжні галузі економіки, а також створенню спільних підприємств та нових робочих місць.

63. Для системного захисту України від загроз національній безпеці необхідним є розвиток сектору безпеки і оборони. Для цього Україна:

зміцнить демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони України як запоруку законності та ефективності діяльності його складових, підвищить ефективність управління, зміцнить нагляд і посилить відповідальність посадових і службових осіб органів сектору безпеки і оборони;

перегляне й забезпечить виконання законодавства у сфері національної безпеки і оборони, зокрема уточнить та імплементує норми Закону України «Про національну безпеку України»;

створить систему ефективного управління та координації діяльності органів сектору безпеки і оборони, удосконалив її архітектуру;

оптимізує структуру, функції і чисельність Служби безпеки України як спеціально уповноваженого державного органу у сферах контррозвідувальної діяльності та охорони державної таємниці, головного органу у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, що дасть змогу попереджати, своєчасно виявляти зовнішні та внутрішні загрози безпеці України і запобігати їм, припиняти розвідувальні, терористичні та інші протиправні посягання спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усувати умови, що їм сприяють, та причини їх виникнення;

створить ефективне розвідувальне співтовариство, посиливши його роль у реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони, зміцнить систему координації та контролю діяльності розвідувальних органів, розвиватиме розвідувальні спроможності;

завершить створення національної системи кібербезпеки, сформує сучасні спроможності суб'єктів забезпечення кібербезпеки і кібероборони та зміцнить систему їх координації;

удосконалив державну охорону органів державної влади і визначених законом посадових осіб;

забезпечить системність реформування Національної поліції України, посилить кримінальну поліцію та органи досудового розслідування, зокрема у сфері боротьби з організованою і транснаціональною злочинністю;

забезпечить розвиток Національної гвардії України з урахуванням досвіду держав – членів ЄС, посилить її інституційну спроможність виконання завдань за призначенням;

організує розбудову та використання комплексних систем відеоспостереження з аналітичною складовою в інтересах громадської безпеки;

забезпечить розвиток та удосконалення загальнодержавної системи захисту державного кордону, зокрема імплементацію європейських стандартів прикордонної безпеки, скоординовану діяльність державних органів України та військових формувань для системного розвитку інтегрованого управління кордонами;

оптимізує державну систему цивільного захисту шляхом удосконалення її структури та системи управління (координації), удосконалив реагування на загрози, пов'язані з надзвичайними ситуаціями будь-якого характеру, уточнить завдання на мирний час та в особливий період;

автоматизує процеси надання адміністративних послуг іноземцям та особам без громадянства, посилить міграційний контроль на державному кордоні і всередині держави для забезпечення дотримання іноземцями та особами без громадянства законодавства України.

V. Ресурси, необхідні для реалізації Стратегії

64. Для ефективного використання коштів платників податків у Державному бюджеті України будуть передбачатися видатки для сектору безпеки і оборони, які розглядатимуться Радою національної безпеки і оборони України в порядку, визначеному Бюджетним кодексом України.

65. Україна забезпечить посилення фінансової стійкості, ефективно використання бюджетних коштів, міжнародної допомоги, а також коштів з інших джерел, не заборонених законодавством, які залучатимуть-

ся для гарантування національної безпеки України, шляхом підвищення прозорості та впровадження сучасного фінансового менеджменту.

Заключні положення

66. Стратегія є основою для розроблення таких документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації:

Стратегія людського розвитку;

Стратегія воєнної безпеки України;

Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України;

Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України;

Стратегія економічної безпеки;

Стратегія енергетичної безпеки;

Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату;

Стратегія біобезпеки та біологічного захисту;

Стратегія інформаційної безпеки;

Стратегія кібербезпеки України;

Стратегія зовнішньополітичної діяльності;

Стратегія забезпечення державної безпеки;

Стратегія інтегрованого управління кордонами;

Стратегія продовольчої безпеки;

Національна розвідувальна програма.

67. Рада національної безпеки і оборони України та Кабінет Міністрів України координують і контролюють виконання Стратегії у межах повноважень, визначених Конституцією і законами України.

68. Національний інститут стратегічних досліджень:

здійснює науково-методичне забезпечення комплексного огляду сектору безпеки і оборони, підготовки проектів документів планування у сферах національної безпеки і оборони;

готує щорічні доповіді про стан національної безпеки України на основі аналізу виконання Стратегії.

69. Кабінет Міністрів України керується Стратегією у здійсненні заходів щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю.

70. Громадянське суспільство здійснює громадський контроль за діяльністю органів державної влади щодо реалізації Стратегії.

Керівник Офісу Президента України

А. ЄРМАК

Наукове видання

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

**Збірник матеріалів міжнародної
науково-практичної конференції**

21 серпня 2020 р.
м. Київ

Підписано до друку 15.09.2020.
Формат 60х84/16. Ум-друк. арк. 13,95.
Наклад 100 прим. Зам. № 2009-25.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com